

EMALE- ISALE

NÕUANDEID LASTEVANEMAILE

A-29484

EMALE-ISALE

NÕUANDEID LASTEVANEMAILE

KOOSTANUD LEO VILLAND

TRÜ PEDAGOOGIKA JA
METOODIKA KATEEDRI
RAAMATUKOGU
NR. 3162

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1968

Kunstiliselt kujundanud *E. Sepp*

Käesoleva kogumiku autoriteks on Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi töötajad. Autorid on vaadelnud perekondliku kasvatuse mitmesuguseid probleeme. Ometi ei taotle kogumik selle ulatusliku teema süstemaatilist käsitlemist. Artiklid ei ole kirjutatud teadusliku uurimistöö, vaid autorite tähelepanekute ja asjaomase kirjanduse põhjal.

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

OLEME LOONUD PEREKONNA

H. RANDMÄE

Perekond — mida kõike ei kätke see sõna! Selles on ema hool ja mure, isa sõbralik nõuanne, laste naer ja nutt, tuhanded ühised rõõmud, kodu kaitstud õhkkonnas tekib kindlusetunne. Meil on keegi, kellelt nõu küsida ja abi saada. Me armastame ja meid armastatakse. Enam ei olda üksinda, meil on perekond.

Iga perekonna suurimaks rõõmuks on lapsed. Nende esimene teadlik naeratus, esimene iseseisev samm, lapselik-tark küsimus või edusammud koolis — eks pane need pisiastjad iga ema-isa muresid unustama. Koos rõõmuga tulevad aga vanematele uued kohustused: kasvatada lastest ausad, arukad, teotahtelised, sirgjooneliised inimesed — meie maa uued kodanikud.

Sageli mõistetakse kasvatamise all vanemate otsest suhtlemist lapsega, tema toitmist, riietamist ja õpetamist, unustatakse aga, et lapse kasvatamisel on määrava tähtsusega vanemate omavahelised suhted ja miljöö, milles laps kasvab. Juba varakult tunnetab laps enda ümber valitsevat õhkkonda ja ammutab sealt «toitu» oma käitumisele ja arusaamadele. Kuigi aasta-kahene laps ei tea veel õieti, mis on tüli, ja veel vähem saab ta aru, mispärasest tülitsetakse, võib ta vanemate ärritatud meeleolule reagerida norutunde, isegi nutuga. Viie-, kuueaastased lapsed tunnevad vanemate omavaheliste tülide puhul ebakõla ka siis, kui seda nende eest hooliga varjatakse. Perekonnas valitsevate meeleolude suhtes on lapsed tundlikumad kui vanemad, kes oskavad end ebameeldivast teadlikult isoleerida. Lastel ei ole selleks kogemusi ja neid mõjutab kõik ümbritsev. Vanemate hea meeleolu innustab väikelast naerma ja

mängima. Kooliealine laps on terves koduses õhkkonnas tavaliselt agar, õppimishimuline, ettevõtlik, ka ülemeelik, aga seejuures mitte agressiivne ega toores. Tülimeeleolud põhjustavad lapses vastuseisu, tujukust, tülitsemishimu ja hirmutunnet. Võib tähele panna, et harmoonilises ja rõõmsameelses perekonnas kasvab sõbralik, avameelne laps, kes leiab endale kergemini koha klassikollektiivis; tõsisest ja liialt karmist perekonnast sirgub endassesulgunud ja morn. Niisugusel juhul areneb lapsel nn. raske iseloom: ta ei leia endale kergesti sõpru, kaldub pessimismi ja näeb rohkem vaeva elus kerkivate probleemidega.

Näiteks kurjustavad oma nukkudega just need tüdrukud, kes on ise palju tõrelda saanud. Need, keda on koheldud sõbralikult, suhtuvad niisamuti ka nukkudesse. Näiteks nimetas väike poiss, kes oli kuulnud, et isa kõnetab ema meelitusnimega, nii ka mängukaaslasi ja isegi esimest õpetajat.

Missugune on õhkkond meie perekonnas? Tõsi küll, kiirest elutempost tulenevalt ei mõelda selle üle sugugi alati järele. Kutsetöös leiame tavaliselt ikka lühikesi arupidamise hetki. Leidkem neid ka oma isikliku elu, oma perekonna jaoks. Hea tahtmisega leiame momente, kus saame oma perekonnaelu vaadata n.-ö. kõrvalt. Peaasi, et neid hetki oleks võimalikult sagedamini. Jätkemõnikord külalised kutsumata ja külla minemata. Korraldagem ka majapidamistööd nii, et saaksime veeta oma perekonnaõhtut.

Kui ühel niisugusel õhtul heidame üheskoos pilgu tagasiteele, näeksime, mida on möödunud päevad meile andnud, meilt võtnud või meis muutnud. Niisugune vaagimine aitaks seada selgemaid tähiseid ka edaspidiseks.

Kui meil on juba lapsed, lisandub rõõmudele muresid ja kohustusi. Me oleme loonud perekonna ja hakkame siitpeale tundma, kui suur kunst on olla kasvataja.

Ühise elu esimestel päevadel märkame, et tutvumise alguses oli meil võimalus näidata teineteisele vaid oma paremaid külgi. Kohtusime siis, kui olime heas tujus, muretud ja meid ootas ees midagi kaunist. Nüüd oleme rohkem koos. Abiellumisel ju unistasimegi sellest! Aga me kohtume ka siis, kui oleme väsinud, haiged või kui

oleme elanud üle ebaõnnestumisi, tunneme muret töö pärast, peame arvestama oma sissetulekuid ja väljaminekuid. Põhjusi rõõmsa meeleolu kaotamiseks näib olevat enam kui küllalt. Kui me nüüd end kokku ei võta ega kaalu hästi oma tegusid ja sõnu, anname vaba voli meeleoludele, olemegi silmitsi ohuga, et meie argipäevi täidavad kulunud, külmad mõtted ja tunded. Parema poole hoiame aga sageli ainult teiste, võõraste jaoks. Omavahel olles võtab maad tusameeleolu. Kes peaks meid aitama, kui oleme jõudnud koju väsinult? Loomulikult meie teineteisemõistmine, meie vastastikune lugupidamine, teineteisega arvestamine (võib-olla oli teise tööpäev veelgi raskem kui minul), meie hea tuju ja optimism. Oma koduse «päikesepaiste» korraldajad ja hoidjad on mõlemad, nii mees kui ka naine. See pärast võetagu esimestest kaunitest päevadest edaspidisesse ellu kaasa võimalikult palju soojust ja valgust. See aitab olla mõlemal kordamööda lepitajaks ja järeleandjaks. Ärgu ainult üks pidagu oma eesõiguseks mositamist ja jätku teise osaks lepitamist. Ka kõige kannatlikum tüdineb lõpuks alatisest tusatuju lepitamisest. Ja kas me ei kipu siis kaastunnet väärivalt kõnelema iseloomude sobimatuses?

Kui sageli oleme kuulnud naiste suust kurtmist: meie teeme terve päeva oma kutsetööd ja meilt nõuavad oma osa veel kodu ja perekond. Kuidas me küll jõuame kõigega toime tulla? Tõsi küll, hästi töötav naine annab kutsetööle suure osa oma energiast. Ent kas on õige minna selleni, et kodu kaotab päriselt oma tähtsuse: perekond sööb väljas, lapsed kasvavad vanaema juures, toad on koristamata, korter remontimata, pere ei saa kokku isegi mitte pühapäeviti. Ühiskonna ees on naine mitte ainult oma kutseala spetsialist, vaid ka ema. See on suur ülesanne. Naisel on koduses elus põhiline osa. Temal peab olema silma, kätt ja südant kodu jaoks. Siis on seda ka mehel ja lastel. Eduka toimetuleku eelduseks nii tööil kui ka kodus on aja ja ülesannete õige jaotamine. Ei ole mõeldav teha kõike üksinda: pesta pesu, koristada tube, teha sisseoste, valmistada toitu, tuua lapsi lastesõimest või -aiast jne. Naine peab korraldama koduse töö nii, et osa toimetusi jääb teistele perekonnaliikmetele. Ta võib seejuures kahetsusega märgata, et mõni töö tehakse halvemini, kui tema seda teeks, kuid

töötegijad inimesed tuleb kasvatada ka lastest. Tihti-peale annavad naise tahe, mõistus ja töökus kodule näo, mis määrab selle, kas kodus tahetakse viibida või mitte.

Kuigi me ei erista kodustes toimingutes meeste- ja naistetööd, on neil ikkagi omad erinevused. Teatud tööd tehku mees, mis aga õnnestub naisel paremini, jäägu tema hooleks! Kui korteri korrastamisel tuleb mööblit tõsta ja vaipu kloppida, on selleks mees kohasem. Pesukappe, riuleid ja sahtleid korrastama sobib jälle naine rohkem. Paljudes kodudes tehaksegi majapidamistöid ühiselt, saab ju nii rutem koos vaba aega veetma.

Palju säästavad vanemate aega lapsed, kelle hooleks on näiteks igapäevased ostud. Ei teeks paha mõelda kandamile, millega naised õhtuti koju jõuavad. Kas mehe käele ei tunduks toitu täis kandekott siiski kergem? Kas pliidi puud ei võiks naisel valmis olla alati, mitte ainult nõudmise peale? Lapsega arsti juurde võiks minna ka isa ja kas koolis lastevanemate koosolekul ei peaks temagi käima? Hea oleks, kui kõigele sellele mõtleks mees ise ega jääks alati ootama korraldust.

Ei tarvitse karta, et naise abistamine on tema eest kõige äratemine, nii nagu naiselgi ei maksa loota, et mida rohkem teeb mees, seda vähem võib teha tema. Kuulub ju hubase kodu loomise hulka tuhat ja üks pisi-asja, mille paikapanemisel on naisekäsi asendamatu. Näiteks on meeldiv ja peaaegu enesestmõistetav, kui mees toob mõneks tähtpäevaks (või ka muul ajal) koju lilli. Olgu naine osav asetama neid sobivasse vaasi, mitte unustama lilli närtsima. Eks aita isa või laste toodud lilled virgutada meeldivat kodutunnet, kui need on ema käega pandud söögilauda kaunistama.

Väär oleks arvata, et õnnelikuks abieluks on kokku juhtunud lihtsalt kaks teineteisega hästi sobivat inimest. Võimatu on ette kujutada kaht inimest, kellele oleksid täpselt ühesugused arvamused, soovid ja maitse. Headeks elukaaslasteks tuleb kasvada läbi rõõmude ja raskuste, kusjuures tähtsat osa etendab tahe püüda edasi üheskoos, rääkida kõigest avameelselt ja mõista teineteist.

Teineteisemõistmist ei tohiks rajada eksiarvamusele: kui sa ei ole täpselt niisugune nagu mina, oled sa halb. Teineteisemõistmine nõuab avarat silmaringi ja head tahet,

Väga vajalikud on perekonnas avameelsed kõnelused. Võiks ehk arvestada vanaemade head õpetust hoiduda esimesest tülist ja selle asemel rääkida alati teineteisega kõigest. Nii jääb ka tüli tulemata. Kes meist poleks tundnud asjaliku, aruka ja selgitava vestluse kaalu muret tekitavate küsimuste lahendamisel. Läbiarutamata äsjadest kasvab tihe sein kahe inimese vahele. Sellest algab endassesulgumine, usaldamatus ja viimaks ka lõplik eemaldumine. Heaks läbisaamiseks on vaja osata anda teisele seda, mida ta vajab, ja seda saab teha mitte niivõrd materiaalselt, vaid just sõnas, hea ja sõbraliku vestluse kaudu. Siirad nõuded ja heatahtlik arvustamine ei löhu vahekordi ega takista austamast teineteist. Pärast avameelset vestlust nähakse sageli asju hoopis erinevas valguses, õpitakse teises tundma uusi jooni, mõistetakse, et just tema on see inimene, kellega on hea koos olla, ja et elu kellegi teisega ei kujuneks sugugi murevabaks.

Mehe ja naise headel suhtel põhineb ka isa ja ema kohuste täitmine. Emaks kasvada on võib-olla isegi kergem. Ta elab oma osasse sisse pikkamööda, juba enne lapse sündi, isa aga alles siis, kui uus kodanik on toodud koju.

Kuigi mõlemal vanemal on laste kasvatamisel võrdne vastutus, on isal ja emal perekonnas erinev osa.

Kui laps on alles väike, on isa ülesandeks toetada ema, luua kindel röömsailmeline kodu, nii et ema võiks pühenduda lapsele, kes sel ajal vajab palju hoolt. Kui kodune elu on rahutu ja vastuoluline, kaob kodutunne ja vajalik meelekindlus nii emal-isal kui ka kasvaval lapsel.

Peagi hakkab lapse mina avalduma tema tahtmistes. On vaja, et ühelt poolt ei jõutaks äärmise järeleandmiseni, teiselt poolt alatise hukkamõistmise teele. Lapses ei tohi kujuneda teadmine, et ta saab kõike, mida tahab. Halb on ka see, kui igale tahteavaldusele järgneb keeld, sest siis tuleb laps järeldusele, et igasugune tahtmine on üldse halb. Koos lapse vajaduste ja nõudmiste suurenemisega peavad kasvama ka vanemad. Ei piisa, et isa toob koju majapidamisraha. Ema kõrval peab ta hoidma ja kaitsma laste mängumaailma: andma nõu ja abi, last kannatlikult ära kuulama. Enamasti ongi lapsel tarvis kuulajat.

Isa osatähtsus kasvab siis, kui lapsed, eriti poisid, hakkavad otsima kontakti välismaailmaga. Kasvatav ja elamusrikas on poisile iga hetk, mil ta saab olla isaga koos, olgu see siis ühine hommikuvõimlemine, kalalkäik, suusamatk või autosõit. Iga poiss jõuab kord luuremängude ikka, kus ta elab läbi avastusrõõmu väljaspool kodu. Mängudes puutuvad poisid kokku kujuteldavate hädadohtudega, hakkavad usaldama oma võimeid ja ületama raskusi. Mõned emad, tahtes säästa oma poega või tütart võimalike õnnetuste ja riiete määrdumise eest, võivad sel perioodil saada laste arengu pidurdajaks. Poiss vajab siis enda kõrvale isa, kes mõistab, kuivõrd vältimatu on lapsele niisugune julguse kasvatamine ja «ohtlikud» mängud, aga kes oskab teda õigel ajal ka ohjeldada ja mõõdukuse piirides hoida. Isa toetus ja eeskuju on lastele, nii poistele kui ka tüdrukutele, murdeas eriti vajalik. Peab ju poeg kasvama meheks, mitte jääma ainult ema paiks pisipojaks. Tütargi ei tohi kasvada ainult köögitööde jaoks. Lapsed võiksid isaga kaasas olla, kui on vaja midagi teha aias, kohendada keldris või maja ümbruses. Esialgu hoiavad ja ulatavad nad tööriistu, hiljem kasvab tööoskus. Poleks halb, kui ka tütarlaps õpib naelu ja haamrit käsitsema. Iseisva perenaisena tuleks ta siis hõlpsamini toime kodus ettetulevate töödega ega peaks näiteks konservikarbi avamisega mehe kojutulekuni ootama.

Kui laps hakkab juba rohkem iseseisvalt mõtlema, vaatab ja arvustab ta kõike oma vaatenurgast. Siingi on ema kõrvale vaja isa kui autoriteetsel nõuandjat. Isaga koos aru pidades ja tema arvamusi ära kuulates suudavad ka lapsed paremini tunnetada seda, mis on väärtuslikum ja mida maksab omaks võtta.

Pahatihti suhtuvad lapsed liialt kriitiliselt kaasiniimestesse ning kodu ja kooli nõudmistesse. Õpetaja korraldused näivad neile ülekohtustena, vanemate nõudmised tarbetutena. Käskude-keeldudega laste arvamusi kujundama hakata on mõttetu. Hoopis kergem on seda teha kas või põgusaski vestluses, milleks isa leiab aega enne õhtust ajalehelugemist. Miks just isa? Ema osa laste mõttemaailma kujundamisel ei ole väiksem. Tõsi küll, ema kasinatesse õhtutundidesse peab mahtuma veel riiete pesemine-parandamine, seepärast on siis loomulik, et sel ajal tegeleb lastega rohkem isa.

Emad näevad lapsed tavaliselt ikka rohkem, seetõttu avaldab ta lastele mõju ka siis, kui ta otseselt seda ei tahagi. Emad maitse, korra- ja puhtusearmastuse ning tooni teiste inimestega suhtlemisel võtavad üle ka lapsed. Kui ema kannab lohakalt istuva hommikumantli asemel lihtsat kodukleiti, teeb seda ka tütar. Kui ema kaatab söögilaua korralikult ja nõuab lauakommete täitmist ka siis, kui külalisi ei ole, õpivad sellest lugu pidama ka lapsed. Emad annab ilme kogu perekonnale. Isa osa on aidata seda täpsemalt välja joonistada. Harmooniline perekond sünnib isa ja ema ühiste jõupingutustega.

Kahjuks on sagedased need juhtumid, kus laste kasvatamine jääb ühe inimese õlgadele. Enamasti on see ema, vahel ka isa. Lahkumineku puhul jääb kasvatajaks see, kellel jätkub laste jaoks rohkem armastust, südamesoojust ja vastutustunnet.

Kasvatusraskusi püütakse sageli seletada ühe lapsevanema puudumisega. Üksik kasvataja kogeb raskusi kahevõrra. Ent kas niisugune kasvatustöö on määratud alati nurjumisele? Igapäevane elu toob küllaltki vastupidiseid näiteid. Täisväärtuslikku kasvatustööd suudab teha ka üksik kasvataja, kui ta seda tõsiselt püüab. Häid kogemusi selle kohta on jaganud lapsevanem August Tiko Viljandist.¹

Oma töös kirjeldab ta isa kohustusi ja ülesandeid laste kasvatamisel, näidates, et ka isa võib toime tulla mitme lapse kasvatamisega. Oluline on, et kasvataja sel juhul ei hakkaks otsima ettekäändeid, mis õigustaksid teda loobuma oma laste kasvatamisest, otsima abi lastekodust, internaatkoolist või vanavanemalt.

Normaalsed tingimused laste kasvatamiseks luuakse perekonnas. Kui mingil põhjusel puudub isa või ema, on endastmõistetav, et lastele tuleks luua võimalikult rahulik kodune miljö. Raske on lastele see, kui ühe vanema kaotamisele järgneb lahkumine senisest kodust, koolist ja mängukaaslastest. Kaotusevalu aitavad leevendada allesjäänud vanema sõbralik suhtumine, oma

¹ Eesti NSV Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut. Õpetajate ja kasvatajate töökogemusi. Kodusest kasvatuses. Tallinn 1962.

mängunurk armsakssaanud mänguasjadega, head sõbrad, tuttav ümbrus ja õppetöö jätkamine senises koolis.

Kuidas tuleb toime see, kes peab olema oma lapsele nii emaks kui ka isaks?

Kahtlemata on tal lahendada mitmeid küsimusi, millele saab vastata ainult konkreetseid olusid tundes. Otsest abi ei ole üksikul emal iga kord ka teiste inimeste rohkesõnalistest ja tihti vastukäivatest nõuannetest.

Kõigepealt tuleb üle saada üksijäämisest tekkinud ebakindlusest ja kaaluda, kuidas on õigem talitada edaspidi. Mahajäetusest või üksindusest tingituna võib ema teha saatusliku vea, kui tal tekib teatav eneseõigustuslik hoolimatus lapse suhtes. Ta jätab hooletusse oma lapse, hakkab otsima uut ja lõbusat seltskonda, sellega kaasneb enamasti uusi pettumusi, kuid rahuldustunnet ja hingelist tasakaalu ei leita kunagi.

Tavaliselt leevendab masendust teadmine, et ei oldagi üksinda — on ju laps või lapsed ja ees palju päevi, kus ollakse koos. Emale teeb muret, kas ta suudab lapsele asendada puuduvat isa. Isa ei saa ja ei tarvitsegi asendada ega ennast selles süüdi tunda, tuleb vaid olla tubli ema, saada üle masendusest, saavutada enesekindlus ja alustada uut elu. Kahe kasvataja puhul on tavaliselt leebus ja karmus tasakaalustatud. Nüüd tuleb emal silmas pidada, et üks külg ei jääks laste suhtes ainuvalitsema. Liialt leebe ema peab oskama suurendada nõudlikkust, liialt karm — võimaldama lastele ka rõõmsaid mänguhetki.

Arvatakse, et lapsele tuleb luua majanduslikult samad tingimused kui isa ajal, olgugi et see võib käia nüüd üle jõu. Vajalikum oleks lastele näidata, et elatakse võimaluste kohaselt. Nii saab kasvatada vastutustunnet ja valmistada last ette iseseisvaks eluks.

Üldiselt peetakse positiivseks eeskujuks enastohverdavat ja lapsele kõike võimaldavat ema. Sisuliselt tähendab see emale suhete katkestamist ümbritseva eluga ja täielikku pühendumist lapsele. Sellisel puhul toob uusi raskusi lapse murdeikka jõudmine.

Mõnikord püüab üksik ema last võimalikult enda läheduses hoida — ta kardab lapsest lahkuda. Kui ema ei suhtle teiste inimestega, näib lapse täisikka jõudmine ja kodunt lahkumine suure kaotusena. Seepärast püüab

ta alateadlikult piirata lapse iseseisvust ja saab tunda kasvatusraskusi. Laps võib muutuda jonnakaks, ema suhtes kinniseks või hoolimatuks, sest nende soovid lähevad lahku. Väga tagasihoidlik laps võib küll kuulekas olla, aga seejuures kaotab ta vajaliku otsustusvõime ja iseseisvuse.

Enesekindlust ja iseseisvust kasvatatakse kohustustega kodu vastu ja sõbraliku kokkuleppega, et mitte ainult ema ei hoolitse lapse eest, vaid et ka laps aitab oma üksinda töötavat ema. Mingil juhul ei tohiks seda vaadelda kui muretu lapsepõlve enneaegset lõppemist.

KUIDAS PEAKS EMA RÄÄKIMA LAPSELE ISAST?

Lapse kasvatamine eeskuju kaudu on kergem kui sõna abil. Isa on tavaliselt lapsele tugevuse, tahtejõu ja töökuse eeskujuks. Kui isa on surnud, jääb tema kasvatuslik mõju sageli alles, sest laps kuuleb isast ainult head.

Aktiivne laps leiab endale eeskujusid tuttavate, õpetajate jt. hulgast või kirjandusest. Omamoodi karistatuks osutuvad need lapsed, kelle halba käitumist võrreldakse isa negatiivsete omadustega. Laps ei ole ju süüdi ema kibestumises või isa vigades. Kui isa oma halva käitumisega ei ole otseselt lapse näha, peaks ka ema vältima negatiivse mulje loomist isast. Karistab ju perekonna hülga isa ennast sellega, et jääb ilma perekonnarõõmudest. Laps otsustagu isa üle alles siis, kui ta ise on juba täisealine.

Üksikul emal on vähem võimalusi olla lapsega koos. Seetõttu ei tohiks asetada pearõhku sellele, mida võimaldada oma lapsele, vaid sellele, kuidas veeta otstarbekalt aega, mis jääb lapse jaoks. Ema tuleb laste kasvatamisega ka üksi toime, kui tal on küllalt meeleskindlust ja head tahet.

Rääkides hoolitsemisest laste eest, võib tekkida küsimus, kas me ei ohverda end liialt lastele.

Kuigi me elame, et teha tööd, ei ela me siiski ainult selleks. Sama võib öelda ka perekonna kohta. On muidugi inimesi, kes on valmis end ohverdama üksnes tööle. On ka naisi, kes elavad niivõrd oma kodule, et muud ei näi nende jaoks olevatki. Mõte eneseohverdamisest teiste heaks on üllas, kuid kas see ohver on

vajalik? Eeskätt peaksime küsima, kas ainult oma lastele elatud elu on vajalik.

Kaasaja teaduse, majanduse ja kultuuri tase on loonud eeldused vaba aja ja puhkuse veetmiseks. Ei ole õige, kui kulutame oma puhkuse tööle või vaba aja ainuüksi teiste heaks. Varem või hiljem kahjustab see asjaosalist ennast nii vaimselt kui ka füüsiliselt.

Mõte, et me ei ela ainuüksi perekonnale, võib tekitada imestust või isegi vastuseisu. Viimast neis peremades, kes on jõudnud just eespool kirjeldatud eneseohverdamiseni, millest ei leita enam väljapääsu. Mõistagi tuleb tunnustada neid vanemaid, kelle elu sisuks on vaid perekond, kuid asja tuleks vaadelda sügavamalt. Me ei või elada lastele selleks, et teha kõik üksnes nende heaks ja nende jaoks. Näiteks peame väheks seda, et neil on kodu ja igapäevane hoolitsus. Me püüame säästa neid igast raskusest ja ebameeldivusest, me tahame, et nende elu oleks vaba materiaalistest muredest. Me kogume, korjame ja hoiame kõike ainult lastele. Kas niisugune hoolitsemine ei vii selleni, et meie lastest saavad abitud ja jõuetud inimesed, kes ei oska raskusi võita? Kõike valmis kujul kätte saanud, ei vaevu laps hiljem ka ise midagi endale hankima.

Töö ja perekond tähendavad suurt väärtust elus. Kuid osakese sellest moodustab ka meie eneste elu ja seda poolt ei tohi unustada. Siia kuuluvad meie eneste mõtted, huvid, kalduvused ja harrastused. Oma huvidega tegelemiseks on meil suuremaid võimalusi, kui me seda iga kord ise mõistamegi. Meeldiv teatri- või kontserdiõhtu, kust vanemad saabuvad heas meeleolus ja pidulikult riietatuna, mõjutab ka kodus õhtumeeleolu. Kui lapsed on juba suuremad ja nende kojujätmine ei põhjusta muret, kujuneb niisuguseist õhtuist nii lastele kui ka vanemaile meeldiv vaheldus. Lapsed võivad tegelda oma huvialaga, lugeda või kuulata muusikat, neile jäetakse maiustusi, tehakse ülesandeks katta õhtulaud sinna, kus tavaliselt kostitatakse külalisi, jne. Kui see ei kaldu palju kõrvale päevakavast, ootavad lapsed vanemate kojutulekuni ja istuvad enne magamaminekut pisut nendega koos ning kuulavad teatrimuljeid. Kui palju kasulikku ja meelde jäävat võivad noored niisuguseil puhkudel kuulda! Nad taipavad, et isa-ema ei ole ainult päevikukontrollijad-käskijad-keelajad, vaid

huvitavad kaasvestlejad, targad ja humoorikad inimesed, head sõbrad, kes oskavad ka naerda-naljatleda ja muresid unustada. Meie lapsed tahavadki meid vahel sellistena näha. Kui me elame ka endale, hoolitseme nii oma välimuse kui ka vaimse maailma eest, saame me ise palju rikkamaks ja oleme võimelised ka oma perekonnale rohkem andma.

VANEMATE TÕELISEST ARMASTUSEST JA HOOLITSUSEST

E. TOMASSON

Kõigil meil on ühiskonna ees kindlad, elukutsest ja kommunismiehitaja moraalinormidest tulenevad kohustused. Lastevanematel on aga lisaks nendele kohustustele ühiskonna ees tõsine ülesanne kasvatada oma lastest väärilised kodanikud. On hästi mõistetav, et iga lapsevanem armastab oma last ja soovib talle kõike head, sealhulgas ka helget, rõõmuküllast lapsepõlve. See püüd on lastevanemate juures tänapäeval seda mõistetavam, et paljud neist enestest kasvasid üles karmil sõjaajal ja sõjajärgsetel aastatel. Siis puudusid nende vanematel materiaalsed võimalused arvestada kõiki laste soove, ehkki vanemad ka tol ajal oma lapsi vähem ei armastanud.

Sageli võibki lastevanemate suust kuulda: «Kuni mina elus olen, ei pea minu lastel (sagedamini lapsel!) millestki puudust olema!» See ütlus on liialdatud vanemliku armastuse avaldus.

Pedagoogid põrkavad tihti kokku nähtustega, et niisugusest kodust laps, kellele kõik on lubatud, kelle iga soov täidetakse, on kasvanud egoistiks, jonnakaks, teisi mittearvestavaks ja raskustega kokkupuutumisel kergesti alistuvaks. Lapse hilisemate soovide tagasilükkamine või täitmatajätmine kutsub esile solvangu, ärrituse, vihapurske. Kui siis isa-ema jonnijale meelde tuletavad, et ta on tänamatu, saadakse vastus: «Teie olete kohustatud minu eest hoolitsema!»

Sageli juhtub sedagi, et hoolitsevate vanemate enesetegi vastu on nende lemmik ükskõikne, jäme, isegi julm. Vanemad laiutavad käsi, veeretavad süü sõpradele, vanavanematele, kes olevat lapse ära rikkunud, ja otsivad abi pedagoogidelt. Tihti on pedagoogilised nõu-

anded juba hiljaks jäänud. Tuleb silmas pidada tõsiasja, et negatiivsete omaduste likvideerimine on märksa raskem kui kasvatusvigade õigeaegne vältimine.

Vanemad peaksid arvestama, et laste kasvatamine on nende esmane ülesanne, et seda kohustust ei tohi vee-
retada teiste õlgadele, olgu need siis vanavanemad või kasvatajad lasteasutustes. Seepärast pole moraalset õigust süüdistada kedagi peale enese oma lapse väärkasvatamises.

Et saada kasvatamiseks piisavalt teadmisi ja kogemusi, tuleb ka lastekasvatamist õppida, pidevalt lugeda sellekohast kirjandust, osa võtta lastevanematele korraldatavatest loengutest, vestlustest, rahvaülikoolide lastevanemate teaduskonna tööst jne. Ainult vajalike eelteadmistega ja oma last armastav lapsevanem suudab kasvatustööd nii korraldada, et lapsest kasvab vääriline kodanik.

Milline peaks olema armastus oma lapse vastu? Igal juhul mitte ainult tunnetest, vaid eelkõige mõistusest lähtuv. Iga vanem peab endale selgesti aru andma, et tema lapsest kasvab kommunismi ehitava ühiskonna liige, kes peab oskama isiklikke soove kooskõlastada ühiskonna huvide ja nõudmistega. Niisugust valmidust ühiskonda teenida ja kaaskodanikke arvestada on vaja lastes kujundada varasest lapseeest alates.

Vanemad on loomulikult kohustatud laste eest hoolt kandma, kuid on vaja osata eristada lapse põhjendatud soove mittepõhjendatutest. Hellitamisele, kõige ärategemisele, lapse iga soovi täitmisele ei saa rajada kasvatust. Kas kujunebki lapses lugupidamine ema vastu, kes, niikaua kui laps mäletab, iga tema soovi rahuldab, kõik tema eest ära tegi, või isa vastu, kes iga lapse tuju puhul oma arvamusest loobus ja lapse «käsku» täitis?

Mõni lapsevanem peab lapse kapriissust ja jonnakust tugeva tahte kujunemise eelduseks. See on suur eksitus. Tugev tahe avaldub tegelikult selles, et inimene suudab oma hetkelised soovid allutada mõistusele. Kui laps ei ole harjunud oma lapselikke soove allutama täiskasvanute mõistusjärastele nõudmistele, ei austa kollektiivi nõudmisi, siis ei kasva ta tugevaks isiksuseks, vaid jääb tahtejõuetuks, kapriisseks inimeseks.

Hoolitsus lapse eest on kahesuguse iseloomuga.

1. Lapse materiaalsete vajaduste rahuldamine (toit,

riietus, õppetarbed, vajalikud vahendid sportimiseks, kirjanduse soetamine, raha kino-, näituste, teatrikülastusteks, ekskursioonideks jne.).

2. Lapse vaimse palge kujundamine.

Eksitakse eelkõige viimase vastu. Osa vanemaid soovib, et laps tegeleks kõige võimalikuga. Teised jälle ei hooli oma lapse vaimsete võimete väljaarendamisest.

Esimesel juhul panevad vanemad lapse küll muusikat, balletti, iluuisutamist, võõrkeelt, tennist jne. õppima, teisel juhul ei võta nad midagi ette, et nende laps väljaspool lasteaeda või koolitunde oma huvialaga tegelda võiks.

Armastav lapsevanem lähtub eelkõige sellest, et ta loob lapsele soodsad tingimused õppimiseks ja arenemiseks.

Karuteene oma lapsele osutavad need vanemad, kes ei suuda lapselt midagi nõuda. Nõuda on vaja, aga on tarvis teada, mida ja kuidas nõuda ja kuidas keelduda — vaatamata lapse pisaratele.

Armastada last, see tähendab teda tunda, orienteeruda tema võimetes, kalduvustes, osata näha, mis last arendab, millest pole kasu. Armastusest lapse vastu ei pea täiskasvanud perekonnaliikmed oma tarvidusi piirama selle nimel, et lapsele mängukanne hulgaliselt kokku osta. Tihti on vanemate eneste poolt valmistatud mänguasjal, eriti kui laps selle meisterdamise käiku saab jälgida, suurem kasvatuslik väärtus kui kallil lelul poeriiulilt. Tõsi, see nõuab aega ja head tahet, kuid lapse teadmine, et isa-ema on kuldsete kätega meistrid, tõstab vanema autoriteeti lapse silmis. Lubamatu on armastuse avaldamine lapse vastu sel teel, et talle kõik asjad ostetakse ainult seepärast, et naabri Jukul või Maiel on niisugused.

Kui korteriolud seda vähegi võimaldavad, tuleks eraldada lastele oma tuba (mängu- või töönurk). Loomulik, et laps vastutab korra eest selles nurgas. Aga seal peaks lapsel olema võimalus tegutseda vabalt, kartmata, et värvipritsmed korteri sisustust rikuvad ja et selle eest tõelda saab. Küllap nii jääksid mõnedki «kunstiteosed» tänavakividele, majaseintele või aedadele ilmumata!

Kui isa-ema suunavad lapse mängu ja tegevust mängunurgas vajaliku taktiga, õnnestumiste puhul jul-

gustavad, vajakajäämist korral õpetavad, on seegi tähtis lapse võimete arendamises.

Üheks liialdatud vanemliku armastuse avalduseks on mõnes perekonnas kalliste rõivakomplektide muretsemine lastele. Emadele oleks see nagu eriliseks uhkuseks, kui pisitütrel on lasteaeda minnes iga päev eri kleit, kui lapsele on tehtud mitu palitut jne. Samal ajal piirdub ema ise ühe-kahe palituga ja loobub uuest kleidist, et perekonna eelarvet tasakaalus hoida. Seda ei saa normaalseks pidada. Esiteks kasvab laps kiiresti ning ta ei suuda rõivaid ära kanda. Seepärast on otstarbekas piirduda vajalikuga, jälgides, et lapse riietus oleks puhas ning korras.

Rõivastusega liialdamine on kandunud mõnes perekonnas ka kooliealistele lastele, kes esitavad tihti vanematele suuri nõudmisi. Neis perekondades jäetakse tähele panemata, et õpilase põhiliseks rõivastuseks on koolivorm. Lastevanemad peaksid arvestama, et lastel ei sobi uhkeldada riietega ja et täiskasvanutele mõeldud materjalid pole alati kohased lasterõivaiks. Suur kuri-tegu oma laste vastu sooritatakse siis, kui leidub raha küll liigsete rõivaste soetamiseks, aga ei jätku näiteks sõnaraamatute jt. teatmeteoste või ilukirjanduse ostmiseks. Neid tuleb lastevanemal muretseda ka siis, kui laps nende saamiseks omapoolset soovi pole avaldanud.

Peale muu tekib riietusesemetega liialdamise puhul — eriti tüdrukutel — veel soov oma uusi moodsaid ja hinnalisi rõivaid kellelegi demonstreerida. Aga kus seda teha? Peoõhtutel, tänaval! See võib huvi õppimiselt hoopis kõrvale juhtida, tuua kaasa kahtlase sõpruse enesest märksa vanemate noorukitega.

Meeldivaid riideid jõuab laps täiskasvanuna endale ise soetada ja neist siis rõõmu tunda, kuid vähese intensiivsusega õppetööd kooliaastates, kus lapse mälu on kõige vastuvõtlikum, on hilisematel aastatel raske hüvitada.

Üheks veaks, mis laste kasvatamises sageli esineb, on kergekäeliselt antud lubadused lastele midagi osta, kinkida. Lubamine ei tohi kujuneda abinõuks, millega on võimalik jagu saada hetkelisest jonnist, isegi siis, kui ollakse väga väsinud või on käsil mingi tähtis toiming, mida laps oma nurumisega segab. Kui lapse soov on põhjendatud ja talle on midagi lubatud, tuleb lubadus

täpselt täita. Kui soov on mittepõhjendatud ja selle täitmine pole otstarbekohane või käib vanematele üle jõu, peab lapsele ära ütleva.

Lubadusel on suur kasvatuslik tähtsus. Seepärast lubage oma lastele ainult seda, mida te õigustatult vajalikuks peate, ja ärge oma lubadust kunagi unustage! Muidu võib ka laps hiljem anda kõlavaid lubadusi, «ausõna» jne., sest ta teab juba, et lubadust ja ausõna pidamist ei pruugi kuigi tõsiselt võtta.

Laste usk isa-ema sõna õigsusse on seega lastevanemate eneste kätes. Kui me tahame, et lapsed meid usuvad ja usaldavad, tuleb eelkõige meil enestel vältida tühipaljaid lubadusi, et mitte hävitada hoolimatult lapse ootusi-lootusi ning koos sellega kaotada oma autoriteet laste silmis.

Kasvatuslikult on kahjulik, kui laps kuuleb ema ja isa eri arvamusi selle kohta, mida lubada, mida mitte, mida tohib, mida ei tohi.

Väikesele Jürile ei anna rahu laual tiksuv isa käekell. Ta võtab selle, ehkki on öeldud: «Ei tohi!» Kui isa kella lapselt ära võtab, algab nutt. Ema tõttab lapsele nutu vaigistamiseks kella tagasi andma, kuigi teab, et see lapse käest maha kukkudes võib katki minna.

Isa ja ema ei tarvitse alati laste kasvatamise küsimustes olla samal seisukohal, kuid ühiselt tegutsema on nad kohustatud. Ei tee paha, kui isa-ema mõneski küsimuses omavahel nõu peavad ja selgusele jõuavad, enne kui lastele lubadusi ja nõudmisi esitavad. On loomulik, et mõlemad ühisest otsusest ka kinni peavad ja vastavalt sellele tegutsevad. Muidu võib hiljem juhtuda, et lapsed püüavad vanematevahelist ebakõla oma huvides ära kasutada: saada emalt seda, mida isa keelab, ja vastupidi. Kui vanemad esitavad lastele vastukäivaid nõudeid eelnevalt omavahel kokku leppimata, mida lastele lubada, mida mitte, ei lase halvad tagajärjed end kaua oodata. Kui on öeldud «ei», siis olgu see kindel, hoolimata nurumisest ja manumisest.

Õie on 8-aastane. Talle meeldib väga naabritüdruku suur nukk, mis avab ja suleb silmad ning ütleb «mamma». Nukk maksab üle 20 rubla, aga Õiel on veel kaks väiksemat õde-venda. Kas on õige lubada Õiele, et talle ostetakse samasugune nukk, kui ometi on teada, et

perekonna eelarve seda ei võimalda? Õigem on öelda, et nukk on küll väga ilus, aga väikeveli on veelgi ilusam. Kui vend kasvab pisut, siis ütleb ta väga palju sõnu, ka «kallis Õie», mida naabritüdruku nukk kunagi ütleva ei hakka. Õie on küllalt suur, et aru saada: isa-ema ei osta niisugust nukku mingil juhul. Kui kord öeldi «ei», siis tähendab see kindlasti «ei».

Võimetuses oma lapsele «ei» öelda ilmneb vanema enese tahtejõuetus ühelt poolt ja hoolimatus lapse vastu teiselt poolt. Ütlemata jäänud «ei» tähendab ju lapsele purunenud lootusi, õigustatud solvangut. Armastusest niisugune lapse kohtlemine ei räägi.

Armastus lapse vastu ja hoolitsus tema eest ilmneb ka selles, kas ja kui palju leiab lapsevanem aega lapsega tegelemiseks, tema küsimustele vastamiseks. Selle nõude vastu patustavad eelkõige isad, imestades hiljem, miks nende lapsed neid ei usalda, nendega oma arvamusi ei jaga, miks lapsed püüavad raskemaist küsimustest omal käel jagu saada. Kas võõrdumine ei alanud mitte siis, kui väikemees sai oma küsimusele järsu vastuse: «Ära sega, sa näed küll, ma töötan!» või «Mis sa räägid vahetpidamata, lase mind televiisorit vaadata!»

Jätkub paarist-kolmest taolisest «vabanemisest» ja laps juba kaalutleb, kas maksabki küsida, niikuinii vastust ei saa. Ja ta paneb ise oma aju tööle. Et kõik arutlused ilma täiskasvanu seletusteta õiget rada läheksid, seda on raske loota. Kasvataja peab lapsele tema arutluste õigsust kinnitama või vea korral tähelepanu juhtima sellele, kuidas asi tegelikult on. Selleks peab iga vanem aega leidma, kui ta ei soovi, et laps temast võõrduks. Püsivust väikesele küsijale vastamiseks peab loomulikult palju olema.

Vääralt talitab ka see lapsevanem, kes vastuse asemel ütleb: «Mina ei tea, mine küsi ema (isa) käest!» Kui laps on mõnel korral niisuguse vastuse saanud, harjubki ta oma muredega ühe vanema poole pöörduma. On selge, et niipalju kui lapsele on huvitav teada saada, teavad mõlemad vanemad. Vastus «ei tea» on ainult vahend «tülitajast» vabanemiseks.

Kõnelgem veel kannatlikkusest ja püsivusest. Kas ei juhtu vahel nii? Väikemees nutab. Ema ütleb meelepahaga: «Ära ulu!» Kui see ei aita, tuuseldab teda. Ja nutt lakkab. Ema arvab, et laps võttis teda kuulda. Te-

gelikult lakkas nutt kas hirmust, ootamatusest või lihtsalt lapse jõud lõppes. Ema aga kasutas kaitsetu kallal vägivalda ja andis talle ebaõige õppetunni. See pole just süütu kasvatusmeetod! Nüpeldamisest ja pealekarjumisest ei muutu keegi paremaks.

Ei tohi unustada, et lapsevanema käsk on mõeldud lapse närvikava tugevdamiseks, lapse mõtlemisele suuna andmiseks. Kärkimine kohutab ja vapustab last, kõnelemata sellest, et edaspidi võib laps vanematest «õppust võtta» ja ka ise väiksematele ja nõrgematele oma tahet hakata rusika abil peale suruma.

Tõsine pedagoogiline probleem on ka laste ja vanemate vaba aja veetmine.

Vahel esineb juhtumeid, kus vanemad saadavad lapsed puhkuse ajaks pioneerilaagrisse, et ise «tõsiselt puhata». Tõsi, pioneerilaagris on laste suvepuhkus küll sisukas ja kosutav, aga lapsevanemat see oma lapsele ei lähenda. Ühiselt veedetud puhkeajal õpite oma last tundma, märkate paremini kui kodus lapse erihuvisid, kalduvusi, vastupidavust, tahtekindlust jpm. Vanematega ühiselt veedetud puhkus on lastele suureks elamuseks, seda tunnistavad laste kirjandid suve huvitavamate päevade kohta. Vanematel pole moraalset õigust oma lapsi neist elamustest ilma jätta! Suve jooksul jõuab laps pioneerilaagris olla terve vahetuse, vahel kaksiki, isegi siis, kui vanemad oma puhkuse koos lastega veedavad.

Omaette probleem on laste usaldus vanemate vastu. Eespool oli sellest põgusalt juttu, siinkohal tuleks toonitada, et laste usaldust on kerge võita, aga veel kergem kaotada. Kujutlege järgmist situatsiooni. Jaan, kes õpib esimeses klassis, räägib emale: «Ema, mina võtan naiseks Tiiu, aga ma päris kindlasti veel ei tea, ma vist võtan Sirje, ta on meie klassis kõige ilusam tüdruk, ja Tiia, sest tema on väga helde, alati jagab teistele maiustusi, kui tal on.» Õhtul tulevad külalised. Ema pajatab neile, et tema poeg hakkab juba naist võtma, ja kutsub võõraid pulma. Juhtub, et ka külalised ajavad samalaadset juttu edasi ja pärivad üksikasju. Väike Jaan ei tea, kuhu oma ahastuses peituda. On solvav, et ema reetis võõrastele tema kõige suurema saladuse. Teine kord on Jaan juba ettevaatlik ja jätab oma mõtted rääkimata, sest ema ei oska saladust hoida.

Õigem olnuks emal pojale öelda, et see oma lõpliku otsuse edasi lükkaks, seniks kuni ise suureks kasvab, kooli lõpetab, töötama hakkab, ja mis peaasi — kuni ta täpselt teab, et talle vaid üks tütarlastest üle kõige meeldib —, võib-olla pole see ei Tiia, Sirje ega Tiiu, on hoopis keegi teine, keda Jaan alles kunagi tulevikus kohtab, kellega koos õpib või töötab.

Eriti hellad on usalduse kurjasti kasutamise suhtes murdeeadised. Nende poolt ainult vanematele usaldatud saladused peavad saladusse jääma.

Usaldus laste ja vanemate vahel väldib laste sirgudes mõnegi vea nende elus.

Lapsevanemad peaksid ka silmas pidama, et laps kuuletub meelsasti neile, kellega tal on südamluk vahekord. Lähedase inimese soovi täitmine kujuneb lapsele rõõmuks. Kui soovime, et laps vanemat usaldaks, temaga oma muresid ning rõõme jagaks, temale kuuletuks, leidkem aega lapse ärakuulamiseks juba siis, kui tema küsimused on veel naiivsed.

Kasvatuslikul eesmärgil tuleb kasutada lapse soovi jutustada täiskasvanuile, keda ta usaldab ja armastab, kõigest juhtunust, tuleb osata kannatlikult kuulata ja avaldada ka omapoolset arvamust. Kui laps on harjunud, et vanemad elavad tema muredele-rõõmudele kaasa, kujunevad isa ja ema talle parimaiks sõpradeks ning nõuandjateks. Kui vanemad oskavad sõbralikku, heatahtlikku, taktilist nõu anda lapseas, siis tullakse nende juurde nõu ja abi saama hiljem ka tõsisemates küsimustes.

Armastus oma lapse vastu on isa-ema loomupärane tunne ja see avaldub hoolitsuses lapse eest, lapse teadlikus kasvatamises ühiskonna vääriliseks liikmeks. Armastuse puudumist tunneb laps vaistlikult ja seda ei saa asendada mingite pedagoogiliste vahenditega. Lapsest, kes vanemate armastusest, sõprusest, õrnusest, hingesoojusest ja hoolitsusest on ilma jäänud, saab vi-gastatud hingega inimene. Tal on ka endal raskem südamlukult suhelda, ta võib kujuneda ükskõikseks, külmaks võõra mure suhtes. A. S. Makarenko ütles lastevanematele: «Kasvatuse saladus on teie eneste kätes. Armsad vanemad, avage oma «mittekvalifitseeritud» silmad, ja te näete otsekohe — kasvatus on raske ülesanne, eelkõige on see aga loov töö...»

HEAD KOMBED SAAB LAPS JUBA KODUNT ELLU KAASA

I. SOTTER

Käesolev artikkel ei ole mõeldud kombeõpetuse kirjeldamiseks, vaid rõhutatud on kodu osa harmoonilise isiksuse kujundamise protsessis. Noorte käitumises esineb nii positiivseid kui ka negatiivseid jooni. Loomulikkus, lihtsus ning siirus noorte käitumises on kahtlemata positiivne. Negatiivsete joontena tuleb aga märkida tähelepanelikkuse puudumist suhtlemises kaaskodanikega, eriti vanemate inimestega, labasust ning pidurdamatust käitumises ning vestluses.

Viisakus on väga oluline komponent suhtlemiseks ükskõik millises kollektiivis. Kui sageli häirib meid ja meie tööd kaaskodanike vali kõne! Täiesti tarbetult kasutatakse kõrgendatud hääletooni vestlustes, sageli lausa karjutakse üksteise peale. Selle väärnähtusega, mis häirib oma ülisageda esinemise tõttu, puutume kokku mitte üksnes tänaval, trammis, tööl ja kauplustes, vaid ka perekondades.

Pöördume näidete poole. Kõrvalkorterist kostab lärmi. Jääb mulje, et tülitsetakse. Tegelikult pole aga tegemist tüliga, vaid perekond on õhtul koos ja päevasündmuste arutamise käigus räägivad kõik korruga ning püüavad üksteisest n.-ö. üle rääkida. Pealtkuulajale jääb aga ebameeldiv mulje ja vestlejad ei kuule vist isegi kaaslaste juttu. On õige, et hea kuulaja on kõige meeldivam vestluskaaslane. Kuid teisi kuulama õppida on tõenäoliselt raskem kui ise hästi kõnelda.

Tcoome teise näite. Tühjas kupees istub üksik reisija, kes vaatleb rongiaknast paistvat sügismaastikku. Rong peatub, jaamast tuleb peale seenelisi. Seltskond võtab

kupees istet ja hakkab omavahel valju häälega vest-
lema. Rong on võrdlemisi tühi, rääkijaid vähe ja see-
tõttu kostab nende kõne üle terve vaguni. Kõik on häi-
ritud, närvid pingul, oodatakse sihtjaama, et vabaneda
lärmakatest kaassõitjatest.

Kõige suuremad võimalused viisakuse kasvatamiseks
on perekonnas, lapsele heatahtlikus õhkkonnas. Lapse
käitumist mõjutavad kõige enam ikkagi *positiivsed*
eeskujud nii kodus, koolis kui ka kõikjal teda ümb-
ritsevas keskkonnas. Maast-madalast matkivad lapsed
täiskasvanuid ja omandavad üsna varakult hea ja halva,
mida nad näevad. Sellepärast peaksid vanemad eelkõige
oma käitumist ja kõnet jälgima.

Et viisakad kombes on peamiselt harjumuse, pideva
treeningu ja eeskuju järgimise tulemus, tuleb juba aeg-
sasti mõelda sellele, et lapse esimeste sõnade hulgast
ei puuduks «palun» ja «tänan». Kuigi sõnade tähendus
pole alati lapsele veel arusaadav, taipab ta nende sõ-
nade sugestiivset mõju. Talle saab praktika põhjal sel-
geks, kui palju soodustusi toovad endaga kaasa need
sõnad.

Tervitamine, püstitõusmine vanemate inimestega rää-
kides jne. kujunevad lapsele enesestmõistetavaiks har-
jumusteks, kui ta pidevalt kõike seda näeb. Lauakombes
näiteks omandatakse just pideva harjutamise teel.
Ometi on tulemused seda väärt, et vanemad kulutaksid
selle peale aega ja energiat.

Ei ole vist üleaarne rõhutada, et just viisakusnõu-
deid ei ole harjutud täitma. Lapsi tuleb seepärast või-
malikult sageli seada olukordadesse, kus saaks raken-
dada üht või teist kombereeglit. Näiteks kas või maius-
tuste pakkumine. Kui laps on harjunud sellega, et
kompvekke sööb ainult tema ja vanemad alati ära üt-
levad, siis ta ei teagi, et täiskasvanute seltskonnas tuleb
eelkõige pakkuda kõige vanemale. Sama lugu on ukse
avamise ja külalise sissekutsumisega. Kui last pole vas-
tavalt õpetatud, avab ta küll ukse, aga jookseb ise sõ-
nagi lausumata kiiresti vanematele külalisest teatama.
Halvemal juhul jääb ta lihtsalt sõnatult külalist sil-
mitsema.

Vaja on ka kõnelda käitumisest bussis, trammis. Lap-
sele on vaja selgitada, et vanematele inimestele tuleb
istet pakkuda. Väga tihti aga nõutakse kohta lapsele, kes

on juba küllalt suur ning suudab püsti seista. Pealegi meeldib lapsele juba loomu poolest enam seista kui istuda. Kui lastevanemad sellele aegsasti ei mõtle, siis pole sugugi juhuslik, et koolipoiss istub ja vanaema seisab püsti, turukott käes. Poiss ei tarvitse sugugi halb olla, kuid tal lihtsalt puudub vastav harjumus.

Väga tähtis on see, et vanemad ka ise headest kommetest kinni peaksid ja neid mitte ainult suusõnal ei püüaks lastele edasi anda. Näiteks telefonikõnede puhul selgub igale lapsevanemale otsekohe, et laps järgib eeskujusid. Lapsed mitte üksnes ei kasuta vanemate väljendeid, vaid ka hääletooni. Laste juuresolekul telefonikõnesid pidades tuleb end aeg-ajalt jälgida, et mitte vastuollu sattuda sellega, mida heast käitumisest räägitakse.

Näide pühapäevahommikust. Lapsed on pidulikumalt riides, laud pere jaoks nägusalt kaetud. Kõigil on hea meel, et perekond on koos. Häirib kahtlemata see, et pereema on unustanud selga hommikumantli ja pähe rullid. Korralikult riietumiseks vajalikud minutid ei oleks olnud perekonnale piinarikkaks ooteajaks, vaid oleksid muutnud eine meeldivaks kõigile.

Vanemate eeskuju ilmneb sageli ka laste omavaheelistes vestlustes. Harvad pole juhtumid, et tütarlapsed üksteist taga räägivad. Lepitakse näiteks kokku, et täna ollakse Maiega vihased, sest Maie ei läinud eelmisel päeval neile külla. Niisugust käitumist lähemalt uurides selgub sageli, et eeskujuks on olnud perekond.

On muidugi oluline, et iga vanem oma last põhjalikult tunneks ja teaks, kuidas temale kõige kergemini läheneda. Ka vanemate üksmeel laste kasvatamisel on äärmiselt oluline. Vähe sellest, et vanemate eriarvamused mõne keelu või karistuse suhtes kutsuvad lapses esile ebaviisaka käitumise, — enamasti õpetab see last olukorda ära kasutama. Alguses kasutab laps eriarvamustest tingitud olukordi instinktiivselt oma soovide kohaselt, kuid kasvades teeb ta seda juba teadlikult. Paratamatult tekib vahel olukordi, et vanemad pole alati ühel arvamusel mõnes küsimuses, kuid sellisel juhul tuleb saavutada kokkulepe nii, et lapsed lahkarmamustest teada ei saa. Laste kuuldes ei ole sobiv kritiseerida vanavanemaid, õpetajaid jt., sest lapsed võivad hakata iseseisvalt sedasama tegema. Laste ebaküpsuse tõttu on

nende otsustusvõime ikkagi veel väheküündiv ja nii hinnatakse inimesi ebaõigesti. Ei ole mingit kahtlust, et niisugustel juhtudel kujunevad need lapsevanemad ise õige pea kriitikaalusteks ning kaotavad palju oma autoriteedist. Mõistagi tuleb koos lastega arutada mitmesuguseid väärnähtusi inimeste käitumises. On isegi hea, kui laste tähelepanu nendele juhitakse ja selgitatakse, miks just antud käitumisjuhtum on ebasobiv ja kuidas oleks õige toimida. Lapsega koos kaupluses sisseoste tehes on küllaldaselt võimalusi suunata lapse tähelepanu nii heale kui ka inetule käitumises. Kuid tuleb teha nii, et laps väljuks vestlusest moraalselt tugevamana. Näiteks võiks tuua olukorra, kus ebaviisakas ostja seletab müüjale valjuhäälselt, et temal on õigus kaupa saada väljaspool järjekorda. Kuid võib ka ette tulla, et müüja vastab ostja asjalikele küsimustele ebaviisakalt ja trotsivalt või oma mugavusest keeldub ostjale kaupa lähemalt näitamast või paberisse pakkimast. Lapsele on väga tähtsad esimesed kogemused sisseostude tegemiselt. Kui laps seisab leti ees ja palub arglikult pätsi leiba või kilo suhkrut, siis peaks iga müüja teda lahkelt ja tähelepanelikult kohtlema. Samuti ei tohi teised ostjad last järjekorras ignoreerida. See on ju lapse esimene kokkupuude ühiskonnaga.

Lastevanematel ei tohi olla niisuguseid puudusi, mis võivad põhjustada nende autoriteedi langust ning oma laste kriitika alla sattumist.

Siinkohal kerkib üles alkoholi tarvitamise probleem. On uuritud laste suhtumist oma vanematesse ja kui-võrd ning miks on isa või ema lapsele autoriteediks. Selgus tõsine asjaolu: väga paljude laste hinnang isa kohta rajaneb sellel, kas isa joob või ei. Kui isa joob, ei hüvita ükski hea omadus seda viga. Kui isa ei joo, hinnatakse temas kõike. Sellest järeldub, et alkoholi tarvitamine on üks peamisi põhjusi, miks isa ei ole lapsele autoriteediks, miks lapsed on halva käitumisega.

Vastavalt lapse eale tuleb talle aeg-ajalt seletada ühe või teise käitumisreegli täitmise vajadust ja tähtsust, olgu see siis eetilist või esteetilist laadi. Ei tohi unustada selgitamast ka paljude harjumuste hügieenilist tagapõhja. Kammitud juuksed, pestud käed ja puhtad küünealused on kahtlemata osa viisakusest. Korralikult kaetud laud sisendab lapsele soovi õppida ka lauakom-

beid. Pole raske lapsele seletada, et kahvli ja noaga vehkimine on kaassööjate suhtes ohtlik ja et enda poole kallutatud supitaldrikust võib suppi sülle kallata jne. Siinkohal ei tohi aga liialdada. Ülearused targutused ja manitsused ei anna positiivseid tulemusi. Kui laps ise hakkab huvi tundma käitumisküsimuste vastu, siis ei tohi kunagi talle vastust võlgu jääda, vaid anda temale arusaadavaid seletusi.

On perekondi, kus puudub isa või ema. Kasvatamises tuleb sel juhul ette kindlasti rõhkem raskusi kui perekonnas, kus on mõlemad vanemad. Ka käitumise õpetamisel on raskusi. On siiski arvukalt näiteid, kuidas ainult ema kasvatatud poeg on viisakas ja hea käitumisega. Sel juhul on ema nõudlikkus lapse käitumise suhtes väga oluline.

Vanemad jälgivad tavaliselt mure ja hoolega oma laste käitumist ka väljaspool kodu. Sageli esineb laste käitumises nii häid kui ka halbu momente, mis vajavad kindlat vaheleostumist. Halb tutvuskond võib ka kõige üksmeelsema kodu hea kasvatuse mõju lühikese ajaga nullini viia. Sellepärast tuleb tutvuda laste sõpradega ning ka neid vajaduse korral käitumises suunata. Näiteks sel juhul, kui laps on külla kutsunud oma sõbra, tutvustanud teda oma vanematele, peaks iga lapsevanem leidma aega külalisega vestlemiseks. Niisugune vestlus pole mitte ainult kombetäitmise, vaid annab suurepärase võimaluse tundma õppida oma lapse sõpru. Kõik lastevanemad peaksid tõsiselt huvituma oma laste ja nende sõprade käitumisest ka väljaspool kodu. Kahjuks aga leitakse sageli, et võõrast last pole sobiv kasvatada. Iga vanem peab aga arvestama seda, et on küllalt ja küllalt olukordi, kus just lapse sõprade vanemad aitavad tõhusalt laste käitumist parandada. Lastevanemate koosolekul on kindlasti ka mõne teie lapse sõbra ema-isa, kes heameelega sel teemal vestleb.

Murdeas satuvad poisid väga kergesti nn. uljaste sõprade mõju alla, kes naeruvääristavad viisakust ja nimetavad «uljastest» erinevaid poisse «memmekateks». Sellest tulebki, et poiss hakkab häbenema oma senist käitumist ning püüab kõigiti olla uutele sõpradele meele järgi, kasutades «täitsapoiste» argood ja ebaviisakaid ütlemisi. Selgitus, et ainult väga arad ja nõrgad inimesed hakkavad teiste mõjul häbenema oma kodu ja

head käitumist, annab sageli häid tulemusi. Tuleb ka selgitada, kui palju rohkem läheb tarvis julgust, et kritiseerida ebaviisakust ja labasust. Vanemate taktitunne ja kannatlikkus mõjuvad siin paremini kui pealetükkiv ägedus ja karistused.

Meie tüdrukute ja poiste vahelises loomulikus ja eelarvamusteta suhtlemises on ilmekalt näha võrdsusprintsipi, millele kahtlemata annab tugevama aluse segakool, pioneeri- ning spordilaagrid, noorsoo-organisatsioonid jne. Suuri puudujääke on siiski viisakusnõuete täitmisel. Viisakad kombel aga aitavad arendada taktitunnet kaasinimestega suhtlemises.

Viisakus poiste ja tüdrukute vahelistes suhetes muutub probleemiks murdeeast alates. Nooremate laste omavahelised suhted on väga loomulikud. Murdeealised tüdrukud hakkavad n.-ö. pirtsutama. Omaealisi poisse peetakse rumalateks ja ulakateks põngerjateks. Neile öeldakse ebaviisakusi ja toonitatakse oma üleolekut. Poisid narrivad ja kiusavad tüdrukuid või siis väldivad nende seltskonda. Viisakust sageli nagu häbenetakse. Siinkohal võib julgesti öelda, et hea kasvatuse saanud lapsed ei kaldu nii kergesti eespool mainitud äärmustesse, sest sissejuurdunud viisakus ja harjumused perekonnas teevad suhtlemise kergeks. Lapsed sellistest kodudest, kus isa ja ema omavaheline läbisaamine on hea, kus isa kohtleb neiuikka jõudnud tüdruki viisakuse ja lugupidamisega, kus pojalt nõutakse nii koduste kui ka võõraste suhtes ühesuguselt laitmatut käitumist, ei tunne end kaasõpilaste seas ja mujal ebamugavalt. Loomulikult ja vabalt täidavad nad viisakusnõudeid, ilma et peaksid pingsalt reeglitele mõtlema.

Vanematel on võimalik oma laste käitumist jälgida näiteks sünnipäevapidul, kuhu on kutsutud nii poisse kui ka tüdrukuid. Eriti tähtis on see kodudes, kus on kas ainult tütreid või pojad. Koosviibimistel tehtud tähelepanekute põhjal saavad vanemad oma laste käitumist suunata. Siinkohal ei ole mõeldud ainult viisakat tervitamist, lauakombeid ja tantsulekutseid, vaid eelkõige sügava lugupidamise kujundamist inimeste vastu. Kui lapsel pole ka vajalikku analüüsivõimet, ei hinda ta õigesti inimesi ja ümbrust, samuti osutub sõprade ja eeskujude valik juhuslikuks.

Sageli on just negatiivne eeskuju ahvatlev. Vanemad

on sellest asjaolust teadlikud, seepärast püüdku nad võimalikult palju oma lastega tegelda. Paljud vanemad teevad kõik selleks, et nende lapsed oleksid hästi toidetud ning korralikult riietatud, kuid ei leia aega oma lastega koos puhkamiseks, matkamiseks, jalutamiseks või lihtsalt jutuajamiseks. Ei panda tähelegi, kuidas laps jääb isale-emale ikka võõramaks ja võõramaks, kuna üheskoos veedetud aeg kulub ainult televiisori vaatamiseks või noomimiseks. Lapsele kujunevad täielikuks autoriteediks ainult need vanemad, kes temaga mitmekülgsest tegelevad. Sageli on rõhutatud tõsiasja, et vanemad peaksid rohkem elama lastega kui lastele, ometi kogeme, kuidas vanemad ja lapsed elavad otsekui eri maailmas. Juba maast-madalast antakse mõnedes perekondades lapsed võõraste hoole alla põhjendusega, et tööst vaba aega on vähe ja siis on seda kahju kulutada lastele. Kooliealiste puhul on sageli nii, et laste kool ja vanemate töö langevad eri aegadele, mistõttu jääb tõesti väga vähe võimalusi lastega koos viibimiseks. Suureks abiks lastega usaldusvahekorra säilitamisel on üheskoos veedetud suvi. Lugu on aga väga sageli selline, et vanemad püüavad vältida lastega koos puhkamist, et oleks rahulikum. Niisuguse teguviisi tagajärjed ilmnevad hoopis hiljem ja harva oskavad vanemad näha selles põhjusi oma lapse võõrdumises perekonnast ja kalduvuses kuritegevusele. Tugevas perekonnas ei esine noorsooprobleemid nii teravalt kui ebakindlas perekonnas. Mida rohkem saavad lapsed vanematega koos olla, seda kindlamini juurduvad neis ka vanematelt omandatud head kombed. Kui lastevanemad ise ei tunne põhjalikult viisakusnorme, siis pole kunagi hilja neid omandada. Selleks on vaja tähelepanelikult jälgida ümbritsevat elu, ka lugeda. Lastki tuleb õpetada sedasama tegema. Tavad ja kombed pole näiteks erinevate maade ja rahvaste juures alati sarnased. Elus tekib tihti olukordi, et tuleb kiiresti kohaneda. Inimesel, kellele maast-madalast on õpetatud tähelepanelikkust, õnnestub kohanemine lühema aja ja väiksema vaevaga.

Oleks ebaõige alahinnata viisakuskommete tähtsust laste kasvatamisel, sest viisakus käitumises mõjutab kahtlemata ka laste sisemise mina kujunemist ning tema suhteid kaaslastega. Palju halba võib tuua väärarusaamine viisakast käitumisest kui igandist. Palju-

des filmides, näidendeis ja kirjandusteostes on autorid kujutanud väliselt üliviisakaid, seesmiselt aga ebapuh-
taid inimesi. Sageli vastandatakse niisugusele tegelasele
tahumatu, kuid seesmiselt õilsa hingega kangelane.
Ometi tuleb väita: nii mõnigi rikutud inimene võib küll
viisakalt käituda, kuid heade kommetega ei pea alati
kaasnema halb iseloom, ja vastupidi, head kombed on
sageli olnud kõhklevale ja nõrgale või alles kujunevale
iseloomule abiks ja toeks. Meeldivaid töökaaslasi ja
kaaskodanikke on raske kujutleda mitte viisakatena.

Jääb tõsiasiaks, et viisakus peab kuuluma harmooni-
lise isiksuse olemusse.

IMIKU KASVATAMISEST

S. ALUMÄE

Tänapäeval teavad kõik isad ja emad, et lapse kasvatamine algab tema esimestest elupäevadest. Esimeste eluaastate jooksul pannakse alus lapse füüsilisele ja vaimsele arengule, tema iseloomu ja tundemaailma kujunemisele, tema käitumisele.

Milline osa sellest suurest ja vastutusrikkast tööst, nagu seda on lapse kasvatamine, langeb esimesele eluaastale, nn. imikueale? Missugused on imikueas kasvatuslikud ülesanded? Need küsimused ei ole kõigile alati selged.

Haiglast koju toodud vastsündinu hooldamisel tunneb ema muret kõigepealt selle üle, kas laps saab vajalikul määral toitu, kas ta ei ole märg ega külmetu, miks ta kisab jne. jne. Kõik see on väga oluline ja kõneleb vanemate hoolitsusest oma lapse eest. Kuid vanemaid ja lähemaid sugulasi vaevab ka küsimus: «Kas laps kasvab hea ja sõnakuulelik?»

Kahtlus viib pärilikkuse ja kasvatuse vahekordade ning piiride probleemini, mille kohta pole veel geneetika ega ka pedagoogika oma lõplikku sõna öelnud. On aga selge, et füüsilised ja vaimsed omadused ei ole kaasa sündinud valmis kujul, vaid need on olemas potentsiaalselt ja vajavad väljaarendamist. See on võimalik tänu inimorganismi kaasasündinud võimele reageerida keskkonnale.

Vastsündinud lapse reageerimisvõime on üldiselt puudulik, sest kõikidest organitest ja nende süsteemidest on sündimise momendiks kõige vähem välja arenenud meeleeelundid ja närvisüsteem. See on ka aru-

saadav: meeleelundid, mille ülesanne on kindlustada organismi side väliskeskkonnaga, saavad välja areneda ainult vahetus kontaktis viimasega. Kuni sündimise momendini on lapsele keskkonnaks ema organism. On teada, et vastsündinul ei ole küllaldaselt välja arenenud ka elundite süsteemid, mille ülesandeks on juhtida organismi reageerimist väliskeskkonna mõjule. Need on närvisüsteem ja peaaegu, eriti aga ajukoor, mille rakud kontrollivad ja juhivad inimese emotsionaalset tegevust.

Esmaseks ja tähtsamaks ülesandeks on imiku meeleelundite arendamine ja sellest sõltuva tundemaailma kujundamine. Meeleelundite arengust sõltub kontakti võimalus ümbritseva keskkonnaga, keskkonna mõju omakorda aga suunab lapse arengut. Vanemate kohustuste hulka kuulub esimesel eluaastal lapse õige toitmise ja riietamise, haiguste ärahoidmise kõrval juba ka lapse vaimse arengu suunamine. Viimase ülesandeks on eelsoodumuse loomine lapse vaimsete võimete, iseloomu ja käitumisharjumuste kujundamiseks.

Nägemismeele arendamine. Vastsündinud laps ei ole niivõrd arenenud, et ta võiks eraldada ümbritsevaid esemeid, tunneks näo järgi ära ema ja isa, jne., kuigi silm oma ehituselt on küll juba täiuslik. Sellepärast eristab laps alguses ainult valgust pimedusest. Kui imik näoga pöörata valgusallika poole, on ta võimeline oma pilku sellel lühikest aega hoidma. Ere valgus on lapsele aga ebameeldiv ja ta suleb silmad. Juba mõne nädala pärast märkame, et laps jälgib aeglaselt liikuvat eset (lelu, mida liigutatakse lapse silmade ees umbes meetri-poolteise kaugusel). Varsti märkame ka, et laps kinnitab hetkeks pilgu ema näkku. Vanemate esmaseks ülesandeks on arendada lapses oskust fikseerida liikumatuid esemeid. Siis hakkab laps õige pea jälgima aeglaselt liikuvaid esemeid. Me õpetame last pilku suunama sel kombel, et tema kohale kummardudes räägime vaikselt ja rahulikult. Ei tohi arvata, et ühe-, kahekuuse lapsega ei ole mõtet rääkida, sest ta ei saa meist niikuinii aru. Lapse kuulmis- ja nägemismeele ning ka tundmuste arengu seisukohalt on see väga vajalik. Neidsamu eesmärke taotleb ka esimene mänguasi, mille me juba

kolmenädalase lapse voodi kohale riputame. Mängukann peaks olema küllaldaselt suur ja oma värvidelt silmatorkav (uurimised on näidanud, et laps eristab kõigepealt kollast, siis punast värvust). Siinjuures olgu täheldatud, et rippuv mänguasi ei tohi olla lapse silmadele liiga lähedal ega ka liiga kaugel. Mänguasi tuleb riputada lapse rinnast kõrgemale kui 70 cm (madalamal asetseva lelu vaatamine võib tekitada kõörsilmsust). Kui aga lelu on kõrgemal kui 1 m, siis ei kõida see lapse pilku. Ka ei tohi mänguasi seal alaliselt rippuda, vaid riputatakse üles lapse aktiivse tegevuse ajaks, tema ärkveloleku ajaks, kui me lapsega «mängime».

Esialgu ei oska laps ülesriputatud eset veel ise leida, sellepärast tuleb lelu liigutada, tuua see lapsele lähemale ja veidi kaugemale viia. Kui laps kinnitab siis oma pilgu esemele, laseme tal seda rahulikult vaadelda. Esialgu on küllalt mänguasja ühe-, kahekordsest vaatlemisest.

Kolmandal elukuul, kui laps hästi jälgib toas liikuvaid inimesi (2—4 meetri kaugusel) ja vaatleb esemeid, saab lapse tähelepanuvõimet arendada. Kui laps on mõnda aega vaadelnud tema voodi kohal rippuvat mänguasja ja hakkab pilguga otsima uusi esemeid, on see signaaliks, et voodi kohale tuleb riputada teine mänguasi, mis oma uudsusega köidab lapse tähelepanu.

Laps peab õppima esemeid nägema ja jälgima mitte ainult selili lamades, vaid ka teistes asendites (püsti-asendis ja kõhuli). Selleks peab keegi lapsega rääkima hakkama samal ajal, kui laps on ema või isa kätel vastasse asendisse tõstetud, mähkimislaual, voodis kõhuli keeratud. Mõne mänguasja, käe või pea liigutusega püüame kõita lapse pilku. Lapsega rääkimine, tema ette asetatud mänguasja liigutamine ergutab last pead tõstma ja õpetab teda samal ajal esemeid vaatlema erinevatest asenditest.

Tähelepanuvõime ja nägemiselundi arenedes õpib laps eraldama ema ja isa nägu teistest ja väljendab oma rõõmu naeratusega.

Järgnevatel elukuudel peab jätkuma lapse nägemismeele väljaarendamine. Vahendid, mida me selleks kasutame, muutuvad ka keerulisemaks. Kolme-, neljakuust last hakkame viima toas olevate esemete juurde. Seni vaatles ta neid ainult oma voodist. Lapse mängu-

asjade tagavara on suurenenud, sinna kuuluvad esemed mitmesuguses suuruses ja värvuses. Sellele lisaks võime viie-, kuuekuusele lapsele näidata pilte, mis kujutavad üksikuid esemeid. Lastele meeldivad eredates värvides pildid, mis kujutavad mõnda last või looma.

Taoliste võtetega kindlustame lapse nägemismeele normaalse arengu, mis on ka vaimse arengu seisukohalt väga oluline. Juba viie-, kuuekuuse lapse juures märkame, et ta matkib meie endi liigutusi. Vanaema võttis viiekuuse Anu katkiläinud muusikalisel mänguasjal kaane pealt, et ärakukkunud pendlit, mis tekitas helinat, oma kohale tagasi kinnitada. Parandatud mänguasja jälle tagasi saanud, võttis laps mänguasjal ise kaane pealt. Varem ei olnud ta seda kunagi teinud. Seega hakkab lapsel arenema tähelepanuvõime. Kaheksa-, üheksakuuselt õpib laps kiiresti esemeid, näiteks palli kasti viskama ja sealt välja võtma, riide alla peidetud mänguasju otsima jne. Sellelaadsed mängud arendavad lapse kaugusetaju, taipu. Ka väljas, kui laps van kris juba istub, tuleb talle näidata üksikuid esemeid (puulehti, sügisel kastaneid, tänaval sõitvaid autosid), inimesi, loomi. Neid on võimalik jälgida ka toa aknast. Kui laps on õues, lehvitage talle avatud aknast ja laseme tal paljude ühesuguste akende hulgast eraldada ühte, kus seisab ema, isa.

Niisuguse harjutamise tulemusena eraldab laps juba varakult üksikuid esemeid ja inimesi. Sellega kaasneb tähelepanuvõime arenemine, mis ongi imikueas üheks kasvatuslikuks eesmärgiks.

Kuulmismeele arendamine Ka kuulmisorganid on lapsel sündimise momendiks välja arenenud, kuid välised ärritajad ei jõua veel lapse teadvuseni. Vastsündinu reageerib ainult järskudele helidele (käte või jalgade liigutustega) ja see on ka kõik. Imikueas on vanemate esmaseks ülesandeks viia hää l a p s e t e a d v u s e n i ja esile kutsuda reageerimist sellele. Selleks räägime lapsega rahulikult. Uurimised on näidanud, et laps reageerib häälele hiljem kui valgusärritajale. Kõnet võib asendada ema laul, muusika. Teatud helisid annavad ka mänguasjad. Siinjuures tuleks eelistada selliseid, mille heli on melcodiline, mitte lihtsalt kõrin. Viimased on vajalikud vahest ainult niipalju, et laps kuuleks erinevaid helisid.

Laps kuuleb ema, isa, vanemate vendade-õdede häält — kõik see arendab tema kuulmismeelt. Laps õpib kõnet kuulma kahe esimese kuu vältel. Mis suunast kõne tuleb, seda ei oska ta veel määrata. Alles kolmanda elukuu jooksul hakkab laps hääleallika suunas pead pöörama. Viiendal, kuuendal elukuul pöörab laps ilma eksimata pea ärritaja poole, mille leiab pilguga. Selleks ajaks hakkab laps eraldama temale tuttavaid inimesi hääle järgi. Mõne lapse juures märkame reageerimist ka muusikale. Lõbus meloodia tekitab lapses elevust, kurb aga teeb tõsiseks.

Seega on esimesel poolaastal oluline, et laps kuuleks mitmesuguseid helisid, õpiks neid kuulama ja määrama hääleallika asukohta. Seda soodustavad lapsega kokkupuutuvate inimeste kõne ja laul, mängimine mõnel muusikainstrumendil, helisevad mänguasjad. Kõik see on ettevalmistuseks lapse kõneoskuse kujunemisele. Laps hakkab juba teisest-kolmandast elukuust alates häälitsema, ehkki ta ei oska neid häälitseusi veel kuulata. Alles siis, kui laps kordab üksikuid silpe (ma-ma, pa-pa-pa jne.), õpib ta neid kuulama. (Kuidas ergutada last oma häält kuulama, sellest on juttu käesolevas kogumikus V. Noore artiklis «Väikelapse kõnest».)

Mil määral kuulmismeele arendamine soodustab kaasasündinud muusikaliste eelduste (algmete) väljakujunemist, ei ole eksperimentaalselt kindlaks tehtud. Esimesel eluaastal on veel vara sellest rääkida. Ema laul, mitmesugustel muusikariistadel tekitatud helide kuulamine loob ainult eelsoodumuse lapse muusikaliste eelduste arenguks. Liialdamine muusikakuulamisega ei tule kasuks, pigem annab vastupidiseid tulemusi (vt. V. Relviku «Muusikaline kasvatus perekonnas»).

Tundmuste kasvatamine Vastsündinu ei tunne veel rõõmu ega viha, tema reageeringutes puuduvad emotsioonid. Vanemate ülesanne on esimestest elupäevadest alates kujundada lastes positiivseid emotsioone ning takistada negatiivsete emotsioonide tekkimist. Vajaliku pinna positiivsete emotsioonide tekkimisele loob lapse õige hooldamine. Oluline koht on siin režiimil. Kui vanemad peavad rangelt kinni lapse toitmise ja uneaegadest, harjub laps sellega nädala-paari jooksul. Toidu ja une tarve tekib

siis kindlate ajavahemike järel, muul ajal on laps rahulik ja rõõmus. Kõige tähtsam on rõõmutunde tekitamine. Kuid üksnes hooldamisest siin ei piisa. Rõõmutunde tekkimine on tihedalt seotud lapse meeleeelundite tegevusega ja sõltub nende arengust. Kui laps õpib talle lähedase inimese nägu tundma, tema häält kuulma, tekitab see rõõmutunde, mida ta väljendab esialgu naeratusega, veidi hiljem käte ja jalgade liigutustega, silmade säruga ja ka hääliitsustega. Kui laps hakkab eristama mänguasju, tunneb ta rõõmu nende vaatamisest, mõne aja pärast tahab laps, et need talle kätte antakse. Kui laps oskab mänguasjade vahel juba vahet teha ja hakkab iga mänguasjaga erisuguselt mängima — palli veeretama, klotse kasti panema ja sealt jälle välja võtma, kettaid varda otsa laduma jne. —, tunneb ta rõõmu igast oma liigutusest. Füüsiline liikumine valmistab lapsele alati rahuldust. Juba mõnenädalane laps on elav, kui ta vabaneb mähkmetest ja saab vabalt käsi ja jalgu liigutada. Laps tunneb rõõmu iseseisvast istumisest ja püstitõusmisest ning esimestest sammudest. Rõõmu teeb lapsele alati see, kui temaga räägitakse või mängitakse, lausa vaimustusse satub laps aga siis, kui vanemad tema esimestest sõnadest aru saavad.

Positiivsete emotsioonide kasvatamise seisukohast omab imikueas erilist tähtsust lapse alaliselt rõõmus meeleeolu. Alates esimese eluaasta teisest poolest ei piisa enam hetkelise rõõmutunde tekitamisest. Head meeleeolu aitab alal hoida õige söömine ja magamine, lapse aktiivne mäng ja liikumine, positiivne suhtumine inimestesse. Lapsel peavad olema välja kujunenud õiged harjumused kõigeks selleks, mis talle on eluliselt vajalik — et laps sööks isuga, uinuks kiiresti, mängiks huviga, liiguks rõõmuga, ei võõrastaks inimesi, kellega kokku puutub.

Kõige selle juures tuleb silmas pidada veel ühte asjaolu. Last ei tohi tegevusega üle koormata. Imiku närvisüsteemi iseärasuseks on tasakaalu puudumine ärrituse ja pidurdusprotsesside vahel. Viimastel on organismi suhtes kaitsefunktsioonid. Imikut on kerge erutada, aga raske rahulikku meeleeollu tagasi viia. Sellepärast tuleb tegelda imikuga mõõdukalt, päevarežiimis selleks eraldatud ajal. Täielikult on keelatud lapse kõditamine,

õhkupildumine, vanemate närvilised liigutused. Keelatud on hullata imikuga, eriti õhtusel ajal. Sageli on just õhtuti, kui kogu pere on koos, kodus rohkem kära ja askeldamist. See kõik erutab last ja võib takistada uinumast ning põhjustab rahutu une. Kui majas on imik, tuleks siiski säilitada kodus rahu, püüda lapsega vaikselt ja rahulikult mängida, temaga pargis ja üldse tänavakärast eemal jalutada. Eriti hästi mõjub jalutus-käik õhtul, kui kodus on liiga kärarikas. Pealegi tunneb laps väljas liikumisest alati rõõmu. Ta tuleb koju hea-tujulisena, läheb seejärel meelsasti magama ning ui-nub kiiresti.

Positiivsete emotsioonide kõrval võivad esimeste päevade ja kuude jooksul areneda ka negatiivsed emotsioo-nid. Nende väljakujunemist soodustab lapse nutt. Ei ole õige arvata, et nutt on kasulik. «Las nutab, seda paremini arenevad välja kopsud, seda paremini kuju-neb välja lauluhääl,» kuuleme sageli vanemaid ütlemas. See ei ole õige! Nutt nagu iga negatiivne emotsionaalne seisund mõjub halvasti lapse närvisüsteemile ja kogu organismile. Seepärast on oluline kõrvaldada lapse nuttu tekitavad põhjused, milleks on nälja- või janu-tunne, unevajadus, märjad mähkmed, külmatunne või ülekuumenemine, valud kõhus. Kõik see on kõrvaldatav: anname lapsele õigel ajal süüa ja juua, paneme ta õige-aegselt magama, vahetame märjad mähkmed jne. Mõned lapsed nutavad siiski enne magamajäämist. See on tingitud lapse närvisüsteemi puudulikust arengust ja nutt lakkab, kui laps on suurem. Niisugune nutt tuleb rahulikult ära kannatada.

Juba mõne kuu vanusel lapsel tekivad vaimset laadi tarbed, mis nõuavad rahuldamist. Laps nutab, kui tal ei ole millegagi tegelda: ei ole mänguasja, mida vaa-data, peos hoida ja liigutada; ei ole, mida kuulata; on tüüdanud üks ja seesama asend või ümbrus, sest laps januneb uute muljete järele. Laps vajab vaheldust; sel-leks vahetame mänguasju, mis ripuvad voodi kohal või millega ta oma koplis mängib, muudame lapse voodi asukohta toas, viime lapse mõneks minutiks teise tuppa, laseme temaga mängida teisel perekonnaliikmel (kui laps on juba suurem, sest esimestel elukuudel peab lap-sega tegelema võimalikult vähe inimesi).

On aga ka teisi vahendeid lapse nutu vaigistamiseks:

kiigutamine, äiutamine ja kussutamine, lapse süllevõtmine, esemete kätteandmine, mille järele laps oma käe sirutab, kõigi tema nõudmiste rahuldamine. Nendest vahenditest tuleb otsustavalt loobuda, sest peale kõige muu soodustavad need lapses ebasoovitavate harjumuste kujunemist. Näiteks kui last enne magamajäämist kiigutada, harjubki ta ning hakkab seda nõudma. Kui me siis lapse nõudmist ei täida, on tagajärjeks nutt. Järeleandmise korral taipab laps varsti, et ta võib kisaga kõike saavutada, ning me oleme ise loonud eelduse lapse jonnijärgseks kujunemiseks. Ka süllevõtmisel tunneb laps varsti, et tal on süles hea olla, ning hakkab nõudma süllevõtmist. Nii oleme ise oma lapses kujundanud halva harjumuse, mis valmistab palju meelehäärmi. Sülle tohib ja peab last võtma, aga siis, kui ta on heas tujus ja me tahame talle näidata ümbrust teisest asendist. Sülle võtame lapse ka siis, kui ta on haiget saanud, ehmunud või haige. Erandjuhtudel tuleb laps sülle võtta siis, kui teda ühelgi teisel teel ei ole õnnestunud rahustada, ühesõnaga, kui kõik võtted on ära proovitud. Sel juhul tuleb sülle võtta hellalt, mitte kurjustades ja lühikeseks ajaks, mille jooksul püütagu lapse tähelepanu köita mõne mänguasjaga või lapse asukoha vahetamisega. Kui laps ka siis ei rahune, on selge, et ta jonnib. Jonni raviks on ainult üks vahend: laseme lapsel nutta, kuni ta nutu ise lõpetab.

Lapse jonnijärgsed põhjustavad sageli mõned esemed, mida laps enda ümber näeb, kuid mida ei tohi talle kätte anda ega lubada katsuda, sest need on lapsele ohtlikud (käärid, nõelad, nõöbid jne.). Nende esemete keelamises tuleb olla väga järjekindel. Kõige õigem on muidugi hoolitseda selle eest, et ebasobivad esemed lapse mängupiirkonda üldse ei satuks. Toas on aga palju sellist — laualambid, kellad, lillevaasid, söögilauad, noad, kahvlid, lusikad, vanaema või vanaisa prillid —, mille vastu laps tunneb elavat huvi. Kõike ära panna ei saa. Kuidas seesuguses olukorras toimida? Lapsele tuleb selgitada, missuguste asjadega tohib mängida, missugustega mitte. Selleks kasutame resoluutset hääletooni. Sõnadest «ei tohi» hakkab laps aru saama umbes aastaselt. Püüdkem last mitte asetada olukorda, kus me peame teda keelama. Keelule rajanev kasvatus põhjustab trotsi, mis on samuti negatiivne emotsioon.

Ometi ei tohi eelnevast järeldada, et lapsele tuleb kõike lubada. Kriteeriumiks olgu siin kasu, mida laps saab. Kui laps ronib aknalauale või tõmbab endale laudlina koos sellel olevate esemetega kaela, on see talle ohtlik ja me rakendame otsustavalt keeldu. Kui lapse nõudmised on õigustatud, ei tohi neid ignoreerida. Näiteks on lapsel vajadus põrandal roomata, meie aga paneme ta voodisse; laps huvitub mõnest mänguasjast, meie aga võtame selle tal käest. Loomulikult avaldab laps niisugusel juhul protesti, mis on õigustatud. Lapse õigustatud nõudmisi tuleb rahuldada, ebaõigeid nõudmisi aga ennetada. Oletagem, et lapse tähelepanu köidab raamat, mille kaanel on ilus pilt. Seda raamatut me lihtsalt ei pane lapse mängupiirkonda, sest imikueas ei või raamatuid lapse kätte anda. Laps pöörab lehti ja kärstab neid tahtmatult. Seesugune tegevus hakkab talle meeldima ning hiljem ei õpigi laps raamatuid hoidma.

Kui vanemad suudavad ära hoida lapse kapriise ning takistada jonni tekkimist, jääb palju ebameeldivaid konflikte laste ja vanemate vahel tulemata ka edaspidi.

Juba imikueas võib lapsel tekkida hirmutunne. Seda võivad põhjustada ootamatud tugevad helid, kukumine, puutumine kuuma eseme vastu, kõrvetamine tulise vedelikuga jne. Laps tunneb kõige selle juures tugevat valuaistingut. Üheksakuune Ants kukkus püstitõusmisel, lõi huule katki ning ei saanud mitu päeva valuta süüa. Püstitõusmise katseid laps enam ei teinud ja karjus meeleheitlikult, kui teda taheti seisma panna. Niisugune olukord kestis mitu kuud. Alles siis, kui laps viidi suvel maale ja ta sattus teise ümbrusesse, julges ta proovida püstitõusmist. Kui ta jälle ükskord kukkus, kuid ei saanud haiget, oli hirm ületatud. Kartus haiget saada areneb lapsel hirmutundeks. Seesama miljö, nendesamade esemete nägemine, mis talle haiget tegid, ei lase lapsel üleelatud valu unustada. Sellepärast peame imikueas hoidma last liiga tugevate ärritajate eest, peame valvama, et lapse esimesed katsed tõusta istukile ja püsti, teha esimest sammu ei lõpeks raske vigastusega (välkestest muhkudest me ei räägi). Üle poole aasta vanusele lapsele saab juba hääletooniga selgeks teha, et kuuma ahju külge ei tohi kätt panna.

Laseme tal veendumiseks isegi ahju katsuda, aga siis, kui ahi veel ei kõrveta, kuid on juba küllalt kuum.

Võib juhtuda, et laps on kartma hakanud ka vannitamist. Põhjuseks on liiga kuum vesi, mis oli võib-olla ainult esimesel vannitamisel. Et laps saaks üle hirmust, tuleb vanematel olla kannatlik. Vahel on vaja muuta isegi vannitamise kohta või vanni (ajutiselt asendada lastevann pesukausiga), eelnevalt lubada lapsel vannis käega sulistada jne. Kergem on hirmutunde tekkimist vältida kui sellest hiljem vabaneda. Sama kehtib ka kõigi teiste negatiivsete emotsioonide kohta.

Õigete harjumuste kujundamine nõuab järjekindlust ja enesevalitsemist. Raskused, mis vanematel tuleb imiku kasvatamisel ületada, ei tohi kedagi kohutada. Pannakse ju selle esimese aastaga alus lapse harjumuste, käitumise ja iseloomu kasvatamisele.

VÄIKELAPSE KÖNEST

V. NOOR

Niisama oodatud kui pisitüdruku või -poisi esimesed iseseisvad sammud on ka lapse esimesed sõnad.

Kuidas on laps jõudnud esimeste sõnadeni, milline osa on siinjuures emal, isal, vanaemal, vanaisal, hoidjal, kuidas lapse sõnavara laiendada ja lapse kõnet arendada — need ja paljud teised küsimused pakuvad huvi igale lapsevanemale ja lastega kokkupuutuvalle inimesele.

Järgnevalt vaatame mõningaid küsimusi, mis on seotud väikelapse kõne arengu ja arendamisega.

Laps häälitseb sündimisest alates. Hääldamisorganite liigutamistest tekkinud heli sõltub imikueas sageli lapse kogu organismi seisundist — nad moodustavad terviku. Laps kisab, kui tal on ebamugav või külm, kui ta kõht on tühi. Hiljem hakkab häälitsemine saatma kujunevaid harjumuslikke toiminguid — söömist, mängimist jms.

Lapse häälituses võib eristada mitmesuguseid häälikute algmeid alates kurguhäälikutest ja lõpetades huulte poolt tekitatud häälikutega.

Üldisest häälitsemisest erinevad kindlad häälikulised väljendused ilmuvad lapse esimestel elukuudel. Algul on need üksikud katkendlikud kurguhäälikud (gō-gō; khō-khō). Viiendal elukuul on laps võimeline hääldama täishäälikuid (a-a; o-o; e-e) mitmesugustes intonatsioonides. Häälikulise väljenduse järgmiseks etapiks on lalisemine, kus laps hääldab juba terveid silpe (pa-pa-pa; ta-ta-ta). Vaikses, rahulikus miljöös laliseb laps sageli silpe laulvalt venitades.

Eeltoodu näitab ka artikulatsiooniorganite arengut.

Juba kahe-, kolmekuuse lapse juures võib tähele panna ka teist kaasasündinud omadust — kuulmisvõimet, s. o. võimet eristada mitmesuguseid häali. Lapse kohale kummardunud ema jutu peale muutuvad lapse liigutused rahulikumaks, tihti lakkab nutt. Umbes kolme kuune laps eristab juba hääle suunda.

Häälitsemis- ja kuulmisvõimel baseerubki lapse kõne areng ja arendamine, milles otsustav osa on täiskasvanul.

Lapse kõne arengu võib jaotada nelja etappi vastavalt lapse reageeringute ilmumise järjekorrale.

Kõige esimesed on vahetud reaktsioonid vahetute ärritajatele, mis üldse pole seotud sõnaga. Laps, kes ei saa veel aru ühestki sõnast ega ütle neid ka veel ise, sirutab käed vastu talle lähedastele inimestele või, vastupidi, tunnetades ebameeldivat, pöördub ära. See on kõne arengu ettevalmistav periood, mille sisuks on emotsionaalne suhtlemine täiskasvanutega. Suhted täiskasvanu ja lapse vahel on peamine kasvatustliku mõjustamise vorm. Lapsel peab tärkama vajadus suhelda täiskasvanuga, seejuures muutub laps aktiivselt tegutsevaks. Seda perioodi peetakse kõne arengu esimeseks etapiks.

Teisel etapil reageerib laps sõnale vahetu tegevusega, kusjuures ta sõnu ise ei häälda ega anna ka muid sõnalisi vastuseid. Kui lapsele öelda näiteks sõnu «nukk», «karu-mõmm», «auto», «lamp» jne., siis ta kas osutab käega või pöördub näoga vastava eseme, mänguasja vm. poole. Sõna omandab seega kiiresti iseseisva signaalse tähenduse, olles kõne arengu üheks oluliseks tunnuseks.

Kõne arengu kolmandaks etapiks on sõnaline reageerimine vahetule ärritajale. Kui laps näeb koera, hüüab ta «auh-auh», kella — «tika-taka» jne. Normaalselt arenenud lapse sõnavara rikastub suhteliselt kiiresti. Kindlaid arvulisi piire anda ei saa, sest laste individuaalsed erinevused ei luba seda, kuid mitmete uurimiste kaudu on selgunud: 8—12 kuu vanuses hääldatakse umbes 5—10 sõna; kuni 1 a. 6 k. — 60—70 sõna; kuni 2 a. — 300—500 sõna ja 3 a. — 1300—1500 sõna. Omandatavate sõnade arv oleneb sellest, millise ettevalmistuse on saanud laps kõne arengu esimesel kahel

etapil ja milliseks kujuneb kõne arengu neljas etapp, mil laps annab sõnalisele ärritajale sõnalise vastuse. Kui lapse poole pöörduakse küsimustega «Kus on ema?», «Mis on Kaiel käes?», «Mida teeb kass?», siis annab ta vastusteks õiged sõnad.

Nagu eeltoodust näha, võib lapse kõne arengus eris tada kahte külge: kõnest arusaamist ja rääkimisvõimet.

Kõnest hakkab laps aru saama juba viiendast või kuuendast elukuust alates. Esmakordselt tuleb see ilmsiks siis, kui tuttava inimese või eseme nimetamisel pöörab laps pilgu vastavas suunas.

Kõnest arusaamine on lapse üldise arengu seisukohalt väga oluline. Mida enam saab laps aru sõnadest, seda kergem on organiseerida tema tegevust. Igast mõistetud sõnast tunneb laps tavaliselt rõõmu ja ruttab tegevuskäsku kohe täitma. Kui aga laps jääb tähelepanelikult ootama, siis ei ole ta öeldust aru saanud ning vastavat lauset tuleb korrata.

Kõnest arusaamise saavutamiseks tuleb silmas pidada järgmist.

1. Räägime lapsega kõigest sellest, mida me temaga või tema juuresolekul teeme (sööme kõhu täis, paneme jaki selga, peseme käed puhtaks). Nii harjub laps kuu- lama täiskasvanu kõnet. Siinjuures on oluline, et lapsega räägitaks rahulikult, aeglaselt, lühikeste ja lihtsate lausetega, vajalikke sõnu rõhutades.

2. Nimetame õigete nimetustega kõike, mis köidab lapse tähelepanu (mänguasjad, inimesed, esemed). Esiolgu laps muidugi ei seosta sõna vastava inimese või esemega, vaid reageerib küsimusele ainult liigutustega. Selline paljukordne reageerimine tingibki seose kujunemise eseme ja sõna vahel. Hiljem, kui nimetatud ese ei asetse enam harilikus kohas, hakkab laps seda pilguga otsima.

3. Jälgitagu, et kõik perekonnaliikmed kasutaksid lapsega suhtlemisel asjade, olevuste ja nähtuste ühesuguseid nimetusi. Vastasel juhul aeglustub õige seose tekkimine sõna ja eseme, asja või nähtuse vahel. Esineb juhte, kus ema ütleb: «Vaata, masin, tuu-tuu», isa aga: «Vaata, auto, pii-pii».

4. Harjutame last mitmesuguste erinevate hääletoonidega. Kõik see, mis on seotud keeluga, olgu öeldud rangema häälega, karmimalt. On tähele pandud, et õige

tooni valik kujundab juba 8—9-kuuses lapses välja arusaamise sellest, mida ei tohi teha. Mida sel perioodil siis keelata? Ei saa lubada, et 8—10-kuune laps lööks vanematele näo pihta, sikutaks neid juustest jne. Arvamus, et see on mööduv, ei pea paika. Kergem on kujundada keelust arusaamist, kui hiljem välja ravida halba harjumust.

Esimese eluaasta lõpuks hakkab laps aru saama sõnast «ei tohi» ja ka teistest sõnadest, mis väljendavad keeldu. Mida harvemini me karmimat hääletooni kasutame, mida vähem keelame, seda parem. Vastasel juhul muutub keeld liiga igapäevaseks ja kaotab oma mõju.

5. Õpetame last sooritama mõningaid kindlaid liigutusi täiskasvanu palvel (lehvitamine hüvastijätmisel, pai tegemine, käte plaksutamine). Selle kaudu hakkab laps mõistma, et teatud sõnad väljendavad tegevust.

Olgu märgitud, et kuni poolteise aastani on lapsel kõnest arusaamine tunduvalt ees rääkimisvõimest.

Rääkimisvõime kujunemise oluliseks eeltingimuseks on üksikute häälikute matkimine.

Häälikute matkimise võime ei ilmu iseenesest ja valmis kujul. Matkimine õnnestub alles siis, kui teatavat häälikut või silpi (samuti sõna) on palju korratud. Kergesti matkivad lapsed silpe, mida nad ise äsja hääldasid (näit. me-me-me). Kui kohe lapse häälitsemise lõpul täiskasvanu kordab «me-me-me», matkibki laps omakorda täiskasvanut, öeldes «me-me-me». On hea, kui samal ajal laps ka täiskasvanu suu liikumist jälgib.

Selliste harjutustega tuleb alustada juba enne lapse aastaseks saamist.

Mõned lastevanemad arvavad, et kui laps iseseisvalt hääldab «me-me» või «pa-pa», siis tähistab ta sellega kohe kas ema või isa. Alati ei ole nii. Esimesed matkimise teel omandatud silbid või ühendid ei pruugi veel olla mõtestatud. Alles siis, kui laps laliseb «me-me» või isegi «me-me-me» ainult ema juuresolekul, seostab selle emaga, võime öelda, et laps on sõna omandanud.

Esimesed sõnad võivad olla väga lihtsad, tihti koosnevad nad üksikutest silpidest või häälikutest. Kui laps alati enne magamaminekut kordab häälikut «a-a-a», siis võib seda lugeda sõnaks, samuti nagu silpi «kis», mis tähistab kassi.

Teisel eluaastal kasutab laps tihti paljude esemete

ja isegi oma vajaduste tähistamiseks üsnagi omapäraseid sõnu, näiteks janu puhul «puh» või «apa», liha asemel «os», moosi asemel «op» jne. Lastevanemad ei tohi niisuguste sõnade kasutamist omaks võtta, vaid peavad järjekindlalt kasutama õigeid nimetusi.

Lubamatu on rääkida lapsega nn. pudikeeles, s. t. sõnu moonutades ja liigselt meelitusnimetusi kasutades, näiteks: «Ainna omma tillukkesed lallikesed», «Oh sa mmu kallingenne» (korrektselt: «Anna oma väikesed jalakesed», «Oh sa mu kallikene»). Paljudel juhtudel kasutavad lapsed veel kaua ebaõigeid sõnu ja väljendeid just seetõttu, et vanemad kõne kujunemise perioodil seda aktiivselt soodustasid.

Sõna häälendamisel jätab laps algul meelde ja kasutab ainult üksikuid silpe, eriti rõhulisi (lusikas — lusi, isa — is, magama — maga), vahetab silpe ja häälikuid (istu — itsu, isa — aiss, tagurpidi — peditagu). Lapse suunamisel peab lapsevanem ilmutama kannatlikkust. Korrapelt ja kärsitult me positiivseid tulemusi ei saavuta. Ebaõnnestumise korral hakkab laps pelgama ega ütle sõnu järele.

Selleks et kergendada uute sõnade omandamist ning rikastada lapse aktiivset kõnet, võib üksikutel juhtudel kasutada õigete sõnadega paralleelselt ka sõnade lihtsustusi. Näiteks lapsele öeldakse «koer, auh-auh», «lehm, mu-mu», «karu, mömm-mömm». Kui laps kor-dab «auh-auh», «mu-mu» või «mömm-mömm» ja seostab need koera, lehma või karuga, siis ei tule seda pida-da kõne arengut pidurdavaks nähtuseks. Mõne aja möödudes loobub laps ise lihtsustustest ja hakkab tarvitama õigeid sõnu.

Uus sõna omandatakse kergemini, kui see tähistab lapsele midagi vajalikku ja kui on olemas küllaldaselt seoseid, s. o. kogemusi sellelt alalt. Näiteks omandatakse varem sõnad «tass» ja «padi» kui «peegel» ja «kann».

Sõltuvalt individuaalsetest iseärasustest võivad lapsed kas kiiremini või aeglasemalt ära õppida eri häälikute õige moodustamise. Eksimused õiges hääldamises võivad tekkida näiteks sellest, et mingil põhjusel on häälikuid moodustavad organid hakanud valesti funktsioneerima, või sellest, et vanematelt ei kuulda korrektset kõnet. Eesti lastel on tavaliseks eksisammuks r-i

asendamine *l*-ga ning *k* ja *s* asendamine *t*-ga. Häälamisvigade püsimit soodustab mõnel juhul see, et vanematele meeldib sageli oma lapse ebatäiuslik häälamine ja nad matkivad lapsega kõneldes samu vigu. Seepärast on niisuguste häälamisvigade vältimiseks tarvis väikelapsega kõnelda foneetiliselt õiget emakeelt. Laps õpib häälikuid õigesti moodustama kestva harjutamise teel. Kui veel kolmanda eluaasta lõpul esineb lapse kõnes häälikute asendamist teistega, on vaja pöörduda logopeedi poole.

Suurt osa lapse kõne arendamisel etendavad ümbritsevast keskkonnast saadud muljed ja tähelepanekud. Eriti kasulikud on jalutuskäigud: laps näeb, kuidas mängivad teised lapsed, kuidas lendavad linnud, liiguvad inimesed ja loomad. Kõiki neid muljeid on vaja õigesti kasutada. Tähelepanekud on näidanud, et paremaid tulemusi saavutatakse siis, kui täiskasvanu suunav osa ei ole ülemäärane. Lapse tähelepanu tuleb muidugi juhtida ühele kui teisele, seejuures öelda õige nimetus, paluda seda korrata jne. Kuid lapsele jäetagu võimalus ka iseseisvalt ümbritsevat jälgida. Anname lastele võimaluse ise vaadata ja kuulata. Laps võib mitme minuti jooksul liikumatult jälgida üksikuid esemeid, inimesi. Sel ajal haarab ta palju uut ja huvitavat. Teda segada ei maksa. Laps ei tarvitse sõnu alati kohe korrata. Kuuldut võib ta järele öelda ka alles mõni aeg hiljem. Poolteiseaastane Tiiu peatus emaga kanaaia juures. Pärast seda kui Tiiu oli mitu minutit vaikides, ja naeratades kanu vaadanud, ütles ema: «Kana, ka-ka-ka». Teisel päeval jalutuskäigu ajal aga jooksis Tiiu ise kanaaia juurde ja hüüdis: «Ka-ka-ka!»

Väikelapse kõne areneb üldiselt väga kiiresti, kutsudes vanemates tihti esile imestuse. Paljud vanemad näevad selles oma lapse erakordset andekust. Normaalselt arenenud ja tervete laste juures on see aga täiesti tavaline, eriti kui täiskasvanud juba lapse esimestest elukuudest alates temaga küllaldaselt tegelevad, tema kõne arengut juhivad. Häireid lapse kõnes, sõnavara aeglast täienemist jms. võivad põhjustada järgmised tegurid: kõrva- ja ninahaigused ning teised füüsilisele arengule mõjuvad haigused, närvisüsteemi häired ning puudujäägid kasvatustöös, nimelt vähene tegelemine lastega. Esimesel kahel juhul on tingimata vaja õige-

aegselt otsida abi arstilt, kolmandal juhul aga muuta kasvatusüsteemi ja -meetodeid. Ei tohi unustada, et mida suurem on mahajäämus lapse kõne arengus, seda raskemad on tagajärjed: on ju kõne areng tihedalt seotud mõtlemise arenguga.

Järgnevalt vaatleme mõningaid vahendeid, mille rakendamine soodustab lapse kõne arengut teise eluaasta teisel poolel ja kolmandal eluaastal.

Laps peab kõike seda, mida talle räägitakse ja mida ta ise räägib, mõistma. Mõned vanemad püüavad iga hinnaga, et nende laps ütleks rohkem ja rohkem sõnu. Mõnikord õpetatakse lastele selgeks vaid vastused küsimustele. Sageli ei mõista lapsed seost sõna ja tegeliku nähtuse vahel. Näiteks küsitakse lapselt: «Kas su kõht on tühi?» — «On küll». Ja kohe samas: «Kas su kõht on täis?» — «On küll.» Sellisel juhul on vaja lapsele selgitada, kuidas asi tegelikult on. (See ei ole nii. Ära nii enam ütle!)

Mõned vanemad õpetavad lastele juba varakult selgeks neile mittemõistetavaid salmikesi. Laps kordab küllaltki kergesti vanematelt kuulnud, aga veel mittemõistetavaid salmikesi. Lapse vaimse arengu seisukohalt ei ole sellest suurt kasu, sest seos sõna või lause ja tegelikkuse vahel jääb siin tekkimata.

Salmikesed, mida lastele õpetatakse, peavad olema neile sisult arusaadavad. Seepärast tuleb lastele enne salmi õpetamist jutustada lindudest, loomadest, need mänguasjade hulgast üles otsida, näidata, kuidas loomad-linnud liiguvad jne. Taoliseks salmikeseks võib olla näiteks:

«Tii, tii, tihane,
vaa, vaa, varblane,
lendas üle oa-aia,
kargas üle kapsa-aia,
üle metsa vurr!»

Analoogilisi salmikesi leiab lapsevanem L. Nurkse koostatud raamatust «Laste sõna».

Kõne arengut soodustavad ka lühikeste salmikete «kahasse» õppimine, s. o. osa salmist ütleb laps, osa aga täiskasvanu. Seda moodust võib kasutada eriti siis, kui

mõne hääliku hääldamist soovitakse spetsiaalselt harjutada. Näiteks hääliku *r* ütlemiseks:

«Kurr-karr, kus sa lähed?
Nurr-narr, nurme lähen.
Mirr-marr, mida otsid?
Hirr-harr, hiiri otsin.»

Et laps kuuleks hääliku *r* õiget hääldamist, ütleb iga rea esimese poole täiskasvanu, teise poole aga laps. Hiljem võib osi vahetada.

Taoliste salmikeste õppimine valmistab rõõmu juba kaheaastasele lapsele ning ta teeb seda väga püüdliselt.

Kolmandal eluaastal on vaja lapsega vestelda ka sellest, mis momendil ei ole tema nägemispiirkonnas: mis ta nägi hommikul jalutuskäigu ajal või isegi mõni aeg tagasi. Sellega arendame mitte üksnes lapse kõnet, vaid ka mälu. Niisugust vestlust alustab ja juhib täiskasvanu.

Lapsed armastavad väga kuulata mitmesuguseid jutukesi. Need arendavad mälu, samuti tähelepanuvõimet. Spetsiaalselt valitud ja väljendusrikkalt loetud jutukeste abil saame lastes esile kutsuda reageeringuid halbadele tegudele, kaastunnet kannatadasaanuile, soovi jäljendada head jpm. Lõbusad jutukesed panevad naerma, loovad rõõmsa meeleolu. Heameelega kuulavad lapsed jutustusi mänguasjadest, teistest lastest, tuntud loomadest ja lindudest. Jutuke peab olema lihtne, lühike ja arusaadav. Et laps tähelepanelikult kuulaks, olgu toas vaikne. Jutukeste leidmisel abistab lapsevanemat juba nimetatud raamat «Laste sõna». Igale vanemale peaks aga ka endamõeldud loo jutustamine olema rõõmu valmistav ning rahuldust pakkuv. Selles vanuses võib lastele lugeda või jutustada ka lihtsamaid muinasjutte.

Kõne arengut soodustab kindlasti piltide (võimaluse korral värviliste) näitamine ja vaatamine. Siin on täiskasvanu suunav osa küllaltki suur. Esialgu kujutagu pildid üksikeset või -isikut. Täiskasvanu ülesandeks niisuguse tegevuse juures on öelda eseme nimetus ja kohe küsida: «Mis see on?» Algul vastab laps ühe sõnaga, teisel eluaastal aga juba pikemalt: «See on pall» või «Siin on õun». Kui laps on harjunud vastama küsimu-

sele «Mis see on?», küsib ta uue, tundmatu asja nägemisel kohe: «Mis see on?» Teise eluaasta lõpul ja kolmandal eluaastal lisandugu süžeeeliste piltide vaatamine. Laps kuuleb siinjuures täiskasvanult korrektset keelt, õpib juurde uusi sõnu, looma seoseid mitmesuguste esemete ja nähtuste vahel, õpib fantaseerima.

Ei ole kahtlust, et lapse kõne areng sõltub kasvatusest. Kõne arendamises on põhiline täiskasvanu suhtlemine lapsega, täiskasvanu kõne. Arendades lapse kõnet, peame hoolitsema mitte niivõrd selle eest, et laps häälteks võimalikult rohkem sõnu, kuivõrd selle eest, et lapse poolt kuulnud ja tema enda poolt öeldud sõnad oleksid mõtestatud. Selleks tuleb lapsega rääkida, lapsele kõike näidata, lasta tal kuulata, lasta lapsel oma käega katsuda asju jms. Kõne arendamine ja lapse silmaringi laiendamine käivad käsikäes.

MÄNG JA TÖÖ KOOLIEELSES EAS

E. HIIE

Miks laps mängib?

Koolieelses eas on lapse peamiseks tegevuseks mäng. Õigustatult nimetatakse koolieelset iga ka mängueaks. Mäng on lapsele vajaduseks, selles tunnetab ta maailma, selles leiavad väljenduse tema arenevad võimed.

Laps on erakordselt aktiivne olend, kes oma aktiivsust väljendab tegevuses. Fantaasia kaasabil loob laps teda ümbritsevas, kuid temale veel küllaltki võõras täisealiste maailmas oma väikese, lähedase ja arusaadava mängumaailma, mis on võimeline rahuldama nii tema elamustejanu kui ka tegevusiha.

Laps püüab oma psüühika iseärasuste tõttu kõike, mida ta näeb või kuuleb, matkida tegevuses. Võimaluse selleks leiabki ta mängus.

Pole teist tegevust, milles laps end nii vabalt, loomulikult ja mitmekülgsest avaldaks ja mis köidaks teda ning pakuks talle nii palju rõõmu kui mäng. Just sellepärast võib pidada mängu koolieelses kasvatuses põhiliseks. Oskuslikul juhtimisel võimaldab mäng last igaükselt arendada ja soodustab nii vaimset, kehalist kui ka kõlbelist kasvatust.

Seepärast ei ole sugugi ükskõik, millega, mida ja kuidas lapsed mängivad.

Vanemate vead laste mängu juhtimisel

Laste mängu suunamisel teevad lastevanemad pahatihti üsna tõsiseid vigu, mida hiljem on raske heaks teha.

Ühed lastevanemad ei pööra mingit tähelepanu laste mängule, arvates, et lapsed teavad ise paremini, kuidas

mängida. Tulemuseks on sageli see, et 3—4-aastased lapsed pilluvad oma mänguasju kuhu ja kuidas juhtub, rebivad nukkudel riideid seljast, lõhuvad mänguasju, sest nad ei oska nendega midagi paremat ette võtta. Veidi vanemad lapsed aga hullavad mõttetult tänaval, jooksevad, karjuvad — sellega «mäng» piirdubki. Mõistagi mõjub niisugune tegevus lapse närvisüsteemile ja üldisele arenemisele pigem laostavalt kui edasiviivalt.

Teised vanemad kipuvad laste mängu suunamises liialdama. Nad sekkuvad pidevalt lapse mängu, fantaseerivad tema eest, püüavad anda mängule üleliigset loogilisust ja järjekindlust, mis pole lastele veel jõukohane, lahendavad kõik mängulised ülesanded lapse eest. Selliste vanemate puhul on tüüpiline järgmine situatsioon. Malle mängib nukuga. Ema: «Tule, teeme nukule klotsidest toa». Malle hakkab ehitama, kuid ema haarab sealsamas temalt klotsid, lausudes: «Sa ei tee päris õigesti, vaata, nii on vaja!», ning ehitab nukutoa valmis: «Näed, hästi tuli välja!» Sama kordub nuku söötmisel, magamapanemisel... Lapse osa sellises mängus on passiivne. Tema eest otsustavad ja tegutsevad teised. Tulemuseks on see, et laps ei õpi iseseisvalt fantaseerima, tegutsema ja raskusi ületama.

Kolmandad vanemad on seisukohal, et nende osa mängu juhtimisel piirdub mänguasjade muretsemisega, ning arvavad, et määrav on mänguasjade hulk. Nad kulutavad palju raha mänguasjadele, uhkustades sellega, et lapsel on 15-rublane plüüštiiger, mitu kallist nukku ja suur hulk keerulisi tehnilisi mänguasju. Ometi ei suuda nad leida põhjust, miks laps ikkagi ei mängi, miks kaunid kannid teda ei huvita, miks ta lõhub ja rikub mänguasju ning nõuab üha uusi. Kuskil on kindlasti tehtud viga. Kuidas oleks tulnud lapse mängu suunata ja juhtida? Mida peavad isa-ema laste mängudest teadma? Püüame mõningaid näpunäiteid anda.

Koolieelses eas esineb põhiliselt 3 liiki mängu. Nendeks on liikumismängud, didaktilised mängud ja loovmängud.

Liikumismängud

Koolieelses eas on liikumismängud laste kehalise kasvatuse põhiliseks komponendiks. Lapsed on valmis väsimust tundmata terve päeva jooksmata, hüppama, ro-

nima — eriti siis, kui liikumist dikteerib mänguline süžee. Näiteks jooksku laps kergelt ja tasa kui hiir, hii-
ligu nagu reinuvader, kõndigu reipalt ja sirgelt nagu
sõdur, olgu võimalikult osav ja väle, et mitte sattuda
kaluri võrku. Mängus tuleb lapsel tihti näidata leidlik-
kust ja julgust ning see kõik pakub talle rõõmu ja ra-
huldust.

Laste huvi liikumismängude vastu annab võimaluse
neid kasutada laste füüsiliseks arendamiseks, aga ka
kõbeliste omaduste kujundamiseks. Liikumismängud
toimuvad peamiselt väljas. Tänu liikumisele värskes
õhus suureneb isu, paraneb seedimine, tugevneb süda,
areneb lihaskond. Pikaajaline väljas viibimine karastab
organismi. Ühised mängud eakaaslastega lähendavad
lapsi, areneb lastevaheline sõprus. Selleks et mäng
õnnestuks ja oleks kõigile ühtmoodi huvitav, tuleb las-
tel tegutseda üksmeelselt, alluda mängu reegleile, ar-
vestada üksteist. See kõik soodustab vajalike käitumis-
harjumuste kujunemist, arendab enesevalitsemist ja
kasvatab tahtejõudu.

Kuid kaugeltki mitte iga liikumismäng pole kasulik.
Eale mittesobivad mängud võivad lapse tervist koguni
kahjustada. Seepärast peavad vanemad teadma, milli-
seid mängu lubada ja missuguseid keelata. Kasulikke
nõuandeid selle kohta, missugused liikumismängud
koolieelses eas on lapsele sobivad ja kuidas peaksid va-
nemad mängu juhtima, leidub raamatus «Lastevane-
matele laste kehalisest kasvatuses»¹.

Didaktilised mängud Didaktiliste mängude
eesmärgiks on lapse
vaimne arendamine. Nende kaasabil täpsustatakse ja
laiendatakse laste kujutlust ümbritsevast elust, tutvus-
tatakse last arvuvallaga, arendatakse tähelepanu, mõt-
lemist, kõnet.

Nii on mäng «Ütle vastupidi» mõeldud sõnavara rikas-
tamiseks. Mängus tuleb leida vastandsõnu: isa ütleb
«suur», laps peab vastama «väike», isa — «kuum»,
laps — «külm» jne.

Kõnearendusliku eesmärgiga on mängud «Arva, mil-
lest ma mõtlesin» (igapäevases elus tarvitata-
vate as-

¹ Lastevanematele laste kehalisest kasvatuses. Koostanud
V. Jakovlev. Tallinn, 1965. lk. 101—137.

jade kirjeldamine); «Arva, kes see on» (mõne perekonnaliikme välimuse kirjeldamine); «Kus midagi kasvab?» (metsas, pargis, põllul, aias); «Mida keegi teeb?» (autojuht, müüja) jne.

Didaktiliste mängude hulka kuuluvad paljud lauamängud, nagu lotomängud «Tunne taimi», «Tunne loomi», mäng «Koosta sõnu» jt.

Didaktilise mängu algatajaks ja juhiks on tavaliselt keegi täiskasvanuist või ka vanem õde-vend. Mõningaid mängu saavad lapsed pärast kordamist ka ise mängida.

Koolieelsetele sobivate didaktiliste mängude kirjeldusi võib lapsevanem leida brošüürist «Meie laps läheb kooli»¹ ja «Juhendis lasteaia kasvatajale»².

Loovmängud

Lapse arenemise põhiliseks allikaks on ümbritsev elu. Last huvitavad mitmesugused loodusnähtused, taimed, inimeste elu ja tegevus. Täiskasvanud tutvustavad last kõige sellega raamatute, piltide ja jutustuste kaudu. Kuid nagu eespool öeldud, ei rahulda last ainult vaatlemine ja kuulamine. Ta tahab tegutseda. Ta tahab ise juhtida mänguautot, ehitada klotsidest maja. Selline võimalus avaneb talle loovmängus, mis on lapsele kõige meeldivamaks tegevuseks.

Kuna loovmäng on tähtsaim ka oma kasvatusliku mõju poolest, siis peatume üksikasjalikumalt sellel mänguliigil.

Koolieelses eas tunnetab laps loovmängu kaudu ümbritsevat maailma. Mäng põhineb lapse muljetel. Mängus hakkab laps paremini mõistma elus nähtut ja kuuldot. Laps kujutab oma mängus mitte ainult seda, mida inimesed teevad, vaid ka seda, mida nad räägivad. Mängudes jälgendatakse inimeste tundeid: muret, rõõmu, kaastunnet jne.

Prof. A. Ljublinskaja sõnade kohaselt on loovmäng «... tunnetustegevuse spetsiifiline vorm, milles laps tegevuse, kõne ja tunnetega peegeldab tegelikkust»³.

Mängides omandab laps mitmesuguseid teadmisi esemete tunnuste ja omaduste kohta. Mänguga seoses tekib

¹ E. Hiie, Meie laps läheb kooli. Tallinn 1965, lk. 9, 10, 16, 22.

² Juhend lasteaia kasvatajale. Tallinn 1955, lk. 26, 37, 66, 74, 111, 123.

³ А. А. Люблинская, Очерки психического развития ребёнка. Москва 1965, lk. 123.

tavaliselt suur hulk küsimusi, mille üle laps pead murab. Sageli pöörduakse abi saamiseks ema-isa poole.

Loovmäng arendab leidlikkust ja kujutlusvõimet. Vastavalt mängu sisule on näiteks puupulgake kraadiklaas, telefonitoru või vorst, tammetõru aga sai, kook või koguni mõni loom, nii kuidas parajasti vaja.

Loovmängus areneb ka laste kõne ilmekus, rikastub sõnavara, sest isegi üksi mängides saadab lapse tegevust jutt. Laps matkib kujutatavat isikut või looma sageli väga tabavalt ja intonatsiooniga poolest täpselt. Imestamisväärselt leidlikult oskavad lapsed järele aimata mitmesuguste masinate liikumisel ja kasutamisel tekkivaid hääli.

Mäng arendab laste tahet. Mängus tekivad mitmesugused raskused, mis tuleb ületada. Nii näiteks on mängus vaja teha klotsidest nukumaja, kuid see ei taha küidagi koos seista; autol kipub «koorem» maha pudenema, «doktorionu» jaoks pole lihtne süstalt ja kuuldetoru leida. Teiste lastega mängides nõuab mängus valitud osa täitmine sageli küllaltki suurt püsivust ja tahtejõudu. Pole ju «müüjal» näiteks kuigi mugav leti taga seista, kui «ostjad» kodus juba süüa keedavad ja «pood» on tühi.

Loovmäng on lahutamatu seotud lapse tunnete kasvatamisega, sest laps matkib mitte ainult tegevust, vaid elab läbi ka matkitava tundeid. Ta on «haige lapsega» hell ja hoolitsev, võitluses «lohega» kartmatu ja vap- per, sõnakuulmatu karumõmmi peale tõsiselt pahane. Ja kuigi laps teab, et see on mäng, mitte tõelisus, on ta tunded siiski siirad ja ehtsad. Mitte asjata ei soovitata ju näitlejailgi osadesse sisseelamist õppida just laste mängust. Loovmänguga kaasnevad elamused ei möödu jäljetult: laste tundemaailm muutub avaramaks, tunded sügavamaks. Elu läbielamine mängus kujundab laste suhtumist heasse ja halvasse, soodustab esimeste hinnangute ja kõlbeliste tõekspidamiste tekkimist.

Loovmängus peituvad suured võimalused lapse igakülgeks arendamiseks muutuvad aga saavutusteks vaid siis, kui laste mänguks vajalikud tingimused luuakse ja mängu oskuslikult juhitaakse.

Mänguasjade valik

Lapse mängu suunamine algab mänguasja

ostmisest. A. Makarenko kujuka väljenduse järgi on mänguasi «materiaalne keskus», mis kutsub välja mitmesuguseid assotsiatsioone ja mõtteid, mõjutab mängu sisu ning mille õnnestunud valik on seega eduka mängu tähtsaks tingimuseks.

Paljud vanemad ostavad mänguasju valikuta ja liiga palju. Nii kingiti väikesele Enele järjest 4 nukku, seejuures puudusid tal aga nukunõud, nukuvoodi. Mänguasjade ühekülgusus halvab lapse fantaasiat ning mäng muutus ühekülgseks. Siiri vanemad lausa külvavad oma lapse üle mitmesuguste mänguasjadega, tulemus oli aga oodatust vastupidine: laps istus loiult ja huvita oma «mänguasjade kaupluses». Mida rohkem kalleid kante talle toodi, seda vähem ta üldse mängis. See on psühholoogiliselt täiesti põhjendatav. Lapse ülekülvamine mänguasjadega tähendab talle korraga nii suurt hulka muljeid, mida väike laps ei ole suuteline vastu võtma. Nii asendub teotahe loidusega. Mänguasjade üliküllus nüristab laste huvi, segab keskendumist ja tekitab närvilisust. Rohkete mänguasjade puhul ei kiindu laps oma kannidesse.

Seepärast ärgem liialdagem mänguasjade muretsemisega!

Mänguasju ei tarvitse olla palju, küll aga peavad nad olema otstarbekalt valitud. Lähtuda tuleks põhimõttest, et ostetava mänguasjaga mängimine peab last arendama. Sellest seisukohast vaadatuna ei ole mänguasjad kaugeltki ühesuguse väärtusega.

Oletagem, et 4-aastasele poisile ostetakse üleskeeratav tsirkusehobune, mis sõidab ainult ringiratast. Sellega mängides peab laps rahulduma vaid pörandal liikuva mänguasja vaatlemisega. Mäng ilma pingeta, ilma aktiivse tegevuseta ei arenda last. Sellist mänguasja ei saa kasvatuslikult alati väärtuslikuks pidada.

Palju õigem oleks poisile muretseda lihtne hobune vankriga, milles saab ehitusmaterjali vedada, nukkusid sõidutada, mänguloomadele heinu tuua. Selline mänguasi arendab lapse fantaasiat, algatusvõimet, pakub loendamatuid võimalusi üha uuteks mänguvariantideks.

Laps tahab oma mängumaailmas vabalt tegutseda. Mänguasi olgu eelkõige just mitmesugust tegutsemist võimaldav. Pole mingit mõtet muretseda uhkelt riietatud nukku, millel ei saa

kleiti seljast ära võtta, või kallist autot, millega ei lubata liiva ja kive vedada. Laps hindab mänguasja teisest vaatekohast kui täiskasvanu, kes ostab mänguasja sageli toreduse, keerulisuse ja võimalikult loomutruu välimuse pärast. Laps seevastu hindab rohkem lihtsaid, ilma ülearuste detailideta mänguasju, millega ta saab vabalt mängida ning mida ta võib oma fantaasia abil elustada. Seepärast ei ole vajadustki osta lapsele liiga kalleid ja keerulisi mänguasju.

Milliseid mänguasju tuleks lapsele muretseda?

Lapse armastatuim mänguasi ja lahutamatu saatja paljudes mängudes on nukk. Lapse esimesed muljed on saadud perekonnast, seepärast kujutab laps mängus kõigepealt kodu. Nukk ongi selliseks mänguks vajalik.

Nuku riietus peab olema kergesti äravõetav, lihtsa kinnisega. Lubamatud on nukud, millele kleidid on keha külge kinni õmmeldud. On soovitatav, et nukuriided oleksid erinevates värvides ja mitmesugusest materjalist, sest nii õpib laps eraldama värve ning riidematerjale. Ka nukul olgu pesu. Nukku riietades ja lahti riietades peaks lapsel olema võimalik harjutada nõõpimist, haakimist, sidumist jms.

Nukunurga sisustus olgu lihtne ja suuruselt vastav nuku mõõtmetele. Voodipesu, riided ja teised esemed olgu alati puhtad. Nukul võivad olla ka oma mänguraamatud, ajalehed, telefon jne.

Nukku vajab laps mitte ainult «tütre» või «poja» osas «kodu» mängimisel. Teda läheb tarvis paljudes teisteski mängudes. Nii on teatrit mängides nukud pealtvaatajad, koolimängu ajal õpilased, kellele laps tarkust jagab. On tarvis autojuhte ja reisijaid, sest mängutänaval liiguvad trammid ja autod. Seda arvestades võib lapsele peale ühe suurema nuku muretseda ka paar väiksemat.

Tähtis koht laste mängudes on mänguloomad. Mänguloomad täpsustavad ja täiendavad laste kujutlusi, annavad võimaluse paljudeks sisukateks mängudeks ja tutvustavad ühtaegu lapsi selliste loomadega, keda nad tegelikkuses pole näinud. Selleks et laps mängida saaks, peavad mänguloomad kindlalt püsti seisma, siis saab neid teisele kohale tõsta, neist karja, loomaaeda moodustada jne.

Lastel, enamasti poistel, ärkab varakult huvi ka

masinate vastu. Paljudes mängudes on vajalikud liiklusvahendeid kujutavad mänguasjad, mille muretsemisel peetagu silmas juba olemasolevate mänguasjade mõõtmeid. Kui lapsel on näiteks suur nukk, siis on vaja ka suuremaid veokeid. Väikeste nukukude ja väikeste ehitusklotside jaoks sobivad väiksemad mänguvahendid.

Peale valmismänguasjade vajavad lapsed mitmesugust materjali. Kasulikem ja armastatuim on lastele mängudeks ehitusmaterjal: erinevas suuruses ja erinevates värvides kuubikud, silindrid. Vanematele lastele leidub sobivat ehitusmaterjali mitmesugustes «Konstruktorites». Lisaks sellele peaks lastel olema mõnesugust looduslikku materjali (käbisid, kastaneid, tammetõrusid), millest saab ise mänguasju valmistada. Ainult kauplusest ostetud mänguasjadega jääb lapse mäng sageli sisuvaeseks.

Mängudeks õues on vajalikud puust labidas, kühvel, ämber, liivavormid, mängupaat, nukukelk jms.

Kõikide nimetatud mänguasjade valikul tuleb silmas pidada laste vanust ja individuaalseid erinevusi.

Näiteks peavad 3—4-aastase lapse nuku kleidid olema avaralõikelised, suurte nõopide ja nõopaukudega, vanemate laste nukuriietusel võib olla juba rõhknööpe, haake ja seotavaid kinniseid, mis nõuavad sõrmelihaste koordineeritumat tööd.

Kui 3—4-aastase lapse nukuköögis on vaid pliit, kausike ja pann, siis 5—6-aastased vajavad juba ka taignarulli, vahustajat jms.

Noorematel lastel on veokiteks tavaliselt kärud, autod ja vankrid, vanemad kasutavad mängus veel kraanasid, isekallutajaid.

Põhimõttel lihtsamalt keerulisemale tuleb valida ka kõik teised mänguasjad.

Õigesti talitavad need lastevanemad, kes mänguasjade valikul lähtuvad laste iseloomust.

Näiteks ostab isa pojale, kes on püsimatu, taltsutamatu, komplekti «Konstruktor», millega tegeldes on vaja paigal püsida, mõelda. Kuid tütrele, kes on aeglane, loid, muretsetakse nukuvanker, auto ning suunatakse last nendega mängides rohkem liikuma.

Mänguasjade valikul tuleb arvestada ka seda, missu-

guses ümbruses laps kasvab, milliselt elualalt on ta teadmisi omandanud ja millest ta huvitub. Mängutraktor on näiteks maalapsele paljudes mängudes vajalik, kuid osa linnalapsi ei oska traktoriga midagi ette võtta.

Mänguasjade kasutamisel on vaja ka plaanipärasust. Kui lapsel on käepärast liiga palju mänguasju, siis on tal raske tegevusse keskenduda ja tähelepanelik olla. Seepärast pangem need mänguasjad, mis last hetkel enam ei huvita ja mida ta mängus ei vaja, ajutiselt kõrvale. Vanu mänguasju võib mõne aja möödudes lapsele uuesti kätte anda. Laps on vahepeal saanud uusi teadmisi ja muljeid ning hakkab vanade mänguasjadega uut moodi mängima ja need köidavad last taas. Näiteks pärast muinasjutu «Kolm karu» lugemist võib laps seda ise mängida. Seejuures on teretunud karumõmmid-kõristid, mis lapse aastaseks saamisel ära pandi.

Uue mänguasja kinkimisel tuleb lapsele kindlasti näidata ka seda, kuidas mängida.

Mänguasjad tuleb paigutada nii, et lapsed saaksid neid ise kätte ja vabalt jälle paigale asetada. Seejuures on vaja jälgida, et laps oma mänguasjad korras hoiaks. Kunagi ei tohi lapse asjad mängu lõppedes põrandale vedelema jääda. Iialgi ei tohi laps oma mänguasju loopida või jalaga tõugata. Määrduvad ja purunenud asjad pannakse kõrvale ja sobival juhul seavad vanemad need koos lastega korda. Nii kasvatame oma lastes hoolikust.

Mänguasjad muutuvad suurelt jaolt tarbetuks, kui lapsel pole nendega mängimiseks ruumi. Kui vähegi võimalik, tuleks lapse jaoks eraldada oma mängunurgake, kus laps võiks vabalt tegutseda (kartmata etteheiteid segiaetud toa pärast), kuhu ta võiks jätta valmis või poolelioleva ehituse. Vanematel lastel kestab ju üks ja sama mäng mõnikord mitu päeva. Lapsele oleks suureks pettumuseks, kui vaevaga ehitatud maja või «sild» tuleks õhtul lihtsalt maha lõhkuda. Loovmängu hoogki oleneb sellest, kui palju on mänguruumi. Püüdkem seepärast võimaluse korral mööbel lapse mängunurgas nii paigutada, et ruumikitsikus ei takistaks aktiivset tegutsemist.

Kui lapsevanem on muretsenud lapsele eakohaseid ja mitmesugust tegevust võimaldavaid mänguasju ning suutnud lap-

sele eraldada ka oma mängunurga, on loodud kõige olulisemad eeldused sisukaks, lastarendavaks mänguks.

Loovmängu juhtimine

Tegelikkuses esineb sageli olukordi, et leلود on valitud otstarbekohaselt ja ka mängimiseks on küllaldaselt ruumi. Ometi ei mängi lapsed oma ilusas nukkunurgas ega ehita midagi mitmekesisest ehitusmaterjalist. Ja kui mänguasjadega tegeldaksegi, siis puudub mängus hoog ja sisu. Järelikult ei piisa kasvatuslikult väärtuslikuks loovmänguks üksnes mänguasjadest ja ruumist, vaid mäng vajab ka juhtimist. Mõistagi tuleb seda teha taktitundeliselt, vältides pealetükivust. Laste eneste algatusvõime säilitamiseks peab loovmängu juhtimine toimuma nagu kaudselt, märkamatuks. Kui vanem allutab lapse algatuse lihtsalt oma korraldustele, siis lakkab mäng olemast loovmäng ning kaotab oma pedagoogilise väärtuse.

Mängu juhtimises tähtsaim on mängu sisu mõjutamine. Mängu teemast ning mängu arengust sõltub suurel määral tegeluse kasvatuslik mõju.

Tütarlapsed armastavad mängida nukkudega. Need on arendavad mängud, milles kujutatakse perekonnalelu ja hoolitsust laste eest. Üsna sageli on aga sellistel mängudel väga vaene sisu: päevast päeva nukud ainult söövad ja magavad. Lapsed ei tule selle peale, et nukkudega võiks ette võtta muudki. Selleks et mängu sisu rikastada, võib mängu küsimustega suunata.

Kati ema sekkus aeg-ajalt mängu järgmiste küsimustega:

— Mida sinu nukud loevad?

— Kes neile pilte näitab?

— Kuhu lähed nukkudega jalutama?

— Millised mänguasjad sinu nukkudel on?

— Kas sinu nukud õhtul vanni ka lähevad? jne.

Ema küsimused äratasid kohe uusi ideid. Väike ema hakkas lastele raamatut lugema, mängis mänguklaveril ja laulis, käis nukkudega mängupargis jalutamas ja mängimas, valmistas neile paberist mänguasju.

Jüri isa suunas toredasti poja lennukimängu. 4-aastane Jüri istus kummulikeeratud taburetil, hoidis selle jalast kahe käega kinni ja undas: ta mängis lennukit,

olles ühes isikus nii reisija, lennuk kui ka lendur. Isa lülitus mängu:

— Seltsimees lendur, ma olen reisija. Kuhu lennuk lendab?

— Kas see on posti- või reisilennuk?

— Kas vabu kohti on veel?

— Mitu inimest siia üldse mahub?

— Kas pakke võib endaga kaasa võtta?

— Kust saab piletit osta?

— Kus teil piletimüüja on? jne.

Isa liigitas mängu paljudeks detailideks, andes uusi mõtteid mängu arendamiseks.

Sageli on laste mängud sisuvaesed seetõttu, et neil on vähe teadmisi, kogemusi ja muljeid. Lapsed mõtlevad välja häid ja huvitavaid mängu, kuid ei oska nende sisu lahti mõtestada. Seepärast on loovmängu rikastamiseks vaja laiendada ja täpsustada laste teadmisi ümbritsevast elust, kasutades selleks jalutuskäike, ühiseid tegevusi, raamatuid.

Hästi tegi Juta ja Jaani ema, kes oli kolhoosis karjatalitaja. Lapsed olid loomadega kokku puutunud, karjalauta aga polnud ema neid viinud. Laste mängu jälgides märkas ema, et mäng on üksluine: loomad kas sõid karjamaal või seisid laudas, muud nendega ette ei võetud. Ema otsustas Juta ja Jaani karjalauta kaasa võtta. Karjalaudas nägid lapsed, kuidas lehma toidetakse, joodetakse ja lüpstakse, nägid esimest korda automaatjootjaid ja rippraudtee, mille abil veeti lehmadele sööta. Ema jutustas lastele, mida loomad üldse söövad. Ühiselt tuletati meelde, kust saadakse heina ja kuidas valmistatakse silo. Erilist huvi pakkus lüpsmine. Lapsed nägid masinlüpsi, piima kurnamist ja jahutamist.

Kodus näitas ema lastele, kuidas männikoorest mänguküna teha, andis nõõri rippraudtee tegemiseks. Laste loovmäng muutus sisukamaks: mängulaudas toideti, joodeti ja lüpsiti lehma. Neid puhastati ja ravitseti. Mänguheinamaal tehti heina, silohoidlasse — silo. Mänguautod vedasid piimanõusid võitööstusesse ja töid sealt poodi võid, kohupiima ja juustu. Et mäng oli muutunud mitmekesisemaks, siis tekkis ka küsimusi. Tihti käidi emalt lisateateid ja abi saamas.

Meeldima hakanud mängu kordavad lapsed tavaliselt palju. Seejuures ei ole korduv mäng kunagi eelmise

täpne koopia, sest laps rikastab mängu uute detailidega. Mõne aja möödudes kaotab aga ka kõige lustlikum mäng oma ereduse, muutub ebahuvitavaks. See toimub siis, kui laps on mängu temale teadaolevais piires täielikult ammendanud. Mängu taaselustamiseks on vaja asju näidata lapsele mingist uuest, talle seni teadmata küljest, juhtida tähelepanu uutele detailidele, mis virgutavad last uut mõtlema, fantaseerima.

Mängus muudavad lapsed sageli tegelikkust ega anna sündmusi edasi loogilises järgnevuses, sest koolieelses eas on loomulik, kui laps ühendab kujuteldava tegeliku eluga, väljendab mängus oma suhtumist. Ärgem kippugem hoolimatult ja targutavalt lapse fantaasialendu pidurdama! Mõnikord moonutab laps tegelikkust väärade kujutluste või teadmiste puudumise tõttu. Nii kasvab mõne lapse arvates arbuus puu otsas, jänes ronib hundi eest põgenedes katusele jne. Sellisel juhul tuleb arusaamatut lapsele selgitada. Soovitav on seda teha pärast mängu, et mitte rikkuda mängumeeleolu.

Lapse igakülgse arendamise huvides on oluline suunata loovmängu teemade valikut. Laps kujutab oma mängus seda, mis talle tugevat mõju on avaldanud. Et mäng muutuks mitmekesisemaks, peaksid lapsed saama võimalikult eredaid muljeid. Selleks sobivad raamatud, nukuteater jne. Seoses laste silmaringi laienemisega tulevad laste mängudesse uued teemad.

Esineb aga selliseidki juhtumeid, kus laste mängud on ühekülgised, kuigi nad saavad küllaldaselt muljeid. Päevast päeva korduvad ühed ja samad mängud, lapsed nagu ei taipa, et on teistsuguseid, huvitavamaid mängu. Niisugusel juhul võib lastele otseselt soovitada uut mängu, aga vaid sel juhul, kui vanem on veendunud, et uus mäng huvitab last ning on seotud lapse muljete ja elamustega.

Kui pärast loomaia külastamist on laps vaimustatud, kõneleb nähtud loomadest ja avaldab soovi neid veel kord näha, siis võib oletada, et ema ettepaneku looma-aeda mängida võtab laps meelsasti vastu.

Koolieelses eas alustavad lapsed mängu sageli mitmesuguste juhuslike muljete ja assotsiatsioonide mõjul. Teades seda iseärasust ning valides teadlikult mänguasju ja materjale, saab lapsevanem samuti mõjutada mängude temaatikat.

Nukk, mis on rietatud madruseks, võib kutsuda esile laevamängu, punase risti kujutisega valge käeside tekitab mõtte mängida polikliinikut, seda aga ainult juhul, kui lapsel on vastavalt alalt eredaid muljeid ja küllaldaselt teadmisi. Kui lapsed meremeestest midagi ei tea, on mängumadrused neile lihtsalt lasteks või sõduriteks.

Laste loovmängu temaatikat ja sisu saab kaudselt mõjutada ka juttude dramatiseerimise kaasaabil.

Pärast «Punamütsikese» loo lugemist võib seda vastavalt rietatud nuku ja mänguhundi abil dramatiseerida. Alguses võib rääkijaks ja tegutsejaks olla ema. Kui laps on jõudnud mängu sisse elada, haarab ta initsiatiivi enda kätte, järgmistel päevadel mängib muinasjuttu juba täiesti iseseisvalt.

Sellised mängud arendavad laste kõnet, õpetavad väljendama oma kujutlusi muinasjutu süžeele vastavalt, mängima ettenähtud järjekorras.

Mängu sisu mõjutamine seisneb ka selles, et lapsevanem toetab, arendab mõningaid mängu, teisi aga katkestab, äratades lapses huvi uue mängu vastu. Lapsed alustavad mõnikord ebasoovitavaid mängu, mis kajastavad elu negatiivseid nähtusi. Näiteks. Kaupluses püüavad ostjad võtta kaupa ilma järjekorrata, mänguautobussi rahvas trügib, riidleb, nukuema peksab oma last jne.

Selliseid mängu tuleb vältida, seletades, et need on halvad, ning kutsuda esile huvi uue mängu vastu.

Sõjamängu asemel, mis koolieelses eas seisneb tavaliselt vaid «vastase mahalaskmises», võib soovitada mängida kõrgete mäetippude vallutamist või kala-laeva vaprat kaptenit tormisel merel. Lastele tuleb seletada, et sõda ei taha keegi, et ka paljudes muudes kohtades on võimalusi oma julguse ja vapruse näitamiseks, mitte ainult sõjas. Lastevanemad peavad pidevalt jälgima, et lapsed jäljendaksid mängus ainult positiivset. Lapsele tuleb meenutada, et ema käitub õrnalt oma lastega, et ostjad on viisakad, müüjad vastutulelikud, et arst püüab iga hinna eest haiget last terveks ravida, et kapten on julge ja õiglane.

Lapse tahte arendamiseks on oluline, et laps püüaks saavutada mängus püstitatud eesmärki. Selleks et laps õpiks kavatsetut alati lõpule viima,

on samuti vaja vanemate abi. Näiteks alustas laps huviga silla ehitamist. Kuid asi ei edene hästi: ta ei leia vajalikku materjali, ehitus ei tule vastupidav ja pettunult jätab laps mängu ning tahab alustada uut. Seda aga ei juhtu, kui isa märkab õigel ajal lapse raskusi, annab silla jaoks vajalikku materjali ja nõu, kuidas teha seda tugevamaks, või avaldab lapsele tunnustust. Laps ise, edukalt lõpetanud oma tegevuse, tunneb raskuse ületamisest kõige suuremat rõõmu.

Vanemad peavad suhtuma laste mängu tõealise austusega. Kui laps on haaratud huvitavast mängust, ei ole õige sundida last mängu järsult katkestama ja uut tegevust alustama (näiteks sööma tulema, poodi minema). Sellise nõudmisega kahjustame lapse närvisüsteemi. Laps ei suuda kiiresti oma tähelepanu ümber lülitada ja mänguga kaasnev tugev erutus närviprotsessides ei taandu silmapilkselt. Tulemuseks on see, et laps täidab vanema korralduse vastumeelselt või hakkab koguni jonnima. Seepärast on soovitatav aegsasti luua eeltingimusi pidurduse mõjulepääsemiseks. Hea on anda lapsele mõni minut enne mängu lõpetamist ettevalmistav teade. Ütleme: «Mängime nüüd, et nukud lähevad magama, «ema» aga ruttab turule» või «meil on veel veerand tundi aega, sa jõuad maja valmis ehitada, aga silla teed pärast».

Selline teade valmistab last ette peatseks mängu lõpetamiseks ning loob eeldused lapse aktiivsuse ümberlülitumiseks.

Lapse mängukaaslased

Loovmängus tekib lastel vajadus mängukaaslaste järele. Lapse soovi leida mängukaaslasti peab vanem igati toetama. Ühises mängus omandavad lapsed kõige kergemini kollektiivseks eluks vajalikke harjumusi. Ühised huvid ja elamused lähendavad lapsi ning ühendavad neid sõbralikuks kollektiiviks. Mängus õpivad lapsed oma tegevust kooskõlastama ja üksteist arvestama, sest riiaka, ebasõbraliku lapsega ei taheta mängida.

Vanemad peavad lapse mängukaaslasti hästi teadma ning jälgima, milliseid mängu lapsed koos mängivad, millest huvituvad, millised puudused esinevad mängus. Sageli aitab üks isa või ema suunata kogu lastegrupi elu ja mängu.

4-aastane Jüri mängis koos teiste lastega liivakastis. Lapsed valmistasid liivavormidega mitmesuguseid «kooke». Mõne aja möödudes see tüütas neid ja nad hakkasid üksteise «koogikesi» lõhkuma ja tülitsema. Jüri ema, kes oli läheduses, märkas seda. Ta tuli laste juurde ja tegi ettepaneku mängida nii, et üks laps hakkab pagariks ja küpsetab kooke, teine veab neid autoga «lastesööklasse», kolmas on ettekandja, ülejäänud lapsed tulevad koos nukkudega sööklasse kooki sööma ja mahla jooma... Kui lapsed tüdinema hakkasid, tegi Jüri ema ettepaneku valmistada mõned «koogid» ja «võileivad» veel teemoonaks ning sõita rongiga kolhoosi. Lapsed võtsid üksteisel kätest kinni ning lõbusalt tuututades sõitis «rong» ümber liivakasti. Lõpuks jõuti «kolhoosi» ja liivakastis jätkus mäng juba kolhoositeemal. Nii oskas ema kogu lastegrupi mängule hüvitava sisu anda ja oma 4-aastasest pojast kasvatada sõbralikkust teiste lastega mängimisel.

Laste ühiste mängude puhul nõuavad tähelepanu mängijate omavahelised suhted. Selles eas tülitsevad lapsed vahel. Ekslikult talitavad vanemad, kes ruttavad oma lapsele õigust andma või koguni sõnelevad teise lapse vanematega. Vanemad, kes asjasse süvenemata oma last õigustavad, õpetavad teda niimoodi valetama ja silmakirjatsema. Harva on süüdlaseks ainult üks pool, tavaliselt on milleski eksinud mõlemad tülitsejad. Seepärast tuleb lapsi eelkõige rahulikult küsitleda, saada juhtunust selge ülevaade ning lapsi omavahel lepitada. Igal juhul tuleb tüli lõpmuni lahendada.

Laste omavaheliste konfliktide selgitamiseks ei pruugi täiskasvanu alati sekkuda. Vahele segada tuleb siis, kui mõne lapse käitumine avaldab teisele halba mõju või on isegi ohtlik. Teistel juhtudel aga laskem lastel endil arusaamatused lahendada.

Mängu ja töö seos

Nagu eespool öeldud, on mäng koolieelses eas põhiline tegevus. Kõrvuti mänguga on aga tarvis anda lapsele jõukohaseid tööülesandeid. Kui laps on harjunud ainult mängima, siis võib tal edaspidi, eelkõige koolis, tekkida mitmesuguseid raskusi. Õppimine nõuab visadust, kohusetunnet ja püsivust. Seepä-

rast on vaja juba koolieelses eas arendada lastel tahtelisi omadusi ja kujundada õiget suhtumist töösse.

Laps ise ei tee algul vahet mängu ja töö vahel: mängides ta töötab ja töötades sageli mängib.

3-aastane Madis veab autoga liiva ühest liivakasti nurgast teise. Mängu lõpetades lausub ta isale: «Noh, täna ma töötasin tublisti!»

6-aastane Jüri ja niisama vana Andres tõstavad mänguautole mängu-viljakotte. Kaks «meest» pingutavad kõigest väest ja saavadki kotid autole. Istuvad siis puhkama ja Jüri sõnab: «Küll olid ikka rasked kotid!» — «Aga ära laadisime!» lausub uhkusega Andres.

Selline, vaid lapseeas esinev nähtus — mängides läbi elada tõelisi füüsilisi ja psüühilisi pingutusi — võimaldab lapsel kogeda tõelise töö põhilisi elemente: pingutust, töörõõmu ja rahuldust. Seepärast on täiskasvanute töid matkivad mängud väga väärtuslikud. Nad äratavad ning süvendavad lastes huvi töö vastu ja kasvatavad tööarmastust.

Huvi ja armastus süveneb mänguvormilises töös. Kui emal on pesupäev, siis antakse lapselegi kauss ja seebitükk nukuriiete pesemiseks. Nöörigi võib parajasse kõrgusse tõmmata, nii et laps saaks nukupesuse kuivama riputada. Kui palju elevust ja rõõmu valmistaks lapsele seegi, kui ta emaga koos saaks ise küpsutada nukule tõelise kringli või vormida küpsiseid. Need toimingud tunduvad lastele lõbusa mänguna, ühtaegu annavad aga palju häid kogemusi ja teadmisi. Nukupesuse pestes õpib laps seda, kuidas pesu seebitada, hõõruda, loputada, väänata. Õe nukule riidepuudmeisterdades teeb väikemees tutvust puutööriistadega, nukule põlle või pluusikest õmmeldes õpib tüdrukuke niiti ja nõela kasutama. Seega õpivad lapsed mängukujulises töös sooritama mõningaid lihtsamaid töövõtteid ja, mis kõige tähtsam, saavad tunda tõelist teorõõmu.

Pikkamööda, vastavalt lapse eale, muutuvad tööülesanded keerukamaks ja hakkavad mängust eralduma. Kooliikka üleminekuks peab laps tundma erinevust mängu ja töö vahel: mäng on lõbus ajaviide, töö aga midagi hoopis tähtsat.

Laste eneseteenindamine

Laps peab harjuma juba maast-madalast ise enese

eest hoolitsema. Juba 3-aastast last õpetame käsi ja nägu pesema ning hambaharja kasutama. Laps õpib ise oma juukseid kammima, riideid enne magamaheitmist korralikult ära panema jms.

Tihti kohtame lastevanemaid, kes aitavad last riietumisel ja teenindavad teda, unustades seejuures oma peamise ülesande — õpetada last ja näidata, kuidas seda või teist teha. Tõsi küll, riietumise õpetamine lapsel nõuab vanemalt suurt kannatlikkust. Nööbid, haagid, kingapaelad — nendega toimetulek on lapse väike- ja koordineeritud tegevusega harjumata käele tõsiseks pingutuseks. Palju peamurdmist valmistab seegi, kas riietusele on õigetpidi käes, kas käsi läheb õigesse käisesse, kas jalga saab õige jala king jne. Loomulikult tuleb last neis toiminguis õpetada ja ergutada. Kuid ärgem esimese äparduse korral neile kohe appi kippu- gem. Nii õpib laps ainult täiskasvanu abile lootma. Põhimõtteks olgu, et me ei tee lapse eest ära midagi, millega ta juba ise toime võib tulla.

Lapsel peaks juba 3—4-aastaselt kujunema harjumus ja vajadus end pesta, kammida, korralikult riietuda. 5.—6. eluaastaks õpib ta oma riideid korralikult varna või puu peale riputama, jalanõude puhtuse eest hoolitsema. Selleks on loomulikult vaja, et varna kõrgus oleks lapse kasvule vastav, et kraanikauss oleks pingikese abil lapsele kättesaadavaks tehtud jne. On hea, kui laps harjub end peeglist kontrollima, kas ta on puhas ja korras. Peegel ei ole uhkuseasi, vaid igas kodus vajalik tarbeese. Õigesti kasvatatud laps märkab ise, kui tal on riided korratud, nina määndunud, käed mustad või juuksed kammimata.

Töö teiste heaks

Lapse eneseteenindamine, hoolitsemine oma riiete ja mänguasjade eest on seda laadi tegevus, mis on ühenduses ainult lapse enda isikuga. Nad ei kutsu lapse teadvuses esile ettekujutust, et tehtud töö võiks kasu tuua ka teistele, ega erilist vastutust teiste ees. Sellepärast on kasvatuslikult otstarbekohane laiendada lapse tööde ringi teiste heaks tehtavate töödega.

Kui pereemal on käsil suurpuhastus, siis leidku ta lastelegi väike töö. Kui majaelanikud on otsustanud ühiselt muru külvata või lillepeenra rajada, siis tõmmakem

lapsed sellessegi töösse kaasa. Palju hoolimatult murtud lilli ja tallatud haljasalaseid jääks sel juhul olemata.

Mõistagi tuleb koolieelses eas lapse töökasvatases, lapsele tööülesannete andmisel lähtuda mitte niivõrd töö kasulikkusest, kuivõrd töö kasvatusest mõjust lapsele. Teame ju, et väikesest abilisest on sageli enam tüli kui abi. Ometi ei ole õige 3—4-aastaselt tüdrukukeselt põrandalappi ära võtta põhjendusega «Sa teed oma kleidi märjaks» või «Sa oled veel väike ja rikud kõik ära!». Korduvalt töö juurest eemale tõrjutud, kaotab laps kergesti huvi abistamise vastu üldse. Esialgu polegi ju tähtis töö tulemus, vaid just töötamine, mille kaudu omandab laps oskusi ja harjumusi ning kogeb tööõõmu. Seepärast leiavad arukad vanemad ka väikesete lastele mitmesuguseid lastepäraseid töid, nii et lastel endil jääb mulje, nagu teeksid nad midagi väga vajalikku ja tähtsat. Väike Leelo on õnnelik, kui saab vanemale tuua prillid, pisike Priit aga tunneb end lausa täismehena, kui ema usaldab talle lusikate kuivatamise.

Täiskasvanute töö on laste silmis tõsine ja tähtis toiming, mida iga poiss või tüdruk ka ise heameelega tahaks teha. Ärgem laskem siis laste huvi tegutsemise ja töö vastu kustuda!

Aegapidi hakkab lapse tööst kasugi olema. 6-aastase lapse hooleks võib juba usaldada nõude kuivatamise, tolmu pühkimise aknalaudadelt ja madalamatelt riiulitelt, toalilled kastmise, mõnikord isegi laua katmise ja poest leiva või piima ostmise.

Lapsele tuleks tööülesannete täitmisel jätta teatav vabadus. Pole õige last alatasa käsutada: kasta lilli, too ajaleht postkastist, pane lusikad lauale jne. Alatine käskiva tooniga sundimine võib äratada vastumeelsust töö vastu, eriti sel juhul, kui käsu täitmine on seotud huvitava mängu katkestamisega või joonise poolelijätmisega. Kasvatusest on õige anda lapsele pikema ajaks mingi kindel ülesanne, mille täitmise aja ja viisi määrab laps ise. Ta võiks kanda püsivat hoolt selle eest, et tema mänguasjade riiulil ei oleks tolmu, et toalilled oleksid kastetud või leib igaks päevaks ostetud. Nii pakub töö lapsele suuremat rahuldust, nii õpib laps oma aega jaotama («Toon enne leiva poest, siis on aega mängida» või «Pea hakkama mängu lõpetama. Poest tuleb veel leiba tuua»). Nii kasvatame lap-

ses püsivust, iseseisvust ja vastutus-
tunnet.

Tööülesannete täitmisel on tarvis juba maast-madast kasvatada lapses nõudlikkust enese vastu ja kriitilist suhtumist oma töösse. Halva või korratult tehtud töö pärast ei maksa last laita ega häbistada, küll aga tuleb lapsega koos arutada, kuidas töö on tehtud, leida puudused, anda täiendavaid juhiseid ja lasta siis töö parandada või uuesti teha. Tähtsaim on saavutada, et töö nõuetele vastavalt siiski ära tehtaks. Loomulikult peavad lapsele esitatavad nõuded tema võimete ja oskustega kooskõlas olema, samuti tuleb anda tööülesande täitmiseks küllaldaselt aega. Vanasõnagi ütleb: «Pea tehtud — pilli-palla, kaua tehtud — kaunikene!»

Lõpetuseks rõhutagem veel, et lapsele tööülesande andmisel ei tohi kaubelda: kui pesed nõud puhtaks, saad kommi, raha; kui kastad lillepeenart, luban kinno. Selliselt kasvatatud laps hakkab tulevikus iga omapoolse pingutuse eest tasu nõudma. Ta ei küsi kunagi, mida võlgneb emale ja isale nende hoolitsuse eest, ei armasta tööd, ei oska tunda töörõõmu.

Teadmine, et temale on usaldatud tööülesanne, ja töö õnnestumine peavad iseenesest lapsele rõõmu ja rahuldust pakkuma. Lapsevanema tunnustav sõna kordaläinud töö tänuks peaks olema küllaldaseks tasuks.

Esitasime siinkohal vaid mõningaid koolieelse lapse mängu ja tööd puudutavaid seisukohti. Iga lapsevanem võib neile tuginedes avastada loendamatuid konkreetseid võimalusi selleks, et kasutada laste mänguindu kasvatuslike eesmärkide saavutamiseks, et paralleelselt mänguga õpetada lapsi juba varases lapsepõlves tööd hindama ja armastama.

KOOLIEALISE TÖÖKASVATUSEST

H. ISOK, A. KÕVERJALG

Lapse kasvatamises on suur tähtsus tööarmastuse kujundamisel.

Töö on suure tähtsusega ka laste kõlbelisel kasvata-misel. Tööülesannete täitmine soodustab kohusetruu-duse, täpsuse ja korralikkuse väljakujunemist.

Töö kasvatab lastes säästvat suhtumist ühiskondlikku omandisse. Lapsed hindavad eriti neid töötulemusi, mis on loodud oma kätega. Eneste töö põhjal õieti tekib lastes lugupidamine ja austus teiste töö vastu. Töötades tuleb lastel arvestada distsipliini. See saab aluseks laste teadliku distsipliini arenemisele.

Ühine töö koos rõõmude ja muredega arendab lastes ühtekuuluvustunnet.

Ka vaimsele arengule avaldab töö suurt mõju. Tööle asudes peab laps selgusele jõudma töö eesmärkides ja töö täitmise viisides. Ta peab õppima tööd planeerima ja oma töö tulemusi hindama.

Töö on tähtis faktor laste füüsilisel arenemisel. Jõu-kohane töö tugevdab laste lihaseid ja närvisüsteemi ning arendab korrapärasest hingamist. Füüsiline töö on heaks vahelduseks vaimsele tööle, olles aktiivse puh-kuse üheks vormiks.

Töö käigus õpib laps tähelepanu pöörama valmista-tavate esemete ilule, värvidele, vormile ja proportsioo-nidele. Töö vabas looduses õpetab lapsi armastama loo-duse ilu, hoidma ja kaitsma loodust. Järelikult avaldab töö suurt mõju ka laste esteetilisele arenemisele.

Töö etendab olulist osa isiksuse kujunemisel. Töö-protsessis kasvab iseloom, kujunevad ellusuhtumine ja

moraalsed tõekspidamised. Seejuures on väga tähtis õige pedagoogiline suunamine.

Koolis toimub noorte süstemaatiline töökasvatus tööõpetuse tundides ja klassivälise töö kaudu. Tööõpetuse tundides antakse õpilastele tehnilisi teadmisi ja oskusi kõige üldisemate tööliikide alalt, tutvustatakse materjalide omaduste ja töötlemise tehnoloogiaga ning tööriistade ja masinatega. Ekskursioonid mitmesugustesse tootmisettevõtetesse abistavad noori kutsevalikul.

Kasvatamine töö kaudu ei seisne mitte üksnes selles, et lastele antakse tööks vajalikke teoreetilisi teadmisi, vaid neid õpetatakse käsitsemata tööriistu ja töötlemata materjale. Mõnes koolis võivad lapsed omandada ka mingi elukutse. Ei ole täisväärtuslik see inimene, kes oskab küll hästi tööd teha, kuid töötab vastumeelselt. Seepärast tuleb lapses juba maast-madalast kasvatada armastust ja lugupidamist töö vastu, tuleb kasvatada harjumust töötada. Kui õpilastele tööks vajalikud teadmised, oskused ja harjumused annab põhiliselt kool, siis tööarmastuse kasvatamise eest kannavad võrdset vastutust nii lastevanemad kui ka õpetajad. Selles osas saavad õpetajad üksi väga vähe ära teha, kui lastevanemad neid ei toeta. Esineb aga ka selliseid juhte, et lastevanemad mõnikord lihtsalt teadmatusest töötavad kooli püüdlustele vastu.

Liigne hellitamine, lapse eest kõige pisemagi töö ärategemine ja lapsele n.-õ. «kergema elu» võimaldamine võib viia selleni, et vanemate endi silmade all kasvab tööst kõrvalehoiduv ja tööd põlgav nooruk. Sellised noored ei tunne elus kõige suuremat rõõmu — töö rõõmu.

Ärgem unustagem, et esimese ettekujutuse tööst ja töösse suhtumisest saab laps perekonnas! Siin kujuneb välja austus töö vastu. On halb, kui vanemad suhtuvad töösse, eriti füüsilisse töösse, negatiivselt. Mõned vanemad isegi hirmutavad lapsi tööga. Last ähvardatakse, et halva õppimise puhul peab ta kandma karistust — minema tööle. Oma töösse kiindunud vanemad on suutelised ka lastes tööarmastust kasvatama. Kuid isiklikust eeskujust üksi on vähe.

Lapse põhiline töö on õppimine. Koduste ülesannete lahendamise ja õppimisega sageli lõpevadki lapse kohustused kodus. Paljud lastevanemad arvavad ekslikult, et lapse töökuse kasvatamiseks piisab heast õppimisest:

Jõukohane töö kodus lisaks õppimisele peaks igale lapsele kujunema harjumuseks. Ainult siis, kui me lapsi tööle rakendame, neid tööga harjutame, tekib neis armastus töö vastu, kujunevad tööharjumused.

Sageli võib vanemate suust kuulda: «Ta on veel väike ega tee midagi korralikult: kui hakkab nõusid pesema, lõhub tingimata midagi; kui lasta põrandat pesta, on kõik kohad vett täis. Ja pealegi teen ma ise kõik vajalikud kodused tööd palju kiiremini ja paremini ära!» Kartusest, et laps võib rikkuda tolmu pühkides uue kapi või kaotada kauplusesse minnes raha, tõrjutakse lapsed koduste tööde tegemisest kõrvale. Aga hiljem isad ja emad pahandavad ning tõrelevad lastega, et need kõnnivad tänavajalatsites äsja pestud põrandal, ei korrasta enda järelt lohakile jäetud asju, ei aseta üleriideid oma kohale jne. Sel juhul tuleks neil meenutada tõsi-asja, et teiste tööd austab ja hoiab vaid see, kes ka ise tööd teeb.

7—10-aastased lapsed teevad heameelega kodus sedasama tööd, mida teevad ema ja isa, vanaema ja vanaisa, vanemad vennad ja õed. Niipea kui lapsed veenduvad, et töö ei tule niisama hästi välja kui teistel, et tööd tuleb teha mitte ainult siis, kui nad ise tahavad, vaid ka siis, kui on vaja, kaob lastel kiiresti huvi töö vastu. Laps hakkab otsima mitmesuguseid ettekäändeid tööst loobumiseks või tunnistab otseselt: «Ma ei taha seda tööd teha», «Ma ei taha lauda katta», «Ma olen tüdinanud iga päev tolmu pühkimast» jne. Tavaliselt hakkavad vanemad sellistel juhtudel kas lapsega tõrelema, sunnivad teda karistuse ähvardusel tegema nõutavaid töid või, et mitte oma «närve rikkuda», teevad töö ise ära.

Tagajärjed on halvad: ühel juhul tekib lapsel vastikus töö vastu, töö püütakse ära teha kuidagiviisi, peasi, et saaks kaelast ära; teisel juhul aga kaob lapsel vastutustunne: mis ma ikka pingutan, küllap ema või isa teeb selle töö ise ära.

Füüsilised võimed 7—10-aastastel lastel pole suured: lapse tähelepanu nõrgeneb ruttu, töövilumused on veel üsna piiratud ning seetõttu võib töö muutuda kergesti vastumeelseks. Seda peetagu lastele antavate tööde puhul tingimata silmas.

Lastele tuleb anda vaid jõukohast tööd. Töö muutugu järk-järgult seda keerukamaks, mida rohkem omandab

laps tööks kogemusi. Lapsele tööd andes tuleb selgitada, kuidas üht või teist teha, miks on tehtav töö vajalik jne. Töid, mis on lapsele tundmatud ja rasked, peaks ta tegema koos täiskasvanuga, kes annab tööks vajalikke selgitusi. Hiljem saab laps juba üksinda hakkama mõnede töövõtetega ning lõpuks teeb ta kogu töö iseseisvalt. Iseiseiva töö juures tuleb vanematel laste tööd pidevalt kontrollida. Mida vanemad on lapsed, seda mitmekesisemaks ja raskemaks peaksid muutuma tööd, mida nad kodus teevad.

Nooremas koolieas on eriti tähtis, et tööd tehes oleksid lapsed heas tujus, rõõmsad, ka huvitav tegevus ei väsita neid nii ruttu, vaid haarab pikemaks ajaks isegi mittepüsiva tähelepanuga lapsi. Suuremates perekondades võiks laupäevast koristamist korraldada lastele «laupäevakuna». Vanim lastest määratakse vastutajaks, igale lapsele antakse oma kindel ülesanne jne. Kõik see meeldib lastele ja igaüks püüab «laupäevakul» töötada niisama hästi kui täiskasvanud.

Tööülesanded mängu sees pakuvad ka noorematele koodiõpilastele suurt huvi. Edaspidi mängu osa töös väheneb, kuigi lapse emotsionaalne suhtumine töösse jääb alles.

Tuleb silmas pidada, et mängu osa, mille abil võib lastes äratada huvi ühe või teise töö vastu, ei määra mitte ainult lapse vanus, vaid ka tema individuaalsed iseärasused, huvid, töö iseloom jm.

Lapsed armastavad igasuguseid võistlusi. Võistlus aitab äratada lastes huvi selliste tööde vastu, mis nõuavad suuremat pingutust, on vähe huvitavad, kuid vajalikud. Üksteisega võisteldes harjuvad lapsed tegema tööd mitte ainult hästi ja korralikult, vaid ka kiiresti. Näiteks on voodi korrastamise võistluses vanim lastest tavaliselt küll kiirem, kuid noorem korralikum. Hinnata tuleb nii kiirust kui ka korralikkust. Võistluste puhul tuleb arvestada, et need kaotavad kiiresti oma uudsuse ja seepärast ei tohi võistlusi pidevalt kasutada.

Paljudes perekondades antakse lastele alalisi tööülesandeid. Nii on mõnes perekonnas tütre igapäevaseks ülesandeks toiduainete ostmine ja tolmu pühkimine, poeg aga peab saagima ja lõhkuma puid ning tooma neid kööki. Alalised tööülesanded kasvatavad vastutus-

tunnet, annavad lapsele võimaluse hinnata oma tööd ka teistele kasulikkuse seisukohalt, aitavad kujundada vajalikke harjumusi pingutusteks ja töödistsipliini.

Küsimus, kuidas karistada lapsi hooletu suhtumise eest oma tööülesannetesse ja kuidas ergutada neid edusammude eest, kutsub vanemates nii mõnigi kord esile vaidlusi. Kui töö on olnud lapsele väsitav ja ta ei ole suutnud seda korralikult täita, võib terav noomitus rikkuda lapsel pikemaks ajaks igasuguse töotuju. Perekond on esimene kollektiiv, milles laps õpib töötama koos teistega, saab oma esimesed arusaamad tööst, aust, sõprusest, kollektiivsustundest. Seetõttu tuleks last raskeimate tööde puhul julgustada, abistada, mitte asjatult noomida ega tõelda. Kui on selgesti näha, et töö jäi tegemata laiskuse tõttu, tuleb last karistada. Õiglane noomitus (mitte mingil juhul pikk «moraalilugemine»), lapse keelamine kinno või teatrisse panevad lapse kindlasti hoolikamalt suhtuma oma töösse.

Ka kiitusega ei tule liialdada. Muidu võib laps hakata kõike tegema vaid kasusaamise ja kiitmise pärast. Kiita ja ergutada last tuleb, kuid ei tohi üle kiita, sest töö peab last rõõmustama oma heade tulemustega ja selle kasuga, mida ta toob teistele.

Laste kiitmine ja karistamine tööülesannete korraliku või hooletu täitmise puhul sõltub lapse vanusest, iseloomust, tervisest, kasvatuses, käitumise motiividest, perekonnast ja paljust muust. Valmis retsepte siin anda ei ole võimalik. Tingimata tuleb aga silmas pidada üldist seisukohta: ergutamine ei ole tasu andmine lapsele, karistus aga ei tohi esile kutsuda vihkamist töö vastu.

Tundes oma füüsilise jõu suurenemist, muutuvad lapsed eriti toimekateks. Sel juhul on tähtis õigesti suunata lapse tegevust. Kui lapsele ei leita jõukohast tegevust, võib ta oma ülekeeva energiaga lausa pahandusi teha. Lastevanemate suust võib tihtipeale kuulda arvamust: «Küllap laps jõuab tulevikus ära õppida kõik kodused tööd ja toimetused. Praegu las ta parem loeb raamatut, käib kinos või lahutab muidu oma meelt. Minu lapsepõlv oli raske, tuli töötada, olgu siis temal nüüd kergem.» Selline suhtumine lapse töökasvatusse võib end valusasti kätte maksta.

Täites kodus tööülesandeid, laps mitte ainult oman-

dab töövilumusi, vaid hakkab aru saama oma osavõtu vajadusest kodus töös, õpib hindama täiskasvanute tööd — tööd, mida teevad kodus ema ja vanaema ja mida paljud nimetavad ikka veel ainult «naistetööks». Lapse kõrvalehoidmine jõukohasest tööst viib selleni, et laps püüab tööst üldse eemale hoida, elus «kerge-
mini läbi saada». Sellega soodustavad lastevanemad, et nende lastest kasvavad tööst kõrvalehoidjad.

Milliseid töid võiksid lapsed kodus teha?

Juba koolieelses eas võivad lapsed pühkida tolmu, kasta lilli, aidata ema laua katmisel ja koristamisel, pesta ja kuivatada nõusid, tuua ja viia vanemate nõudmisel mitmesuguseid esemeid.

I—IV klassi lapsed võivad abistada vanemaid toidu valmistamisel, aedvilja puhastamisel, laua katmisel, nõude pesemisel ja kuivatamisel, vee toomisega, puude saagimisel, kauplusest toiduainete ostmisel, tubade koristamisel, riiete puhastamisel, sukade nõelumisel, nooremate õdede-vendade eest hoolitsemisel, peenarde rohimisel.

V klassi õpilased võiksid abistada vanemaid tubade koristamisel. Koolis on nad tutvunud ka elektri-tarberiiistadega (tolmuimejad, poonimisaparaadid) ning võiksid neid kodus käsitseda. Poisid võivad abistada isa puidutööde juures, näiteks detailide ühendamisel naelte ja puidukruvidega, avade puurimisel, puidu puhastamisel liivapaberiga, jootmistöödel jne. Tütarlapsed saavad abistada rõivaste ja pesuesemete korrastamisel, plekkide eemaldamisel, nõelumisel jne.

VI klassi poisid võivad juba lisaks eelmistele töödele abistada hõõveldamisel, peiteldamisel, plekkdetailide ühendamisel jootmise ja neetimise abil. Ka oma pükse peaksid nad juba ise pressima. Tüdrukud saavad aidata voodipesu valmistamisel ja korrastamisel, samuti ka pesupesemisel ja triikimisel.

VII klassi poisid võivad teha ka töid, mis on seotud mööbliesemete puhastamise ja korrastamisega. Tüdrukud oskavad sel ajal juba õmmelda ja tikkida. Nad peaksid abistama ema toidu valmistamisel, laua katmisel, nõude pesemisel.

VIII klassi poisid oskavad juba ise korrastada lihtsamaid mööbliesemeid, parandada elektrilüliteid ja seinakontakte. Nad oskavad kontrollida ja parandada liht-

samaid elektri-tarberiistu. Abistada võivad nad ka vanemaid korteri sanitaarremondi tegemisel (seinte tapeetimisel, põrandate värvimisel jne.). Tüdrukud võivad ema abistada toidu valmistamisel.

Vanemate klasside õpilastele ei tohiks enam ükski kodune töö olla liiga raske. Algul võiksid nad teha seda vanemate kontrolli all, hiljem täiesti iseseisvalt.

Ülaltoodu on ainult lühike koduste tööde loetelu. Tööde valikul tuleb silmas pidada, et esmase tähtsusega pole laste töö juures tulemus, vaid lugupidamise kasvatamine töö vastu. On muidugi selge, et ka tütarlapsed võivad teha poistele määratud töid ja vastupidi.

Noorte tööarmastuse kasvatamisel ja lapse isiksuse kujundamisel on suur tähtsus ühiskondlikult kasulikul töö ja iseteenindamisel ning tööõpetusalaste klassi- ja kooliväliste ringide töö. Seetõttu peaksid lastevanemad igati soodustama laste niisugust tegevust.

Iseteenindamise ja ühiskondlikult kasuliku töö käigus korrastavad õpilased klassiruumi ja õppekabinette, valmistavad õppevahendeid, hoolitsevad elavnurga eest, rajavad spordi- ja geograafiaväljakuid ning teevad muid jõukohaseid töid koolis, aga ka oma elukoha juures, samuti suvevaheajal õpilaste töö- ja puhkelaagrites kolhoosis või sovhoosis. Nagu näitavad vabariigi paljude koolide mitmeaastased kogemused, on tänu iseteenindamisele ja ühiskondlikult kasulikule tööle jõukohane töö muutunud lastele harjumuseks ja vajaduseks. Lastes on kasvanud lugupidamine ja austus töö ning töötavate inimeste vastu. Ka jõukohane, kuid juba tasuline töö suvevaheajal tööstus- ja põllumajandusettevõtetes soodustab tööarmastuse kasvatamist. Sellise töö puhul tuleb aga vanematel silmas pidada, et raha ei kujuneks noorele töö ainsaks stimuliks ning et laps saaks suvel ka puhata.

Palju õpilasi võtab osa tööõpetusalastest klassi- ja koolivälisestest ringidest.

Näiteks tegutseb Tallinna 46. keskkoolis juba mitmendat aastat töö- ja tehnikaalaste ringide koondis «Noorte Tehnikute Klubi». Klubi kartautoringi liikmed on valmistanud mitmeid kartautosid. Kartautode ehitamine arendab õpilaste silmaringi tehnika valdkonnas ja annab oskusi metallitööks. Autode ettevalmistamine võistlusteks nõuab ringi liikmetelt automootori, trans-

missiooni ja juhtimismehhanismi head tundmist, arendab tehnilist mõtlemist, annab kasulikke oskusi ja vilumusi masinate reguleerimiseks ning hooldamiseks.

Paljudes vabariigi koolides tegutsevad edukalt tarbekunstiringid, kus õpilased valmistavad nägusaid esemeid nii kooli kui ka kodu kaunistamiseks. Tööõpetuse ringides tehtud mööbliesemed on äratanud vabariiklikel õpilastööde näitustel üldist tähelepanu. Maitsekad ja nägusad tööd pakuvad õpilastele endilegi esteetilist naudingut. Raadio- ja elektrotehnika ringid on võitnud õpilaste hulgas suure populaarsuse.

Suur osa laste tööarmastuse kasvatamisel on vabariigi pioneeride majadel. Nõmme Pioneeride Maja mudellennuringi ja automodellismi ringi õpilaste töösaavutused on tuntud ka väljaspool Eesti NSV piire. Mitmest tuhandest detailist koosneva mudellennuki valmistamine nõuab suurt visadust, järjekindlust ja hoolsust. Ka laevamodellism, mis on võitnud noorte hulgas populaarsuse, arendab lastes leidlikkust, täpsust, järjekindlust ja teisi väga vajalikke iseloomuomadusi.

Kooli, kodu ja kooliväliste asutuste ühine koostöö laste töökasvatuse organiseerimisel omab suurt kasvatuslikku tähtsust. Kui laps tegeleb ainult koolis ühiskondlikult kasuliku tööga, kodus aga hoiavad vanemad teda töödest eemal, tekib vastuolu kooli ja kodu püüdlustes. Kui töökasvatusega tegeldakse aktiivselt koolis ja ka lastevanemad võtavad selle oma südameasjaks, pannakse ühiselt tugev alus töökate kommunismiehitajate kasvatamisele.

MURDEEALISE ENESEKASVATUSE SUUNAMISEST

H. TIITS

Üheks väikelapse esimeseks sõnaks, mille tähenduse ta avastab, on «ise». Olgu see söögilauas, mängunurgas või mujal, ikka püütakse saavutada õigus ise süüa, pesta, toolile ronida, sukk jalga panna. Kuude ja aastatega kasvab kiiresti püüd iseseisvusele. Murdeeline laps satub isegi oma ümbrusega (vanemate, õpetajate ja teistega) tõsisesse konflikti peamiselt sellepärast, et ta tahab oma iseseisvusest olla võrdne täiskasvanutega. Teda ei veetle niivõrd täiskasvanute kohustused kui õigused. Just nüüd märgatakse, et poeg või tütar muutub ninatargaks, sekkub liiga julgelt täiskasvanute keskusteludesse, on resoluutne oma arvamuste väljendamisel ja paraku isegi sõnakuulmatum kui kunagi varem.

See seletub suurte muudatustega nooruki psüühilises ja füüsilises arengus. Neid iseärasusi tuleb arvestada eeskätt koduses kasvatuses. Muu kõrval ilmneb sel perioodil noorukis varasemast erinev joon, mille kohta selleaegsed ise tunnistavad, et nad hakkasid «mõtleva iseenda üle». See tähendab, et laps on oma arengus jõudnud uude staadiumi, kus sõna «ise» on saanud uue tähenduse, kus lapse enese isik on saanud tema huviobjektiks.

Mõistagi pole see juhuslik nähtus. Niisuguse huvi eod peituvad juba väikelapseas ja idanevad suhtlemises vanemate, õdede-vendade, sõpradega. Mida laiemaks ja sügavamaks muutub lapse teadvuses maailmapilt, mida enam tunnetab laps ümbritsevat, seda sügavamaks muutub ka tema enesetunnetamine. Loomulikult on selles

kaaluv osa kasvatusel, mis mõjutab sihipäraselt isiksuse arengut, seega ka maailmatunnetust ja selle kaudu enesetunnetamist. Füsioloogid rõhutavad, et inimene on ainus süsteem, mis on võimeline ennast ise ülimal määral reguleerima, ennast ise täiustama. Seega võib iga inimene kasvatada eneses positiivseid ja välja juurida negatiivseid omadusi, ise ennast kasvatada.

Enesekasvatuseks on inimene võimeline kogu oma elu vältel. Kuid kõlbelis-psüühiline küpsus just noorukieas toob kaasa v a j a d u s e enesekasvatuse järele. See langeb aega, mil laps õpib 6.—8. klassis. Nimelt siis areneb lastes kiiresti tung iseseisvusele, kujuneb eneseväärikuse tunne, mis kutsub esile teatud enesekindluse ning huvi iseene sisemaailma vastu. Algab periood, mil saabki võimalikuks ja muutub vajalikuks enesekasvatus.

On selge, et inimene, sealhulgas ka laps, saab oma käitumist reguleerida ja iseloomuomadusi kujundada ainuüksi siis, kui ta tunneb oma tugevaid ja nõrku külgi, kui ta oskab ennast objektiivselt hinnata. Niisiis on enesekasvatuse eelduseks eneskriitika, võime näha oma voorusi ja puudusi, julgust neid tunnistada iseenda ja ka teiste ees. Seda võimaldab iseene teadlik jälgimine suhtlemises inimestega ja mitmesugustes tegevustes.

Noorukid hakkavad iseennast analüüsima tavaliselt õppeülesannete täitmisel. Nii mõnigi 12—13-aastane poiss või tüdruk avastab, et tal on vähe püsivust, et ta ei suuda küllaldaselt koondada oma tähelepanu. Seejärel püütakse end sundida, süvenetakse grammatikareeglitesse või füüsikaseadustesse, õpitakse võõrkeelseid sõnu, kirjutatakse kirjandit või lahendatakse matemaatikaülesandeid just siis, kui televisioonis näidatakse filmi või kõige põnevamalt kohalt jäi pooleli juturamatu lugemine. Niisugune enesesundimine annab mõistagi häid tulemusi. Tehtud töö eest saadakse paremaid hindeid, järgneb tunnustus vanematelt, õpetajatelt, klassikaaslastelt. Nooruk tunneb ka ise rahuldust, mis innustab teda sedavõrd, et aja jooksul omandab ta tõepoolest harjumuse püsivalt töötada. Mis aga kõige tähtsam — laps kogeb, et on võimalik iseennast käskida, tegutseda sisemise «ma pean» järgi.

Mõneti raskem on noorukitel igati korrektselt käi-

tuda ja suhelda kaasinimestega. Enesekasvatuses jäävad need küsimused paraku sageli teisejärgulisteks või neile ei pöörata üldse tähelepanu. Seepärast tulebki murdeas ette oskamatus elada koduste ja klassikaaslastega sõbralikult, pakkuda inimestele õigel ajal ja õiges kohas oma abi, olla viisakas jne. Kui noorukite tähelepanu juhitakse taoliste puudustele, siis nad sageli haavuvad ja otsivad vabanduseks objektiivseid põhjusi. Mõnede laste arvates põhjustab halba käitumist nende iseloom, mida polevat võimalik muuta.

Näiteks oli ühes perekonnas tõsiseks probleemiks 14-aastase Mardi suhtumine temast 4 aastat nooremisse venda. Mart tunnetas, et temal kui vanemal vennal on õigus esitada nooremale omapoolseid nõudmisi võrdselt isa ja emaga. Ta ei olnud aga suuteline arvestama, et vend on temast väiksem ja noorem. Seetõttu kujunesid Mardi nõudmised vennale sageli üle jõu käivateks. Mart tõlgendas aga olukorda nii, nagu ei tahaks vend sihilikult tema nõudmisi täita. Et «õigust» jalule seada, kasutas Mart «jõupoliitikat»: võttis rusikad käiku ja ütles vennale jämedusi. Kui vanemad püüdsid Mardile asja selgitada, leidis ta, et väikevend on «pailaps». Mart oli taltsutamatu sõpradega. Isa vestles Mardiga tõsiselt niisugusest käitumisest, kuid poeg lausus: «Mu iseloom on juba kord lihtsalt selline äkiline. Mis ma sinna parata saan?»

Niisugune arvamus andis isale tähtsa pidepunkti Mardi edasise kasvatamise korraldamisel. Poeg lihtsalt pidi aru saama iseloomu kasvatatavusest.

On veel hea, kui laps põhjendab oma puudusi iseloomuomadustega. Küllalt sageli «vabandavad» aga noorukid oma negatiivseid omadusi ja eksimusi käitumises sootuks väliste teguritega. Nii mõnigi lapsevanem on kuulnud näiteks repliike «Jüri lõi enne ja alles siis mina!», «Aga Mari läks ja kutsus mind kaasa!» jne. Paljudele õpetajatelegi on hästi tuntud vabandused «Kõik lärmitsejad», «Malle unustas ka» ja palju teisi taolisi. Kahjuks sõandab nii mõnigi nooruk, eriti siis, kui juhtub suurem pahandus, õigustada ennast sõnadega: «Mind pole keegi paremaks kasvatanud!»

1966. a. septembris korraldas Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut mõnede Tallinna koolide 5.—11. klassides küsitluse, mis näitas, et enamik nooru-

keid süüdistab oma halvaks käitumises otseselt vanemaid ja õpetajaid (iseegi lasteaiakasvatatajaid!). Huvitav on märkida, et ennast ei pea süüdlaseks isegi mitte mõned abiturientid, kõnelemata siis 5.—8. klassi õpilastest. Kahtlemata põhjustab sellist arvamust ikka veel levinud seisukoht, et väljastpoolt tulev kasvatus on isiksuse kujundamisel kõikvõimas. Sellega alahinnatakse enesekasvatuse osatähtsust.

Seega ei arvesta noorukid isiksuse kujunemises inimese teadvuse aktiivset osa ega inimese suutlikkust ületada sisemisi raskusi. Nii veeretatakse tegelikult kogu vastutus käitumise eest teistele ning ei mõisteta, et oma lõtvuses, enesevalitsemise puudumises jt. negatiivsetes omadustes ollakse ise süüdi. Vastutusest kõrvalehoidmises peegeldub noorukite vääriti arenenud vabadustunne, enesekontrolli ja -kriitika puudumine.

Siit koorubki välja tungiv vajadus järjekindlalt arenada noorukis püüdu mitte ainult analüüsida oma isiksust, vaid ka kujundada oma iseloomu. Sellega täieneb koduse kasvatus arsenal veel ühe relvaga — lapse aktiivse osavõtuga iseene kasvatamisest.

Mõned täiskasvanud peavad noorukeid veel «väikesteks». Ometi on nad juba mõne aasta pärast täiskasvanud. Seepärast on lapse suhtes ebaõiglane, kui isa või ema jätab enesekasvatuse suunamise tuleviku hooleks. Lapsele on karuteeneks vanemate eneselohtus: «Küll ta kasvab, saab üle kõigest!» Halb, kui seda sisendatakse ka noorukisse. Loomulik, et niisugune arvamus takistab enesevastutuse kasvatamist.

Koduse kasvatus üks põhitõdesid on see, et juba maast-madalast peab laps harjuma õigesti käituma, vastutama oma tegude eest ning last tuleb suunata tahtelisele tegevusele. Kahtlemata on enesekasvatuses tähtsaks eelduseks just vastutus- ja kohusetunne. Paljudes kodudes on 3—4-aastastelgi lastel omad kohustused, mis aja jooksul muutuvad keerulisemaks ja nende täitmine vastutusrikkamaks. Kõikides kodudes tuleks hoolikalt kaaluda näiteks perekondlikku tööjaotust ja anda, kui võimalik, igaühele ea- ja jõukohane osa. Tähtis on, et laps ei täidaks ainult meeldivaid kohustusi, mis ei nõua temalt nimetamisväärset pingutust. Vastupidi, harjutagem last tegema ka seda, mis talle ei meeldi. Pidagem meeles, et hilineda kohuse- ja vastu-

tustunde kasvatamisega tähendab hiljem võidelda kohuse- ja vastutustundetuse vastu ning last ü m b e r kasvatada. Varakult arenenud vastutustunne viib sel- leni, et inimene tunneb kohustust ka iseenese isiksuse kujundamise, enesekasvatuse pärast. Seepärast ei tohi laste õlgadelt võtta tõsist vastutust ega teha n.-ö. hin- naalandust. Vastutuse koorem muudab õlad tugeva- maks, kasvatab tahtet. «Ma pean» — seda enesekasva- tuse reeglit teadku iga laps. Ainult siis kasvab temast kodanik, kes on suuteline ise elus otsustama.

Murdeealisel on juba olemas teatud hulk elukoge- musi, tal on kujunenud enesehinnang. Õpingutes, ühis- kondlikus tegevuses, suhtlemises teiste inimestega omandab ta ülevaate nõudmistest, mida temale endale ja ka teistele esitatakse. Täheldatakse, et noorukid arvestavad igal juhul, olgu teadlikult või ebateadlikult, täiskasvanute hinnanguid. Nad võrdlevad neid enese- hinnangutega. Peetakse silmas sedagi, kuidas antud käitumisharjumusse suhtub perekond, klass, treeningu- rühm. Täiskasvanute, sealhulgas isa ja ema hinnang muutub sageli nende autoriteedi mõjul nooruki enese- hinnanguks.

Nooruk talub kõige raskemini kollektiivi ükskõiksust oma tegevuse suhtes. Isa ja ema, õpetaja, vanema venna (õe), autoriteetse klassikaaslase hinnangu järele murdealine laps lausa januneb. Kui aga lapse käitumi- sele ja tegevusele, eriti kodus, perekonnas, ei anta hin- nangut või kui hinnatakse huupi, ühekülgselt (näit. ainuüksi halvast käitumisest lähtudes), siis jäetakse nooruk omapead, teda ei kasvatata ega suunata elemen- taarseltki tema enesekasvatust. Järelikult olgu nooru- kite enesekasvatuse suunamise aluseks alati hinnang, sest selle abil jõuab laps õige enesehinnanguni.

Iga hinnang, olgu see positiivne või negatiivne, peab olema innustav, lapse edasist tööd iseendaga hoogus- tama. Pole õige jätta märkimata, kui nooruk mingis te- gevuses, olgu see täiskasvanu arvates kuitahes tühine, iseennast võidab. Kui aga lapsel mingi kohustuse täit- mine ebaõnnestub, kaalugem hoolikalt, kuidas sellele reageerida. Vahest oli töö talle üle jõu käiv? Noomimise asemel vajab laps siis pigem lohutust. . .

Näiteks puudus 13-aastaselt Marikal distsipliin selles, et ta kohe pärast kooli ei tulnud koju, vaid läks paari

teise tütarlapsena klassikaaslase juurde. Seal viideti 3—4 tundi tühises tegevuses. Ema antud korraldused-toimetused jäid pidevalt tegemata, õppima hakkas Marika alles hilisõhtul. Kuigi teda noomiti ja isegi karistati, öeldi, et tal pole tahtejõudu jne., toimis tüdruk ikka endistviisi. Väga halb, kui ema ja isa oleksid taganenud oma nõudmisest ja leppinud Marika sõnakuulmatuse ja tahtejõuetusega. Lõpuks, pärast mitmenädalast «võitlust», tuli Marika koolist kohe koju, õppis, tegi majapidamistöid, ja kui vanemad olid töölt naasnud, palus luba minna sõbratari poole. Kui ebaõige oluks nüüd tüdruki keelata või talle varasemaid eksimusi meelde tuletada! Marikale öeldi, et ta on tubli tüdruk, ning lubati minna. Sellega rikastus tütarlaps ühe väärtusliku kollektiivse elu tingimuse tunnetamisega: iseennese ja teiste suhtes on vaja, et iga asi on omal kohal ja omal ajal. See oli tõsine võit, mis soodustas Marikas veendumuse kujunemist, et taht saab kasvatada, et iseennast saab käskida ja keelata. Väga vajalik oli vanemate nõudlikkus, aga samal ajal ka oskus hinnata kas või ühekordsetki head.

Kui nooruk oma tegevusele kodus hinnangut ei leia, hakkab ta seda otsima niisugusest kollektiivist, kus tema suhtes ükskõikseks ei jääda. See kollektiiv ei pruugi aga olla kaugelki niisugune, et hinnatakse nooruki tõeliselt positiivseid omadusi. Paraku võib juhtuda, et hakatakse esile tõstma just neid jooni, mis ainult selle kollektiivi liikmete silmis on positiivsed (näit. kõrgus, hoolimatus, ülbus jt.). See desorienteerib enesestmõistetavalt noorukit ja võib saada tõsiseks põhjuseks tema enesekasvatuse libastumisel. Siit nähtub, kui tähtis on perekonnas tähelepanelikult suhtuda murdealisse: temale esitatud nõudmised ja nende täitmisel saadud hinnangud aitavad last enesetunnetamises, eneseanalüüsimises, oma iseloomuomaduste tundmaõppimisel.

Paljud lastevanemad abistavad oma last nii, et nad analüüsivad koos lapse tegusid, annavad nõu iseloomuomaduste parandamiseks, ütlevad lastele, mida tuleks pidurdada, mida arendada.

Uurimised näitavad, et noorukid otsustavad teiste üle sageli konkreetsemalt kui eneste üle. Teiste puhul mõistetakse hukka näiteks silmakirjalikkus, iseennese juures

mitte. Siin on paras aeg meenutada lapsele: «Ära näe pindu teise silmas, vaid palki enese omas!» Sageli näevad noorukid inimeses vaid ühte omadust, mille põhjal inimese üle kohe otsustataksegi. See viib antud isiksuse ala- või ülehindamisele.

On huvitav märkida, et noorukid vahel ei hinda positiivse omadusena näiteks tagasihoidlikkust, ennastsalgavust, vastupidavust või teisi häid jooni. Seepärast on väga hea, kui vanemad kõneleksid, missugused iseloomujooned on üldse Nõukogude kodaniku hinnatavateks omadusteks.

Isa ja ema peaksid aitama noorukit, et ta hakkaks iseennast kontrollima, esitama endale küsimusi: «Kas ma talitasin õigesti?», «Kas ma käitusin hästi?», «Miks ma libastusin?» Siirad vastused neile küsimustele takistavad silmakirjalikkuse tekkimist, enesekasvatuse piirdumist isiksuse välise töötlemisega. Kahjuks on meie ümber veel inimesi, kes on just väliselt laitmatu käitumisega: näivad olevat ausad, sirgjoonelised, suurepärase iseloomuga. Ometi on see vaid väliseks hiilgavaks kooreks. Tegelikkuse ja näilikkuse teravate vastuolude algetele lapses pääsevad kõige lähemale vanemad. Nooruki püüde «näida» ja «olla» vastu saavad seetõttu just isa ja ema võidelda. Selles ja paljudes teisteski enesekasvatusega seotud probleemides on suur tähtsus eeskujul.

Paljud vanemad märkavad, et laps matkib oma käitumises sõpra, vanemat venda (õde) vm. lähedast tuttavat-sugulast. Nooremas eas tahavad lapsed mängida täiskasvanuid ja matkivad neid väliselt (näit. nukkudega mängides matkivad väikesed tüdrukud ema). Murdealine laps aga tahab olla täiskasvanu sarnane juba sisemiselt, iseloomuomadustelt. Ta otsib ja muidugi ka leiab eeskuju, kellelt tahab õppida elama nagu täiskasvanu. Teadlik eeskuju järgimine on enesekasvatuses üks põhitähtsaid. Noorukil kujunevad välja omad ideaalid. Ennast hakatakse arendama kindlasti konkreetse isiku eeskujul. Näiteks on paljudele noorukitele eeskujudeks üliõpilasest vend, meremehest või autojuhust onu jpt., kellega nooruk sageli kokku puutub.

Mõistagi varitseb noorukeid oht leida endale negatiivne eeskuju. Oht on seda ilmsem, mida noorem on

laps, sest siis ei suuda ta sageli näha tõeliselt positiivseid omadusi. Seepärast tuleb vanematel jälgida, kellega laps suhtleb, kes on need inimesed, kelle hulgast ta võib valida eeskuju. Õigesti teevad need vanemad, kes tunnevad huvi laste ühiste ettevõtmiste vastu, kes soodustavad seda, et laps kõneleks kodus oma muljetest ja arvamustest sõprade kohta. Paljud vanemad lubavad lastele vastastikuseid külaskäike, et õppida tundma ka laste sõpru.

Kui on kindel, et laps seltsib eakaaslastega, kes tema iseloomu kujunemisele avaldavad halba mõju, on iga vanema kohus õigeaegselt vahele segada. Igatahes ei tohi silmist lasta võimalust, et niisuguse sõpruse kategooriline keelamine võib anda soovitud tulemusi, aga võib ka seda põhjustada, et laps hakkab oma tutvust sõprust vanemate eest varjama. Tavaliselt on parem suunata laps ise õigetele hindamispositsioonidele.

Kahtlemata on tähtis vanemate ja laste vaheline usaldus.

Häid eeskujusid leiavad lapsed kõikjalt meie ümber. Lapsi huvitavad konkreetsed näited kaasinimeste iseloomuomadustest ja tegevusest. Õigesti teevad need vanemad, kes jutustavad lastele näiteks töökaaslastest — ausatest, oma nõrkuste ja puudustega võitlevatest inimestest. Meie kõrval on inimesi, kes töötavad ausalt, arendavad ennast, on enesekriitilised. Niisugused inimesed võivad ja peavad olema lastele kõlbeliseks eeskujuks. Nende eeskuju aitab noorukil vastata küsimustele: «Missuguseks ma kasvan?», «Mida ma endas arendan?» On selge, et ka ajalugu, kangelaslikkus, mehisus, üllus mõjutab lapsi. Lapsed peavad seda meie elus tunnetama. Siis saavad neist kindlasti tugevad inimesed.

Noorukid ei mõista sageli, et iseloomu vormitakse suhtlemises inimestega, ka tegevuses, mida ajendab soov teha kaaslastele head. Missugust omadust inimene endas kujundada tahab, ikka peab tal seisma silmade ees eesmärk, vastus küsimusele «Mille nimel?». On halb, kui nooruk ajendub vaid egoistlikest kaalutlustest, kasvatatakse iseennast enese jaoks. Ka siin on oma sõna öelda eeskujul.

Paljudele noorukitele on suurepäraseks eeskujudeks ema ning isa. Küsitluse põhjal selgus, et murdeaalised

joonduvad vanemate järgi teadlikult niisuguste iseloomomaduste ja -joonte osas nagu heasüdamlikkus, siirus, otsekoheus, abivalmidus, tasakaalukus, sõnakus, ausus, töökus, õiglus, tagasihoidlikkus, rahulikkus, nõudlikkus iseene ja teiste vastu. Kahjuks pidid nii mõnedki lapsed tunnistama, et näiteks isa pole neile eeskujuga, sest ta on tahtejõuetu (joob arutult), jäme (sõimab ema) vmt. Ilmselt ei mõista need vanemad oma isikliku eeskujuga suurt osatähtsust laste kasvatamises või on lihtsalt mõtlematud oma käitumises.

Noorukite sisemaailma kujunemist mõjustavad ka mitmed teised tegurid, mis omakorda soodustavad enesekasvatust. Raadiosaated, filmid, kirjandusteosed rikastavad last emotsionaalselt. Kahtlemata innustavad noorukeid enesekasvatuseks kirjanduslikud ja ajaloolised kangelased. Näiteks ilmnes küsitlusest, et paljudele tütarlastele on suureks eeskujuks Kadri (S. Rannamaa teostest «Kadri» ja «Kasuema»), poistele aga tegeled J. Smuuli poemist «Järvesuu poiste brigaad». Mõnikord näivad lastele kirjanduslikud või ajaloolised kangelased abstraktsetena. Nende puhul lausutakse: «Mina küll selline ei suudaks olla!» Vanemad peaksid lastele kõnelema, et ükski kangelane pole juhuslikult kangelaseks saanud, et vägilasteod on isiksuse iseloomomaduste seaduspäraseks väljenduseks. Kangelastegudeks on võimelised need, kellel on kindlad veendumused, kes ei loobu neist ja võitlevad nende eest. Nii mõistab ka nooruk, et tubliks võib saada igaüks, et ka enesekasvatusel on suur jõud.

Enesekasvatuse suunamise küsimusele ei saa läheneda koduse kasvatuse terviklikkusest isoleeritult. Esmajoonel on enesekasvatuse suunamise edu vanemate oskusest oma lapsele läheneda. Nooruki enesekasvatust pole ju näiteks võimalik mõjustada siis, kui vanemate ja lapse vahel puudub vastastikune usaldus ning lugupidamine või kui selleks kasutatakse vaid kõlavaid sõnu. Kodune elu, igapäevased toimetused, vanemate ja laste vahelised suhted on parimaks taustaks laste kasvatamisele ja ka nende enesekasvatamise suunamisele.

MEIE LAPS ASTUB PIONEERIORGANISATSIOONI

H. OJASILD

Pioneerorganisatsioon on massiline poliitiline lasteorganisatsioon, kelle ridadesse kuuluvad teadlikumad, aktiivsemad ja paremad õpilased. Et pioneerieas (10—15 a.) hakkavad formeeruma laste maailmavaate algmed, kujuneb iseloom jne., on pioneerorganisatsioonil täita väga vastutusrikas ülesanne.

Tihti ei mõista lastevanemad pioneeritöö tähtsust: pioneeritööle vaadatakse kui lihtsale ajaviitmisele. Pioneeritöös nähakse ainult mängu, millel pole lapse arengule mingit erilist mõju. Selline arusaamine on ühekülgne.

Pioneerorganisatsiooni tegevus ei piirdu kaugeltki ainult mänguga. Võttes osa pioneeritööst, õpivad lapsed alluma kollektiivi taatele, neis kasvab kohuse- ja vastutustunne, areneb omaalgatus, laieneb silmaring jne.

Pioneerorganisatsiooni mõned endised kasvandikud on andnud kirjandites teemal «Mis mulle on jäänud meelde minu pioneerielust» hinnangu oma pioneeriaastatele.¹

Võru 1. keskkooli XI kl. õpilane Säde K. kirjutas: «Mäletan hästi seda päeva. Oli särav talvehommik, kui meie, kümme tulevast pioneeri, astusime oma kaaslaste ette, et anda pühalikku pioneeritõotust. Oi, kuidas küll süda tagus ja häälgigi kippus värisema! Aga kõik läks hästi. Erutatuna ja rõõmsana jooksin koju ega raatsi-

¹ Kirjandite kirjutamise organiseerisid Tartu Riikliku Ülikooli pedagoogika ja metoodika ning NSV Liidu ajaloo kateedrid 1964. a. märtsis reas vabariigi koolide XI klassides. Katkendid on pärit mainitud kirjanditest.

nud kuidagi pioneerirätti kaelast võtta. Ja nii ma käisingi kuni õhtuni: kaelas punane kaelarätt ja süda rõõmust tulvil. See oli unustamatu päev.

Miks ma astusin pioneeriks?

Mulle lihtsalt meeldis pioneerirätt ja ma teadsin, et selle kandmine kohustab paljuks. Olin lugenud ja kuulnud pioneeridest-timurlastest ja ma tahtsin väga saada nende sarnaseks. Pioneeriaastad olid huvitavad. Kui palju head ja kasulikku õppisin, mida ka praegu hädasti vaja on! Õppisime pioneeritarkusi ja praktiliste tööde tegemist. Mulle meeldisid kõige enam koondused, kus õppisime tundma pioneeriorganisatsiooni ajalugu. Sügavaim mulje on jäänud Pavlik Morozovile pühendatud koondusest.

Vanemates klassides korraldasime palju maastikumänge, suusamatku, külastasime mitu korda kodukolhoosi noori. Kõik meie pioneerid võtsid isetegevusest aktiivselt osa. Meil oli tore tantsurühm ja palju häid deklamaatoreid.

Muidugi kõige meeldejäavam oli Tallinnas II vabariiklik pioneeride kokkutulek, millest ka mina rajooni koondrühma koosseisus osa võtsin. Need olid toredad päevad. Olin siis esimest korda Tallinnas ja igal sammul oli palju uut ja huvitavat. Käisime ekskursioonil Tallinna ettevõtetes ja sadamas, kohtusime vanade revolutsionääridega, käisime «Estonias» ooperit vaatamas. Muidugi olid iga päev ka võistlused ja isetegevuskontserdid, millest tuli osa võtta. Maastikumäng oli väga põnev, kuigi meie koondrühmal seal just hästi ei läinud. Kokkutulekul saime palju uusi mõtteid ja see andis uut hoogu pioneeritööks.

Pioneeriaastad olid kõige sisukamad aastad koolipõlves.»

Vändra keskkooli XI kl. õpilase Evi A. kirjandist loeme:

«... Väga toredad olid lõkkeõhtud, mida korraldati Vändra ligiduses. Eriti on meeles just need, kui me lõkkeplatsile, mis asus jõe ääres, sammusime rivis laulu ja trummipõrina saatel. Sammusime läbi alevi ja südames oli kuidagi uhke ja väga hea tunne. Meelde jäävad mängud, tantsud ja mitmesugused huvitavad võistlused lõkke ääres. Ja kui tore oli veel siis, kui meiega puhus juttu mõni külaline, kes rääkis huvita-

valt ja just sellest, mis meid tol ajal kõige rohkem erutas. Need lõkkeõhtud jäävad meelde alatiseks.»¹

Mihkel P. samast klassist kirjutas: «Pioneeriaastad olid täis pingelist tegevust. Vahel oli tunne, et kõike ei suuda teha, mida tahaks — aega ei jätku.

Kõige enam on jäänud meelde pioneeride vabariiklikud kokkutulekud Vetlas ja Värskas... Meeldejääv oli kohtumine Tartu pioneeridega... Üritustest, mida korraldasime oma koolis, olid kõige toredamad karneval (oli lõbus olla) ja pidulikud malevakoondused, mis korraldati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja Nõukogude armee aastapäeva tähistamiseks. Nende pidulike malevakoonduste ajal olid meil külas vanad revolutsionäärid, Nõukogude armee sõdurid, ohvitserid, kes olid osa võtnud Suurest Isamaasõjast. Meelde on jäänud sm. Blumbergi külaskäik, mil loodi meie, Vändra pioneeride laul.»

Mai L. Lihula keskkooli XI klassist kirjutas: «On möödunud juba 4 aastat sellest ajast, kui ma kandsin viimati kaelarätti. Ka komsomolielus on palju toredat, kuid pioneeriaastad ei unune niipea... Eriti meeldisid mulle kokakoondused. Tore oli ise toitu valmistada. Meelde on jäänud ka huvitavad õhtud füüsikast ja matemaatikast. Palju sai korraldatud maastiku- ja luuremänge, nii päeval kui öösel. Tore oli matkata. Mäletan, kui olime kolmandas klassis, siis käisime matkal. Telke meil ei olnud. Puuokstest tegime onnid. Öösel aga hakkas vihma sadama. Saime läbimärjaks. Ka järgmisel päeval sadas, kuid meie marssisime vapralt edasi...

Pioneeritöös sai kogutud palju tarkusi. Koos matkates, kolhoosipõllul töötades ja õppides karastus meie kollektiiv ja selle kollektiivi liikmed kasvasid tugevamateks, julgemateks ja targemateks, kui nad seda ilma pioneeriorganisatsioonita oleksid olnud.»

Sellisel hindavad oma pioneeriaastaid vabariigi erinevate pioneerimalevate endised kasvandikud.

Paraku esineb meil aga veel lastevanemaid, kes takistavad oma laste astumist pioneeriorganisatsiooni. Praktikast meenub järgmine juhtum. Eve õppis juba viien-

¹ Katkend on eelnevalt avaldatud H. Juhansoo töös «Esimese astme (3. ja 4. klassi) pioneeride huvid ja psüühilised iseärasused» («Nõukogude Kool» 1964, nr. 12, lk. 922).

das klassis, kuid vaatamata rahuldavale või isegi heale õppeedukusele pioneeriks ta ei astunud. Eve seltsis meelsasti kaasõpilastega, kellest enamik olid pioneerid. Evet huvitas pioneeritöö. Kuid vanemad, kes olid juba üle viiekümne (Eve oli vist 10—11-aastane), ei lasknud Evet pioneerorganisatsiooni astuda. Ja kui nad kuulsid, et Eve võtab mittepioneerina siiski pioneeritööst osa, võtsid tarvitusele füüsilise karistuse. Kategooriliselt keelati Evel seltsida pioneeridega. Eve püüdis salaja siiski oma klassikaaslaste-pioneeride seltsis vaba aega veeta, aga kui vanemad karistasid teda veel mitmel korral füüsiliselt, muutus tüdrukuke kinniseks, temas kadus lapselik rõõm ja lustakus. Hiljem sõbrunes ta kahtlases kuulsuses tütarlastega, kellel puudus kodune järelevalve. Kool nendest asjaoludest veel midagi ei teadnud. Asi tuli ilmsiks alles siis, kui Eve oli 6. klassis ning ühel hommikul tuli ema nutust ja magamatuses punetavate silmadega kooli ja pöördus klassijuhataja poole: «Aidake! Enam ei oska midagi ette võtta. Näete, jooksis meie juurest ära — täna öösel kodus ei olnud. Juba ammu oli meie vastu jäme. Meile ei rääkinud, kus käis ja mida tegi.»

Seda kõike ei oleks juhtunud, kui vanemad poleks Evel takistanud astumast ühist teed klassikaaslaste-pioneeridega.

Lastevanematel tuleks arvestada asjaolu, et ainult kollektiivis on lapse arenguks loodud kõige soodsamad tingimused.

Tuleb ühineda filosoofiakandidaat E. Koemetsa mõtetega. Ta kirjutab: «Nooremas koolieas hakkab lapse elus järjest suuremat osa etendama kollektiiv. I ja II klassis ei tunne õpilased end veel küllaldasel määral kollektiivi kui terviku osana... Aga III—IV klassis kujuneb välja koolikollektiiv oma keerukate suhetega, omavahelise ülesannete jaotusega... Kui I klassi õpilasele on ükskõik, kas talle tehakse märkus teiste juuresolekul või üksi, siis algkooli vanemates klassides on märkus kollektiivi ees hoopis ebameeldivam. Seega hakkab kollektiiv etendama suuremat osa õpilaste isiksuse kujunemisel ning sellepärast on väga tähtis luua kollektiivi õige heakskiit ja hukkamõist. Klassi- ja koolikollektiivi taustal tekivad väiksemad rühmad ja sõpruskonnad ühiste mängude ja teiste toimingute alusel. Sellise liitu-

mise sobivamaks vormiks on pioneerisalk, -rühm ja -malev. Tung osa võtta pioneeritööst on väga tugev, ja kui selleks esineb mingisuguseid takistusi, siis elatakse seda läbi suure õnnetusena.»¹

Kui lapsele on enne pioneeriorganisatsiooni astumist selgitatud, kes võivad kuuluda pioneeriorganisatsiooni, mida on teinud pioneerid ja mida teevad tema kooli pioneerid, kuulnud pioneeridest-kangelastest jne., siis on pioneerikssaamine lapse elus suursündmus, mida ei suuda varjutada ükski hilisem, ka kõige paremini organiseeritud pioneeriüritus.

Tiiu P. Võru 1. keskkoolist kirjutas: «Pioneeriks saada, see oli minu suurim soov algkoolis. Lugesid raamatut «Vasjok Trubatsšov ja tema sõbrad» ning nähes filmi «Timur ja tema meeskond», kasvas minus see soov üha suuremaks... Lõpuks olingi ka mina pioneer. Veel praegugi kõlavad kõrvus sõnad: «Malev, joondu! Valvel!»

Tiina T. samast klassist meenutab: «Mäletan hästi päeva, mil astusin pioneeriks, olgugi et sellest on möödunud nii palju aega. Seisin punase lipu all ja tõstsin käe pioneerisaluudiks. Tahtsin sel hetkel teha kellelegi midagi väga head, kuid mida, seda ei teadnud isegi. Kuidas olin oodanud seda päeva! Lõpuks oli see saabunud. Olin nüüd pioneer, kelleks ma nii väga olin igatsenud saada. On ju pioneerid igal pool esirinnas, nii käitumises kui ka õppetöös.»

Mis on 10—11-a. lastele stiimuliks pioneeriorganisatsiooni astumisel? Uurimised² on näidanud, et need on mitmesugused ja poistel ning tütarlastel erinevad.

Nii tahavad III—IV kl. tütarlapsed astuda pioneeriorganisatsiooni peamiselt sellepärast, et sarnaneda vanemate õpilastega, kes on juba pioneerid, et kanda punast kaelarätti või sellepärast, et pioneeriorganisatsioon on nende silmis muutunud nagu mingiks eesrindlikkuse sümboliks. Astumine pioneeriorganisatsiooni tähendab tütarlastele tihti eesrindlike laste kilda astumist. Ühesõnaga — tütarlastele on pioneerikssaamisel

¹ E. Koemets, Laste vanuselised iseärasused ja nende arvestamine kasvatustöös. Tallinn 1954, lk. 22—23.

² H. Juhanson, Rahvaste sõpruse ja proletaarsete internationalismi kasvatamisest pioneeriorganisatsioonis. (Diplomitöö.) Tartu 1964.

otsustavaks teguriks mitte niivõrd pioneeride töö ja tegevus, kuivõrd soov sarnaneda vanemate pioneeridega, s. t. jäljendada vanemaid pioneere. Sellises jäljendamises ei ole midagi halba.

Eeskujude järgimine on, nagu rõhutab nõukogude psühholoog A. G. Kovaljov¹, seaduspärane protsess. Kovaljov on arvamisel, et teise signaalisüsteemi väljakujunematus ja kogemuste väikese pagasi tõttu pole laps suuteline tegelikkust sügavalt ja diferentseeritult tunnetama, vaid ta teeb seda nii eakaaslaste kui ka endast vanemate eeskujude najal.

Ka III—IV klassi poistele on pioneerorganisatsiooni astumisel üheks teguriks soov sarnaneda vanemate pioneeridega, pioneeride-kangelastega jt., kes kunagi on pioneerorganisatsiooni kuulunud. Peamiseks organisatsiooni astumise stiimuliks on neile pioneeride töö ja tegevus. Siinjuures on esikohal matkad, ekskursioonid, ühised koondused, lõkkeõhtud, võistlused jne.

Lihula keskkooli XI kl. õpilane August K. kirjutas: «... minust sai pioneer, kui olin alles väike poisipõnn ja õppisin neljandas klassis. Paljud minu klassikaaslased olid juba enne mind astunud pioneeriks. Ma nägin, kui palju huvitavaid üritusi viisid läbi pioneerid. Ei tahtnud jääda kõrvale nendest huvitavatest üritustest.»

Igor A. samast klassist kirjutas järgmist: «Ma lihtsalt tundsin huvi igasuguste põnevate mängude ja tegevuse vastu, ning kuna teadsin, et pioneerid korraldavad matku, maastikumänge, laagreid, siis see oligi, mis mind pioneerorganisatsiooni tõmbas.»

Nägime, et pioneerorganisatsiooni astumise stiimulid on poistel ja tütarlastel tõepoolest erinevad. Järelikult tuleb ka pioneerorganisatsiooni astumisel tehtavat ettevalmistustööd diferentseerida. Koolis on mõnikord raske lähtuda poiste ja tütarlaste erinevast huvideringist, kuid perekonnas on seda märksa lihtsam teha.

Lastele tuleks aegsasti tutvustada pioneerorganisatsiooni tegevust. Eriti vajalik on see sellepärast, et pioneerorganisatsiooni tegevusväli on ääretult lai. Kui laps saab pioneeritööst ettekujutuse ainult kooli kaudu,

¹ А. Г. К о в а л ь в, О стадиях подражательной деятельности ребёнка. Вопросы психологии личности. Москва 1960, lk. 146—158.

siis ta tihti nagu ei oska leida endale pioneeriorganisatsioonis kindlat tegevust. Kord huvitub ta ühest, kord teisest, siis kolmandast jne., kuid mitte ühessegi neist ei süvene ta põhjalikult. Sellisel juhul toob pioneeritööst osavõtt kaasa lapse huvide killustatuse ning pealiskaudsuse. Kujuneb n.-ö. kõigele kaasalööja, kes mitte millessegi ei süvene. Esineb ka teistsugune oht: soovitakse võtta osa ainult põnevatest üritustest. Selline laps püüab kõrvale hoida tegevusest, mis tundub talle raskena ning mittehuvitavana. Nii viisi ei õpi laps ees seisvaid raskusi ületama, ennast pingutama, sest ta ei teagi, et pioneer peab olema valmis raskustega võitlema.

Mõlemad ebasoovitavad momendid on välditavad, kui lastevanemad tutvustavad oma lastele pioneeritööd juba enne nende pioneeriorganisatsiooni astumist. Võimalusi selleks on palju. Lapsevanem võib kõnelda oma pioneeriaastatest, abiks on ka pioneeritööd kajastav lastekirjandus, ajaleht «Säde» ja ajakiri «Pioneer», raadio- ja televisioonisaated jne. Lapsega tuleb vestelda loetu, kuuldu või nähtu üle, sest tihti ei saa 3.—4. klassi õpilane kõigest ise õigesti aru.

Kui laps tahab astuda pioneeriorganisatsiooni, siis võib nõuda, et laps loobuks mõnest halvast harjumusest.

Tiina oli perekonnas üksik laps. Isa-ema käisid tööl. Tiina oli juba väiksena olnud vanaema hoida. Kuid vanaema oli tüdrukukese nii ära hellitanud, et ta hiljem vanaema sõna üldse ei kuulnud ning käitus vanaemaga jämedalt. Vanemad ei teadnud midagi, sest nende juuresolekul oli Tiina viisakas. Niipea kui Tiina jäi vanaemaga üksi, algas kapriisitsemine. Vanemad juhtusid seda pealt nägema alles siis, kui Tiina oli I klassis. Raske oli vanematel võidelda pehmega, mis oli saanud alguse 4—5 aastat tagasi ja juurdunud niivõrd, et vanaema pidas olukorda päris normaalseks.

Halva käitumise väljajuurimisega oli vanematel raskusi. Alles III klassis, kui Tiina valmistus pioneeriks saama, muutus Tiina käitumine.

II klassis oli Tiina öelnud: «Saaksin ma ometi ükskord nii vanaks, et mind pioneeriks võetaks!» Ema rääkis, milline peab olema õpilane, et ta pioneeriks

saaks, mainis, et ei piisa ainult heast õppeedukusest, vaid pioneer peab käituma igal pool ja kõigiga hästi. Jutuaajamisest oli kasu, kuid Tiina ei vabanenud halvast maneerist lõplikult. Kui Tiina oli III klassis ning pioneerorganisatsiooni astumine ei olnud enam mägede taga, rääkis ema Tiina pahest klassijuhatajale ja vanempioneerijuhile. Alles siis, kui osa Tiina klassikaaslasti võeti pioneerorganisatsiooni, aga Tiinat, vaatamata tema väga heale õppeedukusele ja korrektsele käitumisele koolis, pioneeriks ei võetud, muutus olukord. Vanempioneerijuhi, klassijuhataja ja rühmajuhi juuresolekul kaaluti klassis, keda soovijaist võtta pioneeriks, keda mitte. Et ka Tiina pinginaaber oli mitmel korral näinud, kuidas ta vanaemaga käitus, siis leiti ühiselt, et Tiina peab ennast tublisti parandama, enne kui ta võib pioneeriks saada. Tiina muutis oma käitumist ja 3 kuu pärast oli temagi pioneer.

Ka Peeter, kes tihti valetas vanematele, õpetajatele, klassikaaslastele, vabanes oma pahest analoogiliselt.

Lapsed on erinevad. Võte, mis ühel juhul annab positiivse tulemuse, võib teisel juhul negatiivselt mõjuda. Ülo kui noorim poeg oli perekonnas «pesamunaks». Kõik tema suured ja väikesed soovid täideti. Mingeid tööharjumusi Ülol polnud. Isegi voodi (kuigi Ülo oli juba IV klassis) korrastas kas ema või vanaema. Esimestes klassides oli Ülo õppeedukus väga hea, kuid III klassis olid tunnistusel juba üksikud kolmed, IV klassis said kolmed ülekaalu. Klassis uhkustas ta oma vanema venna saavutustega — vend sai ülikoolis Lenini-nimelist stipendiumi —, isa ja ema kõrgete töökohtadega jne. Ülo ei süvenenud mitte millessegi, miski ei huvitanud teda. Ka pioneerorganisatsiooni tegevusest ei olnud Ülo eriti vaimustatud, kuigi esines vahetevahel perioode, kus tal tekkis huvi pioneeritöö vastu. Ühel sellisel perioodil tahtis Ülo astuda pioneerorganisatsiooni. Samal ajal toimus klassis lastevanemate koosolek, kus räägiti laste töökasvatusest. Ettekandega esines paljulapselise perekonna isa, kes rääkis sellest, mida tema lapsed kodus teevad. See ettekanne nagu avas Ülo ema silmad. Alles nüüd nägi ta, et tuleb midagi põhjalikku ette võtta. Õpetajatega nõu pidamata otsustasid vanemad keelata Ülol pioneerorganisatsiooni astumise seni, kuni hakkab jälle hästi õppima,

ise oma voodit ja tuba korrastama. Antud juhul oli pionieriorganisatsiooni astumise keelamine väär. Kui vanematel polnud endil aastate jooksul jõudu (mõtlen siin jõudu pimedast armastusest ülesaamiseks) Ülot eakohaselt tööle rakendada, siis ei suuda ka pionieriorganisatsioon iga kord parandada vanemate poolt kasvatuses tehtud vigu. Ülo puhul oleks tulnud huvi pionieritöö vastu ära kasutada ja poiss tegevusse rakendada. Ülol läks pionieriorganisatsiooni astumise tuhin aga üle ning elu veeres vana rada. Kui tema klassikaaslased-pioneerid läksid V klassis matkale, teatas Ülo uhkelt: «Vaat kus tolad! Mis te keksite oma matkaga! Mina sõidan isaga hoopis Riiga.» Ja tõepoolest, sõit saigi teoks, vaatamata sellele et Ülol oli matemaatikas suvetöö.

Huvi pionieritöö vastu oli Ülol hoopis kadunud. Tööharjumust polnud ikkagi kujunenud, huvidki ei ühtinud enam klassikaaslaste-pioneeride omadega. Ülol tekkisid sõbrad endast vanemate kahtlases kuulsuses noorukite seast, ta jäi klassikursust kordama ja lõpuks tuli vanematel tõdeda, et nende pojast on saanud varas.

Nagu rõhutas A. S. Makarenko, oleneb kasvatusvahendite efektiivsus konkreetsest olukorrast.¹

Seepärast tuleb alati kaaluda, analüüsida konkreetset situatsiooni, et laps oma pahedest lõplikult vabaneks.

Vanemad ei tohi olla ükskõiksed, hoolimatud laste tööde ja toimetamiste ning pionieritöö vastu.

Niina oli IV klassis. Ta oli hea õppe edukuse ja korraliku käitumisega tüdrukuke. Kodus oli tal kaks nooremat venda. Isa-ema olid tavalised tööinimesed, kes armastasid ise täpsust, korda ja puhtust ning nõudsid seda ka oma lastelt. Niina oli harjunud õppetööst vabal ajal köögis askeldama, tolmu pühkima ja põrandaidki pesema. Veel töökamaks muutus Niina siis, kui ta võeti pionieriks. Esimestel päevadel ja nädalatel ta aina kõneles vendadele, isale, emale oma rühma tööst ja tegevusest. Isa-ema, olles pärast tööpäeva väsinud, ei tahtnud Niina juttu kuulata. Siiski ei tekitanud vanemate tähelepanematus tütres veel tuska. Asi muutus aga silmanähtavalt sellest päevast, mil isa tuli koju väga pahurana. Nähes tütart põrandat pesemas ja poegi teda

¹ A. S. Makarenko, Kommunistlikust kasvatuses. Tallinn 1954, lk. 127.

abistamas ning kuuldes lapsi pioneeritööst rääkimas, käratas: «Kas see pioneeri-jama ükskord lõpeb! Kõrvad juba kumisevad sellest pioneerivärgist. Enne oli tuba korras ja puhas, kui pesti kord nädalas põrandat, nüüd ei ole muud kui iga päev üks solgerdamine! Marss välja mängima!»

Pärast isa jämedat käitumist ei julgenud Niina kodus oma pioneeritööst enam rääkida. Laps aga vajab kedagi, kes kuulaks teda, kellega saaks koos plaane pidada ja kellele võiks isegi unistustest rääkida. Niinale sai selliseks sõbraks VII kl. tüdruk Leelo, kes õnneks oli pioneeritööst ja eriti tööst noorematega huvitatud. Niina hakkas üha enam ja enam pelgama kodu, sest ta kartis isa, ja veetma vaba aega Leeloga. Lõpuks hakkas isa süüdistama pioneeriorganisatsiooni selles, et pioneeritöö haaravat kogu lapse vaba aja ning võõrutab lapse kodust.

Niina võõrdumises kodust ei olnud süüdi mitte pioneeritöö, vaid vanemate endi ükskõiksus lapse murede ja rõõmude suhtes.

Kui täiskasvanu vajab inimest, keda usaldada, siis seda enam on niisugust inimest vaja lapsele. Vanemate ülesanne on last õpetada, tähelepanelikult kuulata lapse mõtteavaldusi ning neid suunata, kui vaja.

Jaan oli Tartu Riikliku Ülikooli õppejõu poeg. Ta õppis hästi, omandas õppetükid märksa kergema vaevaga kui mõni tema klassikaaslastest. Jaanil oli endast neli aastat noorem õde. Perekond oli majanduslikult hästi kindlustatud. Kui Jaan õppis III klassis, valmistus ta koos teiste klassikaaslastega astuma pioneeriorganisatsiooni. Ühel päeval tuli ta pioneerituppa mureliku näoga. Võttis tükki aega, enne kui ta julges oma murega vanempioneerijuhi juurde minna. Selgus, et Jaani isa oli olnud 1941. a. üks esimesi pioneere Eestis. Oma pioneerirätiku oli ta lubanud pojale üle anda. Jaan oli aga mures: kas lubatakse isa kaelarätti kanda, sest see on teisest materjalist ning teist tooni kui praegused pioneerirätikud. Malevakoondusele, kus Jaan koos teiste klassikaaslastega luges pioneeritootuse, oli kutsutud ka isa, kes rääkis kõigile kaelarätiku rännuteest, oma pioneriaastaist Nõukogude Liidu tagalas Suure Isamaasõja ajal. Kui isa sidus pojale oma pioneerirätiku kaela, oli Jaani rõõm piiritu. Jaan lubas seda kaelarätti kanda

ainult pidulikel juhtudel ning ütles, et ta annab selle üle õele, kui ta ise kommunistlikuks nooreks saab.

Jaan tundis oma isa üle uhkust, kuid mitte kunagi ei uhkeldanud ta sellega. Ka ei häbenenud ta oma õeke-sega koolipeol tantsida, olgugi et õeke oli alles kuueaas-tane. Ka isa ja ema võtsid sagedasti kooli- ja pioneeri-üritustest osa. Jaanil oli oma ema ja isaga võimalik alati nõu pidada ja teha tulevikuplaane. Jaani mured ja rõõ-mud olid ka isa-ema muredeks ja rõõmudeks.

Õigesti teevad need lastevanemad, kes päeval, mil nende laps astub pioneeriorganisatsiooni, korraldavad kodus pidulaua, teevad lapsele väikese kingituse raa-matu, fotoaparaadi vm. taolise last huvitava asja näol.

Villem Gross ütleb oma romaanis «Müüa pooleliolev individuaaljumaja»: «Inimene vajab väsitava töö järel kodukolde soojust — mitte ainult ahjustest õhkuvat, vaid ka seda, mis hoovab tervislikust jumest ja mure-tust pilgust.»

Sellist soojust on vaja ka lapsele nii tema muredele ja rõõmudele kaasaelamise, ühiste tulevikuplaanide pidamise kui ka kingituste näol.

Kui kõik see, mis on seotud lapse astumisega pioneeriorganisatsiooni, on seljataga, seisab lastevanemate ees ülesanne jälgida ja suunata lapse tegevust pioneeri-organisatsioonis. Klassijuhataja, vanempioneerijuht ja rühmajuht ei ulatu alati nägema, kuidas üks või teine pioneeriüritus või ülesanne mõjutab last. Vanemad, kellega laps veedab suurema osa oma ajast, märkavad nii positiivset kui ka negatiivset, mis lapse juures hak-kab ilmnema, tunduvalt paremini.

Marian oli juba VI klassis. Klassist klassi oli ta läi-nud ainult heade ja väga heade hinnetega. Ta oli hea organiseerimisvõimega tüdruk ja seetõttu valisid rüh-makaaslased teda juba neljandat aastat järjest rühma-nõukogu esimeheks. Kuid tema organiseerimisvõime oli VI klassis juba nii kaugele «arenenud», et ta ainult käsutas teisi, ise aga midagi ei teinud. Rühmas oldi sel-lega harjunud ning kellelegi ei tulnud mõttesse Mariani poolt antud ülesannet täitmata jätta. Mariani rühm oli kõikidel malevasisestel võistlustel esimeste hulgas. Rühma eduka töö eest kiideti alati Mariani. Nooruke vanempioneerijuht ei suutnud näha, et Marian oskab ainult teisi käsutada, ise aga midagi ei tee. Alles siis

nähti olukorra tõelisust, kui Mariani ema tuli kooli ja rääkis, et Marian on hakanud ka koduseid, eriti vana-ema ja vanaisa ning nooremaid õdesid käsutama. Vane- mate palvel võeti Marian rühmakoondusel rühmanõu- kogu esimehe kohalt maha. Kuid seejärel läks rühma töö silmanähtavalt allamäge, sest uus rühmanõukogu esimees püüdis kõike ise teha, kuid ei suutnud. Marian tundis südamesopis head meelt, et ilma temata ikka läbi ei saada. Võttis enne tükk aega, kuni rühma töö suundus õigetesse rööbastesse. Veel enam aega läks ja vaeva tuli näha Marianiga, et õpetada teda teistele alluma ja ka ise töötama.

Mariani lugu ei ole kahjuks mitte üksikjuhtum. Pea- aegu igas pioneerimalevas võib taolist ette tulla. Koolis on raske kõike märgata. Alles kodu ja kooli tiheda koos- tööga on võimalik asja parandada.

Raskuseks pioneerimalevate töös, kus lastevanemate abi oleks teretulnud, on nn. mahasurutud huvidega lap- sed. On selliseid tagasihoidlikke lapsi, kes oma huvisid ja oma tahet eriti ei näita. Kui on tööplaanide koosta- mine, nõustuvad nad kergesti agarate pioneeride poolt tehtud ettepanekutega. Selline laps surub päevast päeva ja aastast aastasse maha oma huvid ning võtab osa üri- tustest, mis ei paku talle erilist huvi. On loomulik, et iga üritus absoluutselt kõigile lastele ühtemoodi ei meeldi, aga laps peab oskama teha ka seda, mis talle ei meeldi. Kui pioneerorganisatsioon pakub lapsele ainult seda, mis ei kutsu esile positiivset elamust, ei saavutata kasvatuslikku mõju. Ka siin saaksid lapsevanemad palju ära teha: rääkida klassijuhataja, rühmajuhi või vanem- pioneerijuhiga sellest, missugused on lapse huvid, sageli võib vanem otseselt mõjutada lapse rühmakaaslasti ürituste valimisel. 6.—7. klassis tekib üsna tihti olu- kordi, kus pioneeritöö ei köida enam lapsi ja nad ei võta sellest enam osa. Ka siin saaksid lastevanemad kooli aidata. Vahel tunnevad 6.—7. klassi õpilased, eriti poi- sid, et nad on täiskasvanud ning ei taha enam «tita- dega», nagu nad ise öelda tavatsevad, mängida. Sageli on aga olukord selline, et lapsed ei tea isegi, mida taha- vad. Pioneeritöö sellisena, nagu ta on, neile ei meeldi. Otsides omapead uut ja huvitavat, võidakse sattuda väärale teele. Poiste isade abi on sellisel juhul häda- vajalik. Isad võiksid juhendada maleva õngesportlaste,

matkajate, meremeeste, filatelistide, mudellendurite jt. ringe, sest selles vanuses on poisid ringides tehtavast pioneeritööst enam huvitatud kui mängude, tantsude, filmide ja muu taolisega sisustatud koondustest. Õpetajad, rühmajuhid ja vanempioneerijuht ei suuda ise kõiki ringe, koondusi juhtida.

Mart oli VII klassis. Nooremates klassides oli ta olnud väga tubli pioneer. V ja VI klassis täitis ta hästi rühmanõukogu esimehe ülesandeid. Ka VII klassis valiti Mart rühmanõukogu esimeheks, kuid oma tööd ta ei teinud. Ei aidanud ei klassijuhataja, ajalooõpetaja (ajalugu oli Mardi lemmikaine) ega ka vanempioneerijuhi vestlused. Lõpuks võeti Mart rühmanõukogu esimehe kohalt maha ning rühmanõukogu esimeheks valiti Helle, kes oli küllaltki autoriteetne õpilane. Kuid enamik poistest ei lülitunud enam pioneeritöösse. Nagu hiljem selgus, olid need poisid juba eelmisel süvel leidnud kusagilt pööningult kahtlase sisuga kirjandust. Nõrga kriitikameele tõttu võtsid nad loetut tõena. Poiste poolt ajalootundides tõstatatud probleemid aitasid pedagoogidel jõuda tõe jälile. Kui lastevanemad oleksid tähelepanelikult jälginud poiste meeleolusid ja tegevust, oleks olukord kiiresti lahendatud.

Mardi isa oli ajaloolane ja tema juhendamisel hakkas tegutsema ajalooring, millest võtsid osa kõik nimetatud poisid ja veel rida vanemate klasside pioneere. Ringis arutati minevikusündmusi, välispoliitilisi küsimusi — need pakuvad poistele erilist huvi. Nii lülitusid poisid jälle pioneeritöösse.

Lastevanemate abi on vajalik nii laste ettevalmistamisel pioneeriorganisatsiooni astumiseks kui ka siis, kui nad on juba pioneerid.

LAPSED JA KOLLEKTSIONEERIMINE

O. NILSON

Kümneaastane Tiiu lõpetas kirja oma kaugele sõbratarile Poola Rahvavabariigis, võtab ümbriku ja kleebib sellele mitu ilusat marki: suurel kümnekopikalisel on maailma esimene naiskosmonaut Valentina Tereškova, neljakopikalisel vaade Kamtšatka vulkaanidele, kahekopikalisel on aga taevassinine topaasikristall. Tiiu kujutleb, kuidas Janika rõõmustab. Sõbratar korjab marke juba teist aastat, eriti aga meeldivad talle margid kosmosest ja loodusest. Rõõmustas ju temagi, kui Janika saatis Varssavi vaadetega postkaarte, missuguseid polnud terves klassis veel keegi näinud...

Kollektsioneerimine on tänapäeval laste hulgas väga levinud. Juba enne kooli koguvad lapsed näiteks ereda-värvilisi kompvekiümbriseid, koolis aga juba «tõsise-maid» kollektioneerimisobjekte: tikutoosietikette, marke, märke, postkaarte, harvemini paberraha (boonid), münte, putukaid, mineraale. Margid ja postkaardid on asjad, mis teevad lastele põnevaks kirjjavahtuse teiste maade õpilastega.

Kollektsioneerimine avaldab lapse üldarengule olulist mõju: avardab silmaringi, äratav sügavamalt huvi geograafia, ajaloo, võõrkeelte, kunsti ja kirjanduse vastu. Kollektioneerimine aitab kujundada niisuguseid positiivseid omadusi nagu püsivus, järjekindlus, süvendab üldistamisoskust, süsteemitaju ning huvi uurimistegevuse ja juurdlemise vastu.

Kollektsioneerimisele tuleb vaadata kui mõjukale vahendile kasvatustöös, mistõttu seda ei tohi perekonnas mingil juhul taunida, vaid, vastupidi, soosida ning

ka juhtida. Võib tekkida ka ohte, mis noort kollektsionääri varitsevad ja mida vanemad peaksid silmas pidama. Lapsed võivad kergesti oma harrastustes kalduda hasarti, mis põhjustab tähelepanu kadumist õpingute või teiste huvialade vastu. Teiselt poolt ei tohi hetkekski unustada, et kollektsioneerimisel pole midagi ühist hangeldamisega.

Et last kollektsioneerimises juhtida ja abistada, peaksid vanematel olema sellekohased algteadmised. Alljärgnevalt selgitataksegi mõningaid kollektsioneerimise üldisemaid põhialuseid lastevanemate seisukohalt vaadatuna.

Tikutoosietikettide korjamine on laste hulgas populaarne.

Kuidas saame toosilt etiketi puhtalt ja tervelt kätte? Selleks viskame etiketiga toosikaane minutiks keevasse vette, kus etikett lööb liimist lahti ning samaaegselt desinfitseerub. Seejärel kuivatatakse etikett ajalehepaberil ning pressitakse sirgeks (näit. kahe puhta klaasi vahel). Et ära hoida etikettide luitumist, tuleb leotamisel lisada vette veidi soola.

Viimastel aastatel on kollektsionääride tarvis hakatud müüma ka tikutoosietikette. Need on odavad: sadakond etiketti maksab 15 kopikat.

Korjata kõiki olemasolevaid ja järjest uusi ilusaid etikette on lootusetu ettevõte. Sellepärast soovitatagu lapsele korjata etikette temaatiliselt, teiste sõnadega — korjata etikette vastavalt pildi sisule. Näiteks korjab laps etikette loomade kujutisega. Kui neid koguneb hea hulk, on neid võimalik grupeerida juba alateemadeks: koduloomad ja metsloomad; metsloomadega etikette aga omakorda alateemadeks: kiskjad, taimtoidulised jne. Teemasid on väga palju: «Inimene kosmoses», «Meie liiduvabariigid», «Transpordivahendid», «Meie maa suured teadlased ja kirjanikud» jne.

Etiketid kinnitatakse pooleksmurtud paberitükikese ja liimi abil paksule paberile või papile. Etiketti tervikuna kinni liimida ei ole soovitatav, sest liim rikub etiketi värve.

Etikettidest veelgi populaarsemad on postmarkid.

Enamik kollektsionääre korjab nii puhtaid kui ka templeiga marke. Algajale kollektsionäärile on sobiva-

maks tembeldatud margid, mis on tunduvalt odavamad ja järelikult ka kättesaadavamad.

Sageli kogutakse marke läbisegi: Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia, Soome, India jt. maade marke. Kõiki marke ei ole suuteline omandama ka kõige parem kollektionäär. Tänapäeval eksisteerib ligi 200 000 erinevat marki, sealjuures paljud neist on ilmunud ja ilmuvad väga väikeses tiraažis. Tähendab, põhimõttel *koguda kõike* koostatud kollektsioonis on rohkem tühje lehti kui täidetuid. Lapsele võib soovitada, et ta piirduks näiteks ühe maa markide korjamisega. Kõige parem on korjata Nõukogude Liidu ja sotsialismimaade marke: nad on mitmekesised ning neist võib koostada väga huvitavaid temaatilisi kollektsioone. Marke saab hõlpsasti vahetada kirjavahetuse teel sotsialismimaade õpilastega.

Huvitavam on koostada temaatilisi kogusid. Siin pääseb valla lapse fantaasia. Kohtame kõige mitmekesisemaid teemasid: «Lenin», «NSV Liit — kosmonautika kodumaa», «Kunsti ajalugu», «Antarktise avastamine ja uurimine», «Lilled markidel», «Lindude maailm», «Puškin» ja muidugi «Sport». Tulus on suunata lapsi jõukohasele uurimistegevusele. Korjata lihtsalt kõiki marke, mis kuuluvad spordi rubriiki, ei ole nii huvitav kui koostada näiteks «Olümpiamängude ajalugu», mida illustreerivad vastavad margid. Olgu siinjuures märgitud, et suurtel rahvusvahelistel filateeliaalastel näitustel on kõige kõrgemalt hinnatud nimelt niisuguseid kollektsioone, mille taga peitub tõsine uurimus.

Marke koheldakse ettevaatlikult, sest määrdunud, mustad, katkised, rikutud hammastusega margid loetakse kõlbmatuks. Sellepärast on soovitatav, et laps algusest peale harjuks käsitsemata pintsette. Samal eesmärgil on hea võtta kasutusele spetsiaalsed ribaraamatutena valmistatud margialbumid, mitte aga kleepida marke vihkusse või albumisse. Mitmekordse kleepimise järel muutuvad margid kõlbmatuks.

Ümbrikelt ei rebita marke maha, sest niisugune «kärstamine» rikub margi. Mark tuleb kääridega lõigata ümbrikust koos ümbrikutükiga välja. Väljalõigatud ümbrikutükil ei või olla tindijälgi, sest markide leotamisel määrib lahustuv tint ka teised margid. Marke tuleb leotada külmas või leiges vees 10—30 minutit.

Vette on soovitatav lisada veidi soola värvide luitumise ärahoidmiseks. Kui margid vabanevad paberist, asetatakse need puhtasse vette ning eemaldatakse lõplikult liim. Seejärel võib liimivabad margid panna kahe puhta kuivatuspaberi vahele (kontrollida, et paber värvi ei anna) ning jätta mõneks tunniks kerge pressi alla.

Omapäraseks koduseks muuseumiks kujuneb postkaartide kolleksioon. Kogutakse postkaarte geograafia, ajaloo, kirjanduse teemadel, kuid kõige rohkem siiski postkaarte kunstiteoste reproduktsioonidest. Viimased annavad võimaluse tutvuda kuulsate maalidega jne., «külastada» paljusid muuseume, pildigaleriisid.

Niisuguste postkaartide kolleksioneerimine arendab laste esteetilist maitset, tekitab huvi kunsti ja kunsti ajaloo vastu ning annab ka sügavaid teadmisi.

Ka postkaartide kolleksioneerimisel on soovitatav kinni pidada temaatilisest printsiibist: «Maastikud», «Ajaloolised maalid», «Minu armastatumad maalikunstnikud» jne.

Postkaarte säilitatakse albumites, ka mappides või lihtsalt ümbrikes.

Hinnatavaks kolleksioneerimisobjektiks on laste hulgas muutunud margid, kuigi märkide kogumine on kõige noorem kolleksioneerimise haru. Mõne aastaga on Nõukogude Liidus välja lastud tuhandeid märke, mis peegeldavad mitmesuguseid ajaloolisi sündmusi, meie maa rikkusi, linnade, piirkondade ja vabariikide iseärasusi jne. Oskuslikult koostatud märkide temaatilised kogud pakuvad head materjali meie kodumaa tundmaõppimiseks. Märkide kogumise parimaks mooduseks on nende kinnitamine albumisse, mille lehed on valmistatud riidest (kalingur, kalev, samet vms.).

Ka müntide kogumine on viimasel ajal hoogu võtnud. Mündid on tavaliselt väga mustad, sellepärast tuleb neid enne kolleksiooni paigutamist hoolega puhastada. Puhastamiseks ei tohi kasutada vahendeid, mis kriimustavad ning rikuvad münte (hambapulber, kriit, telliskivipulber, liivapaber jne.). Kõik mündid tuleb seebi ja veega puhtaks pesta. Hõbemünte, mis vajavad edasist puhastamist, on kõige hõlpsam puhastada nuuskiirituses niisutatud või selles eelnevalt leotatud vatit või riidetükiga (münte võib eelnevalt nuuskiirituses leotada). Häid tagajärgi annab hõbemüntide puhastamine

söögisoodast ja nuuskpiiritusest valmistatud seguga. Seejärel pestakse münti seebi ja veega ning kuivatatakse. Määrduvad vask-, pronks- ja nikkelmünste on soovitatav keeta tund-kaks tuhaleelises ning seejärel pesta. Mõned kollektsoonäärid katavad puhtad mündid vaha või läbipaistva värvitu lakiga, kuid see ei ole tingimata tarvilik.

Münste säilitatakse lamedatel sahtlikujulistel alustel, mille põhjad on kaetud kalevi, flanelliga. Eri pesade tegemine iga münti jaoks ei ole otstarbekohane, sest kollektsooni suurenemisega tuleb münte ümber tõsta, kuid pesa suurus võib sageli uuele müntidele mitte sobida.

Müntide uurimine annab lastele tõuke kultuuri, rahvaste ajaloo jne. tundmaõppimiseks. Seda ajendavad müntidel olevad kujutised ja nimed, aastaarvud, müntide materjal ja valmistamise tehnika, nominaal ja selle suhe teiste müntide nominaaliga jne. Müntide kogumisel olgu esiplaanil nende süstematiseerimine, mis aitab ka nähtusi ja fakte süsteemi paigutada. Tänuväärset materjali selleks annavad juba üksikud mündid.

Nagu eelnevast selgub, tuleb kollektsooneerimises hinnata kõige enam selle uurimuslikku külge. Olgu siis tegemist etikettide, markide või märkidega — oluline pole mitte kogu suurus ega selle hinnalisus, vaid last arendav juurdlev tegevus. Kollektsooneerimine on lapsi huvitav toiming. Vanemad kasutagu seda huvi nende teadmiste ja huvialade avardamiseks. Huvi kollektsooneerimise vastu tuleb äratada eriti neis lastes, kellele meeldib ainult liikumisega seotud tegevus, et vältida laste ühekülgset arengut.

Vanemad tundku lapse kollektsooni vastu huvi, avaldagu tunnustust tema saavutustele. Rahalised kulutused pole siinjuures suured, igatahes mitte suuremad kui mänguasjade ostmisel, kuid kasvatuslik kasutegur on märksa sügavam.

Juhtides oma last tema harrastuses, nähku vanemad selle tegevuse ühiskondlik-kasulikku külge. Kui koolis tegutsevad kollektsoonäärde ringid või klubide juures nende noortesektioonid, on täiesti loomulik, et noor kollektsoonäär võtab ringide tööst aktiivselt osa. Nii saab ta näitustel esitada oma huvitavaid temaatilisi väljapanekuid, anda neid oma õpetajategi käsutusse õppetöö näitlikustamiseks,

MINU LAPSE SÕBRAD

R. SELG

Tavaliselt me ei juurdle asjade üle, mis meid momentl otseselt ei puuduta. Me ei mõtle ka oma lapse sõpradele, kui laps häälitseb alles mähkmetes või tatsab oma mänguasjade ümber. Võib-olla pole meil ka hiljem põhjust selle küsimuse kallal pead murda. Milleks? Lapsel on ju sõbrad, pealegi veel toredad! Kui see aga nii pole, siis arutame küll: Miks minu lapsel pole sõpru? Miks tal on halvad sõbrad? Kuidas teda aidata? Kas ma pole ise milleski süüdi? Mida ette võtta?

Ei ole nõuannet iga olukorra jaoks, kuid on olemas terve rida pedagoogilisi tõdesid ning ka palju üldinimlikke kogemusi, mille tundmine võib meid aidata.

Sellal kui lapse maailm piirdub ainult perekonnaga ja selle maailma keskne kuju on ema ning kui lapsel on veel tegemist iseenese avastamisega, on sotsiaalsete kontaktidega kõik suhteliselt lihtne. Omasuguste vastu ei tunta siis suuremat huvi kui mänguasjade vastu. See huvi ei ole teadlik ega kindlasuunaline, emotsioonidest kantud ega püsiv. Mõnikord näib, et väikesed lapsed on üksteise vastu õelad, kriimustavad ja löövad teisi ilmse põhjuseta. Kuid kaaslaste nina katkikraapimine lastesõimes või -aias ei ole mingi teadlik vaenuavaldus, vaid pigem kogemuste saamise teatud võte. Kaaslast lüüa on huvitav lihtsalt seepärast, et ta hakkab nutma. Lööja ise ei ole aga sugugi vihane. Loomulikult on vanemate ja kasvatajate kohus maailma tunnetamise niisuguseid võtteid pidurdada. Väikest pahategijat tuleb õpetada oma tegu hindama ka kannatanu poolelt («Kui sulle nii tehakse, kas siis on hea?»). Kui vaja, tuleb keelata ja

karistada, kuid üleliigne pole tunda ka niisuguste tegude ajendeid.

On tähele pandud, et samal ajal kui huvi omasuguste vastu on kas negatiivse või neutraalse iseloomuga, hakatakse elavamat huvi tundma «tädid» ja «onude» vastu tänaval, trammis, kaupluses. Neid uuritakse asjalikult ja teraselt ning tähelepanekud sõnastatakse varjamatult ja valjusti. Mitte asjatult ei räägita «lapsesuust», sest lastele hakkavad silma asjad, mida täiskasvanud ei tarvitse märgatagi.

Neljanda eluaasta paiku tekib lastel huvi omaealiste kui mängukaaslaste vastu, keda hinnatakse peamiselt selle järgi, mida huvitavat nad mängu kaasa toovad. Kui Paulil on aias tore liivakast, siis minnakse meelsamini Pauli kui Peetri juurde, kel seda pole. Kui Kaiel on nukk, mis silmad suleb, siis mängitakse pigem Kaie kui Maiega, kellel on päris harilik nukk. Vanematel on vaja laste seda laadi sümpaatiad suunata, sest vastasel korral võivad nad ka hiljem hakata sõpru valima egoistlikel kaalutlustel. On ju võimalik oma aeda liivakast teha ja Peeter sinna mängima kutsuda või õmmelda Maie nukule ilusad riided, mille valmistamist jälgivad asjaosalised põneva ootuse ja õhinaga. Mär gates oma lapse juures mõnede sõprade eelistamist, tuleb selle põhjus tingimata välja selgitada. Lapsed ütlevad tavaliselt varjamatult, miks nad Pauli või Kaiet Peet rille või Maiele eelistavad, neilt tuleb seda vaid küsida. Põhjus ei tarvitse iga kord muret tekitada, kuid seda tuleb teada.

Nooremate lasteaiasõbrused kujunevad harilikult väliste tegurite mõjul. Indrekut nimetatakse sõbraks seepärast, et kapid on kõrvuti, Maretit seepärast, et elatakse ühel tänaval ja minnakse koos koju. Kui muutuvad välised tegurid, «võetakse» kergesti ja valut endale uus sõber.

Mida suuremaks laps sirgub, seda enam tugevneb temas soov suhelda omataolistega. See on normaalne ja seaduspärane, sest perekond, lapse jaoks esialgu esimene ühiskondlik rakuke, hakkab justkui kitsaks jääma. On isegi äärmiselt vajalik, et lapsel kujuneks teisi ühiskondlikke kokkupuuteid. Seepärast ei peaks vanemad sundima lapsi halbade sõprade kartuses kodu istuma, takistades vajalikku kohanemis- ja reageeri-

misvõime arengut. Laps võib muutuda ja jäädagi üksildaseks, kes ei leia endale ka hiljem sõpru. Lastel, keda on takistatud teiste lastega mängimast ja sõbrustamast, kujuneb kooliminekki sageli raskeks hingeliseks muranguks.

Kuigi koolieelsed mängivad meeeldi koos, ei ole nende rühmitused ometi ühtsed ega püsivad. Nende kujunemisel mängivad ikka veel suurt osa välised tegurid: naabrus, huvi teatud mängude, mänguasjade või -paikade vastu jm. Rühmitused võivad kujuneda ka eri vanustest lastest. Sel juhul on vanemad lapsed harilikult mängude algatajateks ja organiseerijateks, nooremad nende käsualusteks nii heas kui halvast mõttes. Lastevanematel on vaja tunda ja suunata rühmituste meeoleolusid ja vahekordi, et need kujuneksid kohe algusest terveteks.

Esimesel kooliaastal ei erine lastevahelised suhted tavaliselt nendest, mis olid enne kooli lasteaias või naabrilaste vahel. Klassis kujunevad oma rühmad ja rühmakesed, kelle koosseis võib kergesti muutuda. Tugevamini sõbrustavad pinginaabrid, kuid ka siin võivad sümpaatiad vahetuda. Üldiselt iseloomustab I klassi laste suhteid üheõiguslus ja võrdsus. Väga harva kujuneb välja oma juhtgrupp, keda teised vaidlematult tunnustavad. Selles eas ei ole ka oluline, kas kaaslaseks on poiss või tüdruk.

Selgepiiriliseks muutuvad laste suhted alates II klassist. Tekib kollektiiv, keda iseloomustab ühelt poolt ühtsus eesmärkide taotlemisel ja ülesannete täitmisel, teiselt poolt — diferentseeritus igaühe osa ja koha suhtes klassis. Juhtpositsioonile pääsevad kollektiivis tavaliselt need, kes mingisuguste väliste näitajate poolest silma paistavad. Selleks ei pea tingimata olema väga hea õppeedukus, vaid arvestatavad on veel sportlikud saavutused, organiseerimistalent või aktiivsus. Niisuguseid klassikaaslasti tahetakse endale sõpradeks. Vaiksetest ja tagasihoidlikest klassikaaslastest ei peeta lugu, nende sõprust ei otsita. Kui selline klassikaaslane on pinginaabriks, siis istutakse temaga rohkem harjumuse või kaastunde pärast, kuid sõber otsitakse endale mujalt. Esineb aga ka juhtumeid, kus sõbra valikut mõjub isa auto, ilusad riided või sporditarvete kollektiioon. Niisugusel juhul peavad vanemad olema väga

valvsad, et mitte lasta oma lapse sõprusel valedale rööbastele joosta.

Murde-eelsete sõprus on sageli grupiviisiline: kolmeneljakesi käiakse koos kinos, ujumas, spordivõistlustel, arutatakse oma küsimusi. Selles eas on tähtis omasugustega lihtsalt koos olla ja oma võimeid teiste omadega võrrelda. Ühe lähedase sõbra järele ei tunta veel vajadust. Rühmitusteks kujunemise ebaharilikku kiirust tõendavad paljud tähelepanekud pioneeri- ja spordilaagritest. Iseloomulik on ka see, et poisid ja tüdrukud hakkavad üksteisest eralduma. Mitmesugused perekondlikud koosviibimised, külaskäigud ja isegi väljasõidud koos vanematega ei paku lastele enam niisugust rõõmu kui ühised retked sõpradega. Vanematel tuleb nendesse meeoleludesse suhtuda mõistvalt ja mitte sundida lapsi vastumeelselt kaasa tulema. Hoopis mõistlikum lahendus on kutsuda lapse sõbrad endale külla või võtta nad väljasõidule kaasa.

Tütarlaste rühmitustel on poiste omadega võrreldes oma teatud iseärasused. Tavaliselt on tütarlaste rühmituste kujunemisel vastastikusel sümpaatial suurem osa kui poiste juures. Ka omadused, mis kindlustavad ühele või teisele tütarlapsele rühmituses juhtpositsiooni, on teised. Kui poisid hindavad oma juhte rohkem füüsiliste omaduste, osavuse ja julguse poolest, siis tütarlastele on tähtis väline kenadus ja sõbralikkus. Tütarlaste rühmitused on tavaliselt ka väiksemad, sest nende suhtlemises on rohkem usalduslikkust.

Lastevahelisi kontakte vaadeldud perioodidel ei saa veel nimetada sõpruseks selles tähenduses, nagu seda on harjunud mõistma täiskasvanud. Tõeline sõprus hakkab kujunema murde-eelses või murdeas. Kui laps jõuab oma arengus enesevaatluseni ja hakkab juurdlema oma tundeelamuste üle, otsima neid teiste juures, end teistega võrdlema, tekib tal vajadus oma tähelepanekuid kellegagi jagada, igasuguseid probleeme tõsiselt ja põhjalikult arutada. See, kellega oma mõtteid jagada ja arutada tahetakse, ei ole ema või isa, vaid tavaliselt keegi omaealiste seast, kellel on samasugused probleemid ja mõtted.

Laste sõpruse suhtumises on sellel perioodil tähelestatud vanemate juures mõnikord väärarusaamasid. Märganud, et lapsel on tekkinud paljude sõprade hul-

gast üks, kellega kõige rohkem koos viibitakse, keelavad vanemad lastel sõbrustamise. Niisuguse keelu motiivideks võivad olla kas kartus, et laps on valinud endale halva sõbra, alateadlik hirm lapse kaugenemise pärast perekonnast või hoopis põhjendamatu «Mis nad hulguvad nii palju ringi ja raiskavad aega!». Vanemad peaksid aru saama, et vajadus sõbra järele on laste arengus normaalne nähtus.

Vea teevad emad, kes pretendeerivad iga hinna eest oma tütre sõbratari kohale. Niisugune ema jätab oma tütre millestki ilusast ilma, piirab tarbetult lapse elamustemaailma. Meenutagu ema ise korraks neid tütarlaste romantilisi jutuajamisi, põhjuseta naeruturtsatusi ja rahutut vallatlemislusti! Seda kõike tehti ju koos sõbratariga! Oma elukogemuste tõttu võib ema tõepoolest olla tütrele paremaks nõuandjaks kui sõbratar, kuid sõbratari asendada ta ei suuda.

Võib tuua näite, kus ema on oma isiku pealesurumisega poja sotsiaalsed kontaktid otsekui halvanud. Ta on muutnud «lapse» oma tahteavaldustele ja arusaamadele kuuletujaks, köitnud ta nii enese külge, et poeg pole hiljem perekondagi loonud. Juhtum on kahtlemata erandlik, sest niisugused enese-külge-köitmised üldiselt ei õnnestu. Ei ole kiiduväärne pageda pealetükkivalt oma lapse hinge, sealt iga saladust välja õngitseda, õpetada ja pärida. Lapsevanem peab tundma oma lapse sise maailma kujunemise üldsuunda, üksikasjad võib ta rahulikult usaldada lapse enese hooleks.

Kuidas aga toimida siis, kui poeg või tütar näib tõesti olevat valinud endale halva sõbra? Suhtlemise ärakeelamine ei ole lahendus. Pigem kujundame nii lapses negatiivseid iseloomujooni, ta võib perekonnast võõrduda, kuid sõbrustab salaja siiski.

Enne kui midagi ette võtta, peab vanematel selge olema, missugune on nende lapse sõber tõeliselt. Selleks tuleb teda tundma õppida, vestelda temaga. Vaadelda mõlemaid sõpru koos ja jälgida lapse sõpra võime näiteks oma perekonnas. Kui sõber on tõepoolest halb, tuleb seda selgitada ka oma lapsele, eriti siis, kui suhtlemises on tooniandvaks sõber. Tähtis on, et laps ise hakkaks oma sõbrasse kriitiliselt suhtuma, tema puudusi nägema. Vanemate eesmärgiks ei peaks olema oma

lapse isoleerimine halvast sõbrast, vaid mõlema kasvatamine.

Üldreeglina ei ole vanematel põhjust laste sõprade valiku pärast muretseda, sest terve ja normaalne laps seab oma sõbrale kõrged nõuded. Need puudutavad eelkõige üllaid iseloomuomadusi. Sõbralt nõutakse ausust, julgust ja siirust, hinnatakse tema tarkust ja sõbralikkust, imetletakse tema kenadust ja osavust. Sageli tahetakse sõbra sarnaseks saada, vähemalt mingil määral paremaks muutuda. Õigel alusel sõprus mõjub lastele positiivselt.

Kuid on niisuguseid juhtumeid, kus sõpru ei valita õilsatel põhimõtetel. Näiteks pandi tähele, et kena välimusega tütarlaps käib ikka koos mõne temast tunduvalt inetuma tütarlapsuga. Lõpuks selgus, et too «kainitar» valis teadlikult endale inetud sõbratarid, et tema enese kaunidus paremini välja paistaks.

Tuleb ka ette, et pealetükkiva ja käskiva iseloomuga nooruk püüab võita mõne tagasihoidliku poisi sõprust, et teda hiljem oma voli alla saada. Lähedase sõpruse kujunemisperioodil väliseid tegureid enam et arvestata, ent ometi võivad sõbra valikut mõjutada sõbra kodu, isa või ema töökoht jne.

Vanemate ülesanne on jälgida, et nende lastest ei kasvaks inimesed, kes ka hiljem pole võimelised tundma tõelise sõpruse üllust ja suurust.

Varaküpsenud laps võib sõbra leidmisel raskustesse sattuda, sest tema eakaaslased ei tunne veel vajadust «hingeliste» küsimuste arutamiseks, temast vanemad aga peavad teda veel «rohelisteks». Kui tegemist on poisiga, võib temas seetõttu ärgata huvi tütarlaste vastu, kelle küpsemine käib poiste omast 1—1,5 aasta võrra ees. Järelikult erutavad varaküpsenud poissi ja temaealist tütarlast ühed ja samad probleemid. Nende sõprust takistab sellel vanuseastmel võõrastustunne teineteise vastu. Nii võibki nooruk oma probleemidega üksi jääda. Võimaliku lahenduse saab tuua vanemate mõistev ja tähelepanelik suhtumine lapsesse. Avameelsed jutuajamised last huvitavatest küsimustest, talle paraja füüsilise ja vaimse koormuse leidmine aitavad kriitilisest olukorrast üle saada.

Sõpruse teemaga seoses on vaja puudutada ka sõprust eri soost laste vahel. Murde-eelses eas kujunevad

sõprussidemed tavaliselt poistel poistega ja tütarlastel tütarlastega. Murdeiga toob kaasa sõpruse ka poiste ja tütarlaste vahel — nn. koolipõlvesõpruse. Sageli ei mõista vanemad sellist sõprust ja võivad teha andestamatuid vigu, mis jätavad noortesse sügavaid jälgi. Tavaliselt tõmbab noori teineteise poole erootilise varjundiga sümpaatiatunne. Noored tahavad lihtsalt kahekesi käia, oma probleeme arutada, tundes seejuures rõõmu ka teineteise lähedalolekust. Vanemate alusetu kahtlustamine võib noorte ilusatele suhetele jätta inetu poripleki, seejärel tuleb oma arvamuse avaldamisega ettevaatlik olla. Õigesti toimivad need vanemad, kes võtavad oma poja või tütre «sümpaatia» perekonnas vastu, käivad nendega koos teatris ja kontserdil, teevad perekondlikke väljasõite ning loovad seega noorte ümber usaldusliku ja pingevaba õhkkonna. Harilikult vastavad noored usaldusele usaldusega. Muidugi ei tähenda see seda, et noortevahelistes suhetes seksuaalne huvi üldse puudub ja vanematel pole tarvis muretseda. Ometi ei tohi ebaõiglaselt lapsi kahtlustada.

Väga palju sõltub elus sellest, missugune on noorte arusaamine sõprusest üldse, missugune on kodust saadud moraalne karastatus ja ettevalmistus. Kui isa kohtleb oma tüdrit lugupidavalt, siis on tütar niisuguse kohtlemisega harjunud ning nõuab seda ka noormeestelt, kellega sõbrustab. Kena välimus on sageli esmasseks mõõdupuuks, mille järgi noorukid endale tütarlaste hulgast sõpru otsivad. «Täna peab ikka peole minema. 9. klassi on tulnud üks väga ilus plika,» teatab abituriendist poeg isale. Kui viimane avaldab imestust ja kahtlust selle üle, kas just ilu on see kõige õigem mõõdupuu neidude hindamisel, arvab poeg, et meeldivam on ikkagi tantsida ilusa tüdrukuga. Järelikult jäävad välised tegurid kaaslaste hindamisel ikka veel teatud määral otsustavaks, sest ei vaeta inimest tema sisemise väärtuse järgi.

Sõprus on armastuse kõrval ilusamaid tundeid, mis rikastab, toetab ja innustab inimest. Ta on jäävam ja ustavam kui armastus. Sõpruses loodud abieluliit jääb kindlasti püsima.

Hea sõber on hindamatu väärtus. Tundes ise sõpruse sügavust ja üllust, tahame, et ka meie lapsed sellest osa saaksid, et lapsed mõistaksid: ilusa tajumiseks ja ilusa

vastuandmiseks peab olema sisemiselt väga rikas. Aidakem neil siis niisugusteks saada!

Teravat silma, abistavat kätt või märkamatu nõuannet lapse ühiskondliku suhtlemise jälgimisel ja suunamisel on vaja siis, kui ta otsib endale esimesi mängukaaslasi, leiab sõbra lasteaiast ja kutsub koju koolisõbra, kui ilmub tõeline südamesõber ja tuleb seegi, kellega meeeldi kahekesi ollakse. Last tuleb usaldada, temaga tuleb kõigest ausalt ja avameelselt rääkida, temalt tuleb nõuda ja teda tuleb kontrollida ka sõpruse küsimustes, sest peamine on, et sõprus tekiks ja areneks õigel alusel.

KUI LAST ON VAJA KARISTADA

J. SÕERD

Lapse kasvatamises on oluline osa heakskiidul ja hukkamõistul. Lapsed pole ükskõiksed selle vastu, mida täiskasvanud neist arvavad ja kuidas neisse suhtuvad. Lästel enestel on kõlbelised tõekspidamised alles kujunemas, sellepärast tahetakse teada saada, kas nad käituvad hästi või halvasti. Oma käitumisega püüavad lapsed ära teenida täiskasvanute kiitust, mis valmistab neile rahuldust, ja vältida hukkamõistu, mis on ebameeldiv.

Hukkamõist võib konkreetsemalt avalduda mitmesuguste karistuste näol. Karistusega väljendab täiskasvanu oma eitavat suhtumist eksimustesse laste käitumises, korrarikumistesse ja üleastumistesse. Seega on karistus lapse käitumise negatiivse hinnangu väljendus. Karistuse abil harjub laps oma käitumist kohandama täiskasvanute poolt kehtestatud käitumisnormide ja nõuetega, kujunevad õiged käitumisharjumused. Kui laps on kord karistada saanud, kaalub ta enne mingi teo sooritamist ka selle võimalikke tagajärgi.

Kasvatustöö ideaaliks ei ole mitte maksimaalne karistamine, vaid karistuste maksimaalne vältimine. Selleks on vaja kogu kasvatustöö korraldada nii, et lapsel üldse ei oleks võimalik korda rikkuda.

Korrarikumiste ärahoidmiseks laste käitumises peame lastele maast-madalast selgeks tegema, mida nad tohivad teha ja mida mitte, mis on hea ja mis on halb. Kui me lastele käitumises niisuguseid kindlaid piirjooni ei ole tõmmanud, võivad nad korda rikkuda lihtsalt

teadmatusel. Kui väikelaps ei tea, et õmblusmasinat ei tohi puutada, raamatuid ei või lõhkuda ja tapeedile kriipseldamine on lubamatu, siis läheb ta oma impulsiivsuses ikkagi niikaugemale, et teeb keelatud, ning hiljem ei suuda kuidagi aru saada, miks teda huvitava ja paeluva tegevuse eest karistati. Kui me õpilasel ei nõua õppeülesannete korralikku ja õigeaegset täitmist, kujunevad paratamatult halvad harjumused, mille väljajuurimiseks on teda vaja karistada. Seega on korrarikumiste ja karistuste vältimiseks vajalik kindel režiim kodus kasvatuses, kindlad nõuded lapse käitumise kohta, mida on talle varasest lapsepõlvest sisenatud.

Kodune režiim ei tohi olla ülemääraselt range, see kammitseb liigselt lapse tegevust. Kui lapsele on peaaegu kõik keelatud, lubatud aga peaaegu mitte midagi, siis ümbritseme lapse keeldude «vööndiga». Selline talitusviis loob kõik eeldused korrarikkumiseks, sest lapse loomupärane aktiivsus tõukab teda tegutsema, kuid igal pool «komistab» laps mõnele arvukatest keeldudest. Tagajärjeks on karistus. Kodurahu ja korteri korrashoiu nimel ei tohi siiski lapsele keelata liikumisega seotud mängu («Ajad vaiba segamini!»), plastiliinist voolimist («Määrid kõik kohad ära!»), värvidega värvimist («Tilgutad vett maha!»), käsitöö tegemist («Pärast prahti kõik kohad täis!») jms. Kui lapsel on arenenud korraarmastus ja ta on harjunud eneseteenindamisega, ei riku ega määri laps midagi. Vanemad võivad ise selleks palju ära teha, näiteks voolimiseks vastava aluse jne.

Liiga range režiim on eriti kahjulik murdeas. Murdealise käitumise ülemäärane reglementeerimine (kui näiteks 13-aastane poiss peab isalt küsima luba, et laenata sõbrale oma juturaamatut) tekitab noorukites trotsi, nad on täiskasvanute suhtes väljakutsuvad ja jämedad. See toob paratamatult kaasa karistusi.

Me ei vaja karistusi, kui oskame lapse energia suunata õigele teele. Laps on aktiivne olend, tema aktiivsus võib teda tõugata nii positiivsele tegevusele kui ka korrarikkumisele. Seepärast on vaja lapse elu ja tegevust arukalt korraldada, suunata tema tegevust heale. Kolmeaastane Helje mängib klotsidega. Ehitus variseb kokku ja Helje muutub pahuraks ning

hakkab klotse loopima. Kui nüüd mõni aknasse või lauale satuks, olekski pahandus käes. «Nii ei tohi,» ütleb isa, kes samas hakkab klotsidest ehitama raudteed, seejuures kurtes: «Aga ma ei oska jaama ehitada!» «Aga mina oskan!» kostab Heljelt ja ta püüab ehitada jaama. V klassis käival Jaanil oli õues alati pahandusi: kord oli lumepall aknasse lennanud, kord isa mootorratta kallal käidud, kord naabripoisi kulm marraskil. Pahandused vähenesid alles pärast seda, kui isa ta kalavetele kaasa võttis ning poiss tõsiselt hakkas õngitsemise saladustesse süvenema. Laste aktiivsus oli mõlemal juhul suunatud taas õigesse rööpasse.

Korrarikumisi laste käitumises pole siiski võimalik igakord ära hoida ning tõsisemate süütegude puhul on karistus paratamatu ja vajalik. Ilmeksimatuid retsepte karistamiseks ei ole olemas, sest iga korrarikumine on alati individuaalne ja omalaadne. Küll on nõukogude pedagoogikas terve rida üldisi põhimõtteid, mida tuleb karistamisel arvesse võtta.

Kõigepealt — karistada ei tohi ainuüksi kahtlustuse põhjal. Kui me vaid arvame, et laps on süüdi, ja karistame umbropsu, peame alati arvestama ka eksimisvõimalust. Juhtume karistama last, kuigi ta ei ole tegelikult süüdi. Pärast sellist karistust tunneb laps sügavat solvumist, tunnetab täiskasvanu poolt tehtud ülekohut. Kõik see tekitab trotsi ja tigidust ning võib purustada lapsevanema autoriteedi.

On halb, kui lapse süütegu viib vanema enesest niivõrd välja, et ta enam ennast ei valitse. Üleliigse ärrituse korral on lapsevanem karistuse määramisel liiga range või rakendab koguni sobimatuid karistusvahendeid (sõim, peks). Liigsest keevalisusest tulenevate tagajärgede vältimiseks peame karistamiselgi silmas tunt tarkusesõna: «Üheksa korda mõõda, üks kord lõika!»

Lapsevanema närvilisus ja enesevalitsemise puudumine võivad eriti halvasti mõjuda murdeaalsetele. Noorukid on väga hellad ebaõiglase karistamise ja ägeda moraallugemise suhtes. Niisugune karistamine ei paranda olukorda, vaid muudab asja hullemaks.

Tingimata peame karistamisel silmas pidama vastavust süüteo ja määratava karistuse vahel. Nii mõnigi kord saame karistamiseks kasutada süüteo loomulikke tagajärgi. Näiteks ei kuulanud Kai

ema sõna, läks uute kingadega jalutama, kuigi väljas oli porine. Läbiligunenud kingad ei olnud kuivadeski enam ilusad, kuid Kail tuli nüüd mitu aega nendega peol käia.

Loomulikult pälvib kergem ja esmakordne eksimus kergemat karistust, raskem või korduv süütegu toob endaga kaasa raskema karistuse. Kasulik on arvestada karistuste astmestikku, s. t. siirduda kergematelt karistustelt raskematele. Kui me kasutame korrapealt liiga tugevat karistust, siis võib juhtuda, et edaspidi pole meil võimalik enam karistusele «kangust» juurde lisada.

Karistus saavutab ainult siis maksimaalse mõju, kui ta väljendab kogu kollektiivi arvamust ja seisukohta. Koduses kasvatuses tuleb kõne alla perekond kui kollektiiv. Perekonnas olgu vanematel karistuse suhtes ühine seisukoht. Palju pedagoogilist umbrohtu võib külvata härdasüdameline vanaema, kes hakkab last haletsema, karistuse raskuse üle ohkama ja karistuse otstarbekuse üle kahtlust avaldama. Nii ärkab lapseski kahtlusetaim: mine tea, vahest tehti talle tõesti ülekohut.

Nii nagu kasvatustöö üldse, peab ka karistuste suhtes valitsema kodu ja kooli tegevusühtsus. Koostöö peab avalduma kõigepealt selles, et kodu informeerib võimaluse korral kooli lapse korrarikumistest ja talle määratud karistustest. Pole hea, kui õpetajate ees lapse mõnedki süüteod maha vaikitakse, arvates, et «ei maksa tüli tarest välja kanda». Teisest küljest peab kodu alati toetama koolis määratud karistusi, neid ei tohi kunagi hukka mõista või kritiseerida. Laps püüab end kodus nii mõnigi kord õigustada ja oma süütegu vähendada. Seda arvesse võttes ei maksa kunagi kiirustada oma pahameele avaldamisega kooli poolt määratud karistustele.

Karistus on lapsele raskeks koormaks, millest ta püüab õige mitmesuguseid vahendeid kasutades vabandada. Appi võetakse pisarad, lubadused ja töötused ning sageli annab see lapsele soovitud tulemusi: isa või ema süda läheb härdaks ja määratud karistus tühistatakse. Nüüd on aga lapsel juba kogemus, et karistusest võib pääseda. Järgmise karistamise puhul on ta pisarad veelgi ohtramad, palved palavamad ja töötused tülisemad. Käitumine aga muutub järjest halvemaks, sest

korrarikumistele ju karistusi tegelikult ei järgne. Seepärast tuleb juba määratud karistuste tühistamist ja muutmist täielikult hukka mõista.

Mõnikord nõuavad vanemad lapselt andekspalumist, millele järgneb karistuse tühistamine. Sellega annab ise lastele kätte vahendi, mille abil on võrdlemisi kerge karistusest pääseda. Pealegi pole taolised palved ja kahetsused alati siirad.

Igal lapsel on oma individuaalsed iseärasused, mida karistamisel on vaja arvestada. Ühele lapsele piisab täielikult mõnest noomivast sõnast, teiselt aga mõjuvad need nagu «hane selga vesi». Karistus, mis ühe lapse juures osutub tõhusaks, võib teiselt juures olla liiga tugev ja esile kutsuda pidurduse ning kestva norutaju. Karistamisel tuleb kindlasti arvestada ka lapse vanust. Loomulikult ei saa üht ja sama karistust kasutada võrdse eduga näiteks 5- ja 15-aastase lapse kasvatamisel. Seepärast peame karistamisel vältima igasugust šablooni.

Liiga sagedasel karistamisel kipub kaduma karistuse efektiivsus, sest laps harjub karistusega. Tuleb õigeks tunnistada mõte, et karistus peab olema arstirohuks, mitte aga igapäevaseks leivaks.

Pärast karistuse kandmist peavad taastuma normaalsed suhted lapse ja vanema vahel. Ei ole õige lapsele süütegusid ja karistusi ikka ja jälle meelde tuletada, lapse puudujääke pidevalt rõhutada. Sellega sisendame lapsele, et ta on rikutud ja parandamatu, kuigi peaksime taotlema hoopis vastupidist.

Kodus kasvatades kasutatavaid karistusi on õige mitmeid. Üheks leebemaks on märkus. Märkus ei tohi olla šabloon, sest sellisena minetab ta oma jõu. Igapäevaseks muutunud «Tasa, tasa!», «Ära müra!», «Jäta järele!» lähevad lapsel lihtsalt ühest kõrvast sisse ja teisest välja.

Noomitused on juba pikem ja tõsisem jutuaamine. Ühelgi juhul ei tohi see olla sõim, karjumine lapse peale. Samuti ei saa õigeks pidada näägutamist iga pisi-asja pärast.

Nooremate laste karistamisel kasutatakse sageli aktiivse tegutsemise piiramist: laps pannakse lühemaks ajaks seisma või tegevusetult istuma. Et lapse

tegutsemisvajadus on suur, on niisugune «järelemõtlemine» tavaliselt tõhus.

Efektiivseks karistusvahendiks võib olla ka lapsevanema külmsuhtumine lapsesse. Kui isa-ema ei kõnele lapsega mõne aja jooksul või kõnelevad ainult kõige hädavajalikumast, kasutades tavaliselt sõbraliku ja hoolitseva suhtumise asemel külma ja ametlikku tooni, on see lapsele tõsiseks karistuseks.

Last võib ka ajutiselt isoleerida kollektiivist, kaaslastest. Antud juhul mõjutab last eraldamine sõpraderingist, üksiolek, ühistest mängudest ja tegevusest kõrvalejäämine. Niisugust karistust on eriti sobiv kasutada siis, kui laps ei saa kaaslastega läbi, tülitseb nendega ja teeb neile liiga.

Laialdaselt kasutatav ja varieerimist võimaldav karistus on lapse ilmajätmine millestki meeldivast. Last võib ilma jätta maiustustest, mitte lubada kinno, teatrisse, keelata televiisorivaatamine. Kui laps peab loobuma mõnest meeldivast mängust, meelepärasest kohustusest jms., siis mida meeldivam ja paeluvam on lapsele vastav toiming, seda enam avaldab mõju selle keelamine karistusena.

Eelcodud karistuste loetelu ei kujuta enesest absoluutset karistuste astmestikku, sest niisugust ei saagi olla. Iga lapsevanem peab karistuste gradatsiooni ise välja töötama, arvestades seejuures oma lapse loomust, ühe või teise karistusliigi mõju lapsele.

Õigeks ei saa pidada lapse karistamist tööga. See muudab töö lapsele vastumeelseks ja raskeks koormaks, kasvatab negatiivset suhtumist töösse. Ema pani Malle eksimuste eest põrandat pesema. Kunagi hiljem, kui oli jälle vaja põrandat pesta, keeldus tütar sellest tööst, väites, et tema pole midagi halba teinud, milleks teda siis karistatakse.

Iseasi muidugi, kui me laseme halvasti tehtud töö uuesti üle teha või lapse poolt rikutud asja tal endal korda seada: pesid lohakalt põranda — tee uuesti.

Karistuste rakendamisel tuleb mees pidada, et karistamine ei tohi last solvata, alandada tema eneseväarikust. Lubamatuks karistuseks on sõim, last solvavad ebasobivad väljendid jms. Me ei tohi kunagi unustada A. Makarenko seisukohta, mille kohaselt tuleb lapsele

esitada maksimum nõudmisi, kuid avaldada seejuures maksimaalset lugupidamist lapse isiksuse vastu.

Sobimatud on niisugused karistused, mis pidurdavad lapse arengut, nagu toidust ilmajätmine, värskes õhus viibimise piiramine. Hukka tuleb mõista ka karistused, mis tekitavad lastes tugevaid negatiivseid tundmusi. Sellisteks karistusteks on laste sulgemine pimedasse tuppa, hirmutamise.

Täiesti lubamatu on laste füüsiline karistamine. See madaldab lapse inimväärikust, hävitab tahet, viib mehaanilisele distsipliinile, kasvatab lastes orjameelsust, viha ja trotsi vanemate vastu, võib kahjustada lapse tervist. Kehalise karistuse kasutamine näitab kasvatuses täielikku ummikut. Eespool nägime, et lastevanemate käsutuses on mitmesuguseid karistusvahendeid, mille arukas kasutamine avaldab lapsele piisavat kasvatuslikku mõju. Seepärast pole laste löömine, pekmine, neile füüsilise valu tekitamine millegagi põhjendatud. Nõukogude pedagoogika mõistab füüsilise karistuse täielikult hukka.

Karistuste kõrval ei tohi me kunagi unustada heakskiitu, laste ergutamist. Toetumine positiivsele peab omama kasvatustöös palju suuremat kaalu kui hukkamõist.

LOODUSEARMASTUSE KASVATAMISEST PEREKONNAS

I. RIISALO, M. RUTE

Kodumaa- ja loodusearmastus on inimestele hindamatuteks vaimseteks rikkusteks. Neid rikkusi tuleb lapses luua juba siis, kui tema jaoks on kõige kallim see tilluke maailm, milles ta elab, — kodu ja selle kõige lähem ümbrus. Mälestust sellest maailmast on inimestele vaja kogu eluks.

Kirjanikke — E. Hemingway, H. Laxness, L. Tolstoi, L. Leonov, A. H. Tammsaare, Fr. Tuglas jt. — on loodus inspireerinud nende loomingus.

Kui Friedebert Tuglaselt küsiti, kuidas on loodus mõjutanud teda ja tema kangelasi, vastas kirjanik:

«Muidugi kujundab inimene loodust ümber, kuid samuti kasvatab ja kujundab loodus ka inimest...»

Juba lapsepõlv määrab suhtumise loodusesse. Raske on sellel hiljem loodust intiimselt mõista, kes pole seda lapsepõlves tundma õppinud. Tähele panemata kasvatab siis loodus inimest ja tema joonte ning värvide tarkus jääb eluajaks alateadvusse.»

Sama mõtet väljendab Erni Krusten miniatuuris «Unustamatu hetk»¹, kirjeldades oma esimest linna-sõitu läbi suveöö.

«Nüüd algas nagu teine maailm: madalad niidud, udu; lõhnad ja hääbitsusedki olid siin teistsugused. Kohe kalda all, õigemini kalda rinnatisel, asus vana talumaja, mida ümbritsesid lopsakad lehtpuud. Taamal lahe kohal helendas koit, äratades ülal kalda peal juba varje. Ent siin, kalda all, oli hämaram kui mujal. Selles hämaruses pidas mu ema hobuse kinni.

¹ E. Krusten, Juka. Luuletusi ja miniatuure. Tallinn 1963.

«Kuulame nüüd,» ütles ta.

Ja siin, magava maja ees, valges öös tukkuvate suurte varjukate puude all ma kuulsin esimest korda, kuidas ööbik laksutas. Vana must aiste vahel ohkas ja meie emaga kuulasime, hardunult, kaua.

Kõik on enam-vähem meelest läinud, kuid seda hetke ma ei unusta kunagi. Ja ma ei ole oma emale millegi eest nõnda tänulik kui selle eest, et ta õpetas mind seisatama seal, kus leidis midagi meeliülendavat ja ilusat, et ta õpetas mind kuulama ja nägema.»

Kindlasti on kõikide vanemate soov, et lapsed aastate möödudes tänutundega meenutaksid lapsepõlvkodu, kus neid õpetati tähele panema looduse ilu, tema värvide, vormide, helide ja lõhnade harmooniat.

Kasvatada inimest, kes tunnetab looduse ilu, hoiab ja kaitseb loodust, omandab käesoleval ajal erilise tähtsuse seoses linnade kasvamise ja tehnilise progressi võidukäiguga, mis avaldab igal sammul mõju (sageli negatiivset) ka loodusele.

Just seepärast peab inimene sügavalt mõistma, et ainuüksi looduse vallutamine ükskõik milliste vahenditega võib endaga kaasa tuua vigu, mida pärast on raske parandada. Fr. Engels andis oma «Looduse dialektikas» sügava üldistuse kahest palgest looduse kasutamisel. Ta väitis: «Ärgem aga laskem end liiga palju meelitada oma inimlike võitudega looduse üle. Iga sellise võidu eest maksab loodus meile kätte. Igal sellisel võidul on küll esmajoones need tagajärjed, mida me arvestasime, kuid teises ja kolmandas järjekorras on tal hoopis teistsugused, ettenägemata tagajärjed, mis väga sageli need esimesed tagajärjed jällegi hävitavad. Inimesed, kes Mesopotaamias, Kreekas, Väike-Aasias ja mujal metsi hävitasid, ei näinud uneski ette, et nad panid sellega aluse nende maade praegusele kõrbeseisundile, sest koos metsadega võtsid nad neilt maadelt ära niiskuse kogunemise ja säilimise paigad... Nii tuleatakse meile meelde, et me ei valitse loodust sugugi mitte nii, nagu vallutaja valitseb võõra rahva üle, mitte nii nagu keegi, kes asub väljaspool loodust, vaid me kuulume loodusesse ja elame selle keskel liha, vere ja ajuga, ja et kogu meie valitsemine looduse üle seisab selles, et meil on kõigi teiste olenditega võrreldes see

eelis, et me suudame looduse seadusi tunnetada ja õigesti kasutada.»¹

Selles peitub põhialus tänapäevase, loodusesse teadliku suhtumise kasvatamiseks.

Meil ei ole vaja passiivseid loodusearmastajaid, vaid teadlikult ja heaperemehelikult loodust kasutavaid inimesi. Selline kasvatus on tihedasti seotud töökasvatuse ja esteetilise kasvatusesega. Esmajärguliselt tähtis on noorte praktiline tegutsemine looduses.

Iga lapsevanema kohus on ise eeskujuks olles kasvatada last maast-madalast nii, et ta hoiaks ja kaitseks juba olemasolevat looduses ning aitaks kaasa uute parkide, haljasalade jne. rajamisel. Eriti oluline on see linnatingimustes, kus iga puu, iga põõsas, iga lill, iga ruutmeeter muru on hindamatu väärtusega.

Käesolevas artiklis püütakse anda lastevanematele mõningaid näpunäiteid selle kohta, millal ja kuidas alustada looduse tutvustamist lastele, mida võiks vaadelda ühistel jalutuskäikudel, kuidas kasvatada lastes jõukohase tegevuse kaudu armastust loomade vastu ja kui suur tähtsus on vanemate eeskujul, et kujundada lastes õiget suhtumist loodusesse.

Normaalselt arenenud lapsel on suur huvi oma ümbüruse vastu ja soov seda tundma õppida. Mida põhjalikumalt laps loodust tunneb, seda mitmekesisemad on tema kujutlused, seda enam tekib temas assotsiatsioone erinevate nähtuste vahel ja seda kergemini ta neid mõistab.

Et mõjutada laste arengut looduse kaudu, peavad vanemad laste loomulikku huvi ergutama ja suunama. Kuigi lasteaias ja koolis õpivad lapsed loodust tundma kogenud kasvatajate ja õpetajate juhendamisel, ei saa me ka sel juhul alahinnata vanemate osa õige suhtumise kasvatamisel, seda enam, et laste kokkupuutumine elusa loodusega algab juba imikueast.

Juba esimestest eluaastatest köidavad lapse tähelepanu loomad, nagu üldse kõik liikuv. Ta vaatab, kuidas kass sööb, mängib, peseb ennast jne. Last võib lubada looma silitada (pärast pesta lapse käed!), kuid tuleb selgitada, et loomadele ei tohi haiget teha. Ema ja isa

¹ Fr. Engels, Looduse dialektika. Tallinn 1962, lk. 133.

peaksid rääkima, et loomad on inimeste sõbrad, kelle eest on vaja hästi hoolitseda.

Vääralt talitavad vanemad, kel on kombeks hirmutada last loomadega. («Kui sa ei söö, tuleb kass ja viib su toidu ära!» või «Kui sa jonnid ei jäta, viib kuri koer su ära!») Lapsed on väga tähelepanelikud, neile jääb meelde vanemate halvustav suhtumine loomadesse ja nad võtavad selle omaks. Veel halvem on, kui lapsed näevad oma vanemaid toorelt kohtlemas loomi.

Väikelaps hakkab juba varakult eraldama eredaid värve, tal tärkab ka huvi lillede vastu. Lilli võib lubada lapsel ainult vaadelda, aga mitte lõhkuda. Lillepeenra juures tuleb rääkida lapsele, et inimesed on siia lilled istutanud, need õitsevad ning kaunistavad ümbrust. Lastele tuleb selgitada ka seda, kust võib tuppa-toomiseks lilli murda. Kui maja läheduses on muru või aas, kus lapsed tohivad mängida, võib neil lubada sealt ka lilli korjata (näiteks võililli).

Korjatud lilli tuleks alati ära kasutada (vaasi panna, pärg punuda, liivakasti lilleaed rajada jms.), et lastel ei tekiks harjumus lilli ilmaasjata korjata ja närtsima jätta.

Lastel ei või lubada murda noori puid ja põõsaid, sest enne kui taimest kasvab suur puu, möödub kümneid aastaid.

Väikelapsele peab rääkima, et taim on elusorganism nagu inimene ja loom. Loom tunneb valu, kui talle haiget tehakse, aga taim hakkab kiduma, kui keegi teda vigastab.

Järk-järgult muutub lapse maailm avaramaks, tema huvid süvenevad. Kõik uus üllatab ja huvitab teda ning kutsub esile terve rea küsimusi, millega pöörduetakse täiskasvanute poole. Kas lapse teadmishimu ergutatakse, kas tal kujunevad õiged kujutlused ümbritsevast maailmast — see olenebki kõik vanematest.

3—4-aastased lapsed võiksid mõningaid taimi juba lähemalt vaadelda. Näiteks võorasemaõit silmitsedes leitakse, et see meenutab nagu. Igaüks on küll isevärvi, kuid kõigil on keskel silm. Karikakraõis aga sarnaneb päikesega jne. Nii leitakse igas taimes midagi iseloomulikku, mis teda teistest eristab.

Valesti talitab isa või ema, kes ei pea vajalikuks vas-

tata lapse loomulikust teadmishimust tingitud küsimustele või, kartes näida mitteteadjana, vastab valesti nagu Maie ema.

Väike Maie nägi varakevadel õues kollast lapsuliblikat. «Kust lendas liblikas siia?» tundis Maie huvi. Ema ei teadnud, et liblikad nagu paljud teisedki putukad sügüvad sügisel talveunne, peitudes samblasse, puukoore jne., ning vastas, et liblikas saabus lõunast, kuhu ta oli sügisel koos lindudega lennanud.

Kui vanemad ei tea vastust, siis selle asemel, et lapse küsimusele ebaõigesti vastata, tuleks häbenemata pöörduda mõne asjatundja poole või lugeda vastavat kirjandust ning mis kõige tähtsam — olla ise tähelepanelikum ja liikuda looduses avasilmi. Kui tekivad endal küsimused, pakub abi kirjandus.

Et kasvatada lastes püsivat huvi looduse vastu, õpetada seda armastama ja kaitsma, ei piisa ainult laste küsimustele vastamisest. Kuigi laste iseseisvad tähelepanekud on enamasti väga juhuslikku laadi, on vanemate ülesanne ergutada laste sellealast loomulikku huvi. Juba 3.—4. eluaastast alates on soovitatav hakata lapsele süstemaatiliselt tutvustama ümbritsevat loodust ja sellega seoses ka inimeste tegevust. Alustada tuleb, mõistagi, lähedastest, lapsele kergesti arusaadavatest nähtustest. Neid ei ole vaja otsida kaugelt. Ka koduaias, puiesteel, pargis või niidul on küllalt huvitavaid, mida lastega vaadelda.

Värskeid lilli võiksime tuua koos lapsega. Kui ei ole võimalik neid koduaiast või niidult korjata, tuleb lillekauplusesse ka tütar või poeg kaasa võtta.

Lillede korjamise juures on sobiv peatuda lihtsamatel looduskaitsealastel küsimustel. Mõistagi meeldib lastele lilli noppida, eriti kevadel, kui metsaalused on neist tulvil. Sageli tallatakse lilli, korjatud lilled jäetakse aga tarbetult vedelema ja närtsima. Keelamisest alati ei piisa. Lapsevanem H. K. toimis sellisel juhul järgmiselt.

Kord nägi ta, kuidas tütar mängis ja jooksis väikesel aasal kaaslastega ning tallas hoolimatult seal õitsevaid karikakraid. Keelamine mänguhoogu ei pidurdanud. Järgmisel päeval palus ema tütrele korjata aasalt karikakraid. Mõne aja pärast tuli Külli nuttes tuppa, sest ta

ei leidnud ühtegi tervet lille: kõik olid maha tallatud. Ema vestles tütreaga karikakarde ilust, meenutas, et lilli tuleb hoida. Pärast seda tundis tüdrukuke sügavat kahetsust ja taolist hoolimatust tema juures enam ette ei tulnud.

Niisugusel juhul on õige ja sobiv lugeda lapsele A. H. Tammsaare miniatuuri «Poiss ja liblik».

Võimaluse korral tuleks lastele selgitada, et heinamaal jooksmine ja lillede tallamine on keelatud ka sellepärast, et tallatud rohu niitmine on raske, sageli võimatu. Rohi aga on koduloomadele toiduks. Laste tähelepanu võib juhtida sellele, et õites on õietolmu, magusat õiemahla ehk mesinestet, millest mesilased ja liblikad toituvad. Mesilased muudavad mesineste meeks, mis on talvel mesilastele toiduks. Mesilaste kogutud meevarudest jätkub inimeselegi. Õied on tähtsad ka selle poolest, et neis tekivad seemned, millest järgmisel aastal kasvavad uued taimed.

Huvitavaks tegevuseks lastele on värviliste sügislehtede korjamine. Seda võib ära kasutada puude ja põõsaste tundmaõppimiseks lihtsa mängu abil. Anname lapsele ühe lehe (näiteks vahtralehe) ja laseme tal näidata, missuguse puu küljest see on kukkunud. Või vastupidi, nimetades puud, laseme tal leida vastava lehe juba kogutud lehtede hulgast.

Hiljem on soovitatav lasta lehti ka joonistada. See suunab last hoolikale vaatlusele. Lehtede korjamise juures võib lastele nendest palju huvitavat rääkida. Näiteks kõneleme, kui tugevad on lehed, sest need peavad vastu isegi suurtele tormidele. Huvitav on lastel teada, et lehed on nagu väikesed vabrikud, kus valmistatakse puu kasvuks vajalikke aineid ja meile hingamiseks hapnikku.

Juba 3—4-aastaselt tuleb lapsi rakendada neile jõukohasesse tegevusse.

Kui täiskasvanutel on käsil lillepeenra rajamine, lillede ja puude istutamine, ei tohiks lapsed jääda ainult pealtvaatajaiks. Nad võivad mängurehade ja -kastekannudega olla abiks riisumise ja kastmise juures, ulatada isale-emale kätte lilletaimi jne. Nii saavad nad teada, et lilli võib külvata seemnest või istutada taimedena, näevad, kuidas istutatakse puid ja hoolitsetakse taimede eest.

Kuid mis veel tähtsam — lapsed näevad, et nende vanemad töötavad kõigi jaoks, hoolitsevad selle eest, et maja ümbrus oleks kaunis ja hästi korrastatud. Pealegi võime kindlad olla, et need lapsed, kes oma kätega on lilli ja puid istutanud või lillepeenra rajamisel kaasa aidanud, ei talla kunagi muru ega murra asjatult lilli ega puuoksi.

Paljudes kodudes on juba 3—4-aastaselt lapsel oma peenar. Ema või isa abiga külvatakse sinna herneid või ube, istutatakse mõni lilletaim. Hiljem jälgivad lapsed taimede edasist arenemist ja hooldavad neid.

Lastele valmistab palju rõõmu, kui nad saavad ise mõne looma eest hoolitseda, teda sööta. Maalastele on huvitavaks tegevuseks kanade, eriti kanapoegade söötmine. Linnalastele on suursündmus, kui neil on võimalus sööta luiki või kalu pargitiigis.

Lapsel võiks olla ka kodus mõni loomake. Kuid enne on vaja mõelda, kas kodused tingimused võimaldavad seda. Paljudel juhtudel võetakse koju küll loomi, kuid peatselt jäetakse nad unarusse ja nii saavutame kasu asemel ainult kahju.

Kui leitakse näiteks siil, võib teda lähemaks tundmaõppimiseks kojugi tuua ja talle piima anda. Siinjuures võiks lastele lugeda Fr. Tuglase jutustust «Siil». Seejärel viime siili jälle metsa tagasi, sest siin toob ta palju kasu.

Paljude lastevanemate kogemused näitavad, et lastele, keda huvitavad loomad, võib koju muretseda akvaariumi (ostame selle zookauplustest). Esiialgu võiks see olla väike klaasist akvaariumikast, mis ei vaja eraldi hapnikuseadmeid. Akvaariumi põhja paneme pestud liiva, valime sobivad taimed ja täidame veega. Ka kalad muretseme algul kõige lihtsamad, näiteks gupid (*Lebistes reticulatus*)¹.

Suvel maal olles peaksid vanemad ära kasutama võimalused koduloomade tutvustamiseks lastele. Lapsed näevad, et ühte looma võib sadade hulgast ära tunda.

5—7-aastasi lapsi tuleks ergutada juba iseisvalt vaatlusi tegema. Seepärast ei ole soovitatav

¹ Üksikasjalikumaid juhtnööre leiavad lastevanemad raamatust «Akvaarium». Koostanud B. Usatenko, V. Allikas, A. Roosi-leht. Tallinn 1963.

vanematel kõike lastele ära seletada, vaid lasta neil enestel avastamisrõõmu tunda.

Looduse mõistmisel võib saada tõukeks mingi nähtuse lähem vaatlus. Lihtne vaatamine võib jätta lapsi külmaks. Piisab aga lihtsatest tähelepanekutest, et seletada näiteks rähni omapärasest liikumisest ja noka ehitusest. Vaadeldes mõnd rähni «töödeldud» käbi ja võrreldes seda näiteks orava tööviljaga, ärkavad lapsed iseseisva vaatlusvõime algmed.

7-aastane Juhan tuli kord suure uudisega tuppä. Ta oli leidnud puuvirna tagant karvase helesinise looma, kelle seljal oli rist. Ema teatas pojale, et see on rist-ämblik. Selleks et teada saada, kuidas ta võrku koob, mida ta sööb jne., tuleb teda vaadelda. Nii jälgiski väike Juhan umbes kuu aja jooksul hoolega ämbliku tegevust.

Selles eas võivad lapsed jälgida lindude eluviise, näiteks kuidas suitsupäasukesed pesa ehitavad, poegi toidavad jne. Huvitav on vaadelda, kuidas arenevad tiigis või kraavis konnad. Konnakudu võib lubada lastel klaaspurgis koos vetikate ja muude veetaimedega tuppä tuua. Arenevaid konnakulleseid jälgides ja neid peeneks tehtud kanamunarebuga toites võib kogu pere veeta palju lõbusaid tunde. Kui konnakullestel hakkab saba kaduma, viiakse nad veekogusse tagasi.

Keerulisemate nähtuste puhul peaksid vanemad lastele siiski selgitusi andma. Seda tuleb teha võimalikult lihtsalt, kasutada mängulisi võtteid ja muinasjutuelemente. Tuleb aga hoiduda moonutamast objektiivset tegelikkust. Last tuleb õpetada vahet tegema muinasjutu ja tegelikkuse vahel. Vastasel korral tekivad tal väärad kujutlused ja mõisted või ta leiab ise tõe ja tunneb siis pettumust, et täiskasvanud ei rääkinud õigust.

Näiteks lumikellukese vaatlemisel jutustas ema, kuidas lill ilmus mullast ja tilistas kaua oma kellukest, et sõbrad teda lume all kuuleksid. Hiljem arutlesid lapsed, et lumikelluke ei saanud oma kellukest tilistada, sest see on pehme ega tilise.

Loodusnähtuste selgitamisel tuleb lähtuda eelkõige neist seaduspärasustest, millele vastav nähtus allub. Saadud teadmisi võib aga illustreerida mitmesuguste võrdluste ja muinasjuttudega.

Suurematele lastele võime usaldada juba pikema ajalise tööülesandeid. Aias võivad neil olla oma peenrad, mille eest nad hoolitsevad, jäneste või kanade söötmine võib olla laste ülesandeks jne.

Lapsi on vaja õpetada hoolitsema toaillede eest — neid õigel ajal kastma, lehtedelt ettevaatlikult tolmu pühkima jne. Lapse huvi ja hoole ergutamiseks võib talle endale kinkida mõne huvitava toaille.

Suurematele lastele valmistab meeldiva elamuse lillenäituse külastamine. See on kasulik nii lilledele tundmaõppimise kui ka maitse kasvatamise seisukohalt. Pärast näituse külastamist võiks juba lapse ülesandeks jääda lilledele muretsemine ja nende paigutamine sobivasse vaasi. Nii õpib ta ühtlasi tähelepanelikumalt vaatlema lilledele kuju, suurust, värvust jne.

Kõige rohkem võimalusi looduse tundmaõppimiseks ja huvitavate «avastuste» tegemiseks pakuvad laste ja vanemate ühised jalutuskäigud parki, niidule, metsa, veekogu äärde või mujale.

Jalutuskäigud lähendavad vanemaid ja lapsi, aitavad kaasa usaldusliku vahekorra tekkimisele, mis muudab tõhusamaks kogu kasvatustöö. Mida võiks looduses erinevatel aastaegadel vaadelda?

Kevadel, looduse ärkamise ajal, on lastele kõige kergem näidata looduse mitmekesisust.

Pärast esimeste kevadekuulutajate, kuldnokkade saabumist käisid vanemad koos Jüri ja Tiiuga nende laulu kuulamas. Suur oli laste rõõm, kui nad nägid linde oma pesakasti kõrvi kandmas. Et laste huvi lindude vastu süvendada, kinkisid vanemad neile heliplaadi linnulauludega.

Ka hiljem kuulati pärast jalutuskäike heliplaati ühiselt ja püüti ära tunda metsvindi, käo või ööbiku laulu, millega metsas eelnevalt tutvuti.

Kevadel varakult, juba enne puude lehistumist, õitsevad sarapuud, lepad. Sarapuupõõsastel on pikad ripuvad isasurvad täis kuldkollast õietolmu. Õietolm on väga kerge, juba nõrk tuulehoog kannab selle vaevalt-märgatavatele punakatele emasõisikutele, millest arenevad suve lõpuks viljad — kõva koorega maitavad pähkliid. Leppade isasõisikud on pikad pruunikad urvad. Emasõites arenevad neil käbid.

Esimesed kevadlilled on sinililled ja ülased. Neid

metsa alt korjates on hea võimalus selgitada lastele looduses valitsevaid seoseid. Kuidas saavad sinililled õitseda siis, kui veel lumigi pole kõikjalt sulanud? Lastele on soovitatav rääkida, et sinililled koguvad juba suvel juurtesse toitu ja see võimaldabki neil varakevadel õitsele puhkeda.

Mõne aja möödudes võib metsast ja niidult leida väga palju erinevaid lilli — kuldtähed, lepiklilled, varsakabjad, kullerkupud, pääsusilmad, nurmenukud. Kui lapsed neid korjavad ja vaatlevad, juhime nende tähelepanu sellele, et lilled rõõmustavad meid mitte ainult oma iluga, vaid paljudel neist on suur tähtsus ka ravimtaimedena. Näiteks nurmenukk sisaldab taimedest kõige rohkem C-vitamiini. Ühesainsas nurmenukulehes on meie terve päevane C-vitamiini vajadus. Nurmenuku õitest saab valmistada teed. Enamasti kasutatakse nurmenukuteed külmetuse puhul kõha vastu. Apteekidest saadavatest rohtudest on väga paljud valmistatud taimedest.

Kevad, oma lõbusate häältega pakub häid võimalusi selleks, et muuta lapsi vastuvõtlikumaks mitmesugustele muljetele, õpetada neid loodust vaatlema ja ka looduse häält kuulama.

Üks ema, olles ise suur loodusesõber ja rikka hingeluga inimene, kasvatas oma lapsi nii, et nad hakkaksid sügavamalt mõistma loodust. Kevadel juhtis ta tütre tähelepanu sellele, kuidas lumi sulab ja väikesed ojakesed voolavad tee ääres. Tüdrukuke ainult noogutas ja, pööramata rohkem tähelepanu ema sõnadele, hakkas lugema möödasõitvaid autosid. Ema sellega ei leppinud. Järgmisel päeval läks ta tütrega pikemale jalutuskäigule järve äärde. Tee peal hakkas ta lugema luuletust:

«Ja lumi sulab, sulab, sulab,
tuul itsitab: aprill! aprill!
ja vesi vulab, vulab, vulab.
Siis ilmub esimene lill...»

Tütar tundis huvi, mida ema loeb. Ta kuulis, et selle luuletuse on kirjutanud August Sang samasuguse kevadise päeva muljete põhjal. Edasi kõneles ema, kuidas lume sulamisel tekkinud ojakesed voolavad lõbusalt üle kivide. Ühinedes muutuvad ojad laiemaks ja voolavad

järve või merre. Nad nagu puhastaksid teed saabuvale kevadele. Rahvas nimetab seda «kevadekohinaks». Nüüd tahtis ka väike tüdrukuke ise seda kuulata ja näha ning koos mindigi järve äärde «kevadet kuulama».

S u v i on puhkuste aeg ja pakub seepärast kõige rohkem võimalusi koos lastega looduses viibida ja pikemaid jalutuskäike või matku korraldada.

Lastega koos looduses viibides on eriti tähtis vanemate eeskuju. Ei piisa, kui me lastele ainult näitame, mida ilusat ja huvitavat võib leida looduses, ja räägime, et kõike tuleb hoida. Suurem kasvatuslik mõju on sellel, kuidas vanemad ise käituvad. Sageli võib mõni tühisena näiv pisi rikkuda senised kasvatustöö tulemused. Kui lapsele on räägitud küll puude tähtsusest ja nende hoidmise vajadusest, matkal olles aga lastakse pojalt telgivaiaadeks raiuda mõni väärtuslik lehtpuu, siis vaevalt laps edaspidi metsa hoidma hakkab. Suhtumist loodusesse näitab samuti see, millisesse seisukorda jäetakse laagriplats pärast lahkumist (kas rüüstatud puud, toidujäätmed ja paberid, tallatud hein, lõkkestegemisel lõhutud heinakamar või korralikult mätastega kaetud lõkkease ja puhas laagriplats).

Tavaliselt ollakse puhkuse ajal mõne veekogu ääres. Tutvustagem siis lastele mõningaid veetaimi ja -loomi. Kõige enam köidavad laste tähelepanu valged vesiroosid ja kollased jõekupud. Neid tahetakse kohe kaldale tuua. Lastele tuleb selgitada, et valgeid vesiroose on vähe ja et nad oleksid meie järvede ehteks, on vesiroosid võetud looduskaitse alla. Veetaimed närtsivad veest väljavõtmisel kiiresti ja seepärast ei ole nende korjamine soovitatav.

Kalda ääres kasvavad kõrkjad ja pilliroog. Neid on kasutatud katusekatteks, mattide valmistamiseks jms. Neist saab valmistada aga ka huvitavaid mänguasju.

Veeloomadest köidavad laste tähelepanu enamasti kalad. Huviga jälgivad lapsed vees välvuvaid kalaselgi ja parvedena ujuvaid pisikesi kalamaime. Suursündmuseks on lastele päev, mil isa võtab nad kalale kaasa, kui lapselegi muretsetakse õngeritv ja muu kalapüügivahust. Õngitsedes õpivad lapsed tundma kalu ja nende harjumusi. Seejuures peavad vanemad kindlasti rääkima lastele ka kalade kaitsmise vajadusest, nendest nõuetest, millest peab kalapüügil kinni pidama. Lapsed

peavad teadma, et väikseid (alamõõdulisi) kalu ei tohi püüda, muidu kaoksid kalad meie järvedest ja jõgedest. Ka lapsed ei või püüda lubatust väiksemaid kalu. Selles osas ei tohi vanemad teha järeleandmisi.

Peale kalade on veekogu ääres huvitavateks vaatlusobjektideks ka mitmesugused vees elavad putukad (veepinnal kiiresti edasiliikuvad pikajalgseid vesivaksikud, ringikujuliselt veepinnal liuglevad läikivad mardikad — kukrikud jne.).

Suvises metsas on samuti palju huvitavat vaadelda. Õitsele on puhkenud kassikäpad, kurekellad, nõiahambad jne.

Suve keskel hakkavad järk-järgult valmima marjad ja seened. Nende tundmaõppimine ja korjamine on lastele huvitav tegevus. Paljudel lastel äratavad just esimesed marjul- ja seenelkäigud huvi looduse vastu. Igale lapsele tuleks muretseda väike korv. Ka marjade ja seente korjamist on vaja lapsele õpetada (ettevaatlikult, mitte rebida taime, korjata ainult küpseid marju). Esialgu on vaja lapsi korjamisel jälgida. Suurt huvi pakuvad lastele seened. Tore on lõigata sambla alt väljapugenud kuuseriisikat, otsida pisikesi puravikupoisse, värvilisi pilvikuid. Kergesti õpivad lapsed seeni tundma ja korjama. Lastele on vaja näidata ka mürgiseid seeni ja hoiatada tundmatute seente korjamise eest.

Palju küsimusi tekib lastel siis, kui nad metsas sipelgapesa näevad. Jaan ja Riina asutasid isegi «Sipelgate Uurimise Instituudi». Vaadeldi, millest sipelgad ehitavad pesa, mida nad söövad, kes on nende vaenlased, missugused sipelgad elavad mullas ja palju muud toredat. Nende «avastustest» oli huvitatud terve pere. Laste rõõm oli suur, kui isa kinkis neile luubi, mille abil oli võimalik sipelgaid juba üksikasjalikumalt jälgida.

Lastele tuleb selgitada, et mitte kõik loomad ja taimed ei ole ühte viisi kasulikud. Looduses esineb ka palju kahjulikke loomi. Näiteks rikuvad kapsaröövikud kapsalehti. Neid röövikuid võib korjata ja süüa lindudele, veel parem on hävitada kapsaliblika munad kapsalehtedelt. Kahjulikud on ka kärbsed, kes kannavad edasi haigusi jne.

S ü g i s e l lahkuvaid rändlinde vaadeldes tuleks lastele jutustada nende pikast ja ohtlikust teekonnast. See

äratab lastes kaastunnet lindude vastu ja seda suurema rõõmuga asuvad nad koos isa või vanema vennaga valmistama toidulauakesi meil talvituvatele lindudele. Pärast külmade tulekut viiakse toidulauad välja ja hakatakse talikülalisi ootama. Toidu panemine lindudele jäägu laste hooleks. Enne tuleb aga lastele selgitada, et kui kord on toitmist alustatud, tuleb seda teha järjekindlalt, eriti aga pärast pakasesi öid ja jäidet. Sellest võib oleneda paljude lindude elu, sest külmaga on nad oma jõuvarud kulutanud. Lapsi tuleks hoiatada, et nad ei annaks tihastele soolast pekki, samuti ei ole soovitatav anda lindudele leiba.

Talvise metsaga tutvutakse ühistel suusamatkadel. Eriti ilus on härmas mets. Selle vaikuses võib aegajalt kuulda rähni toksimist, tihaste siutumist või näha oravaid puudel hüppamas. Puude all võib näha jälgede «salakirja». Lapsele avaldab sügavat muljet, kui ema või isa tunneb lumele jäetud jälgederea järgi, missugune loom seal on käinud.

Lastele tuleb metsaskäikude ajal rääkida ka metsa tähtsusest. Kuna vanemad teavad, et metsi nimetatakse «maa kopsudeks» (mets puhastab õhku tolmust, tahmast ja süsihappegaasist ning rikastab õhku hapnikuga, mis on hingamiseks vajalik), võib rääkida, et metsas on õhk kõige puhtam ja metsas viibimine on paljudele haigetelegi kasulik.

Ühistel jalutuskäikudel ning matkadel viibitakse värskes õhus, veedetakse hästi aega ja saadakse teada palju huvitavat.

Mida suuremat osa inimese elus etendab loodus, seda parem. Pole veel juhtunud, et härmaehtes mets, lainetav viljapõld või lilledest kirendav aas oleksid inimestes ergutanud paheliste kalduvuste tekkimist. Ikka ainult vastupidi.

Loodusearmastus on emotsionaalseks aluseks patriotismitunde tekkimisele. Õpetades lapsi maast-madalast nägema, mõistma ja hoidma kodukoha looduse ilu, hindama täiskasvanute tööd ja sellest ise jõudumööda osa võtma, kasvatame me häid ja ausaid inimesi, kes armastavad ka oma kodumaad.

KUNSTILINE KASVATUS NOORUKI ISIKSUSE KJUNDAJANA

S. ÖISPUU

Teid inimelu rikastamiseks on palju. Ühe neist moodustab kunstiline kasvatus. Et see muutuks isiksuse kujundajaks, peaksime laste kunstilise kasvatusena alustama juba nende varases lapseas.

Vestluses õpilase kunstimaitse üle lausus üks ema klassijuhatajale: «Saan aru, et pean jälgima poisi õppe- edukust ja suunama teda kodustel töödel. Aga ma ei tea, kuidas arendada lapse kunstimaitset. Ja kas see on üldse vanemate ülesanne? Õpetatakse ju koolis laulmist ja joonistamist, samuti koorilaulu. Kodus vaatab poiss televiisorit ja käib sageli kinos. Mida siis veel perekonnalt nõutakse?»

Tõepoolest, koolis tutvuvad õpilased kirjandusteostega, laulmise ja joonistamise tundides ka muusika ja kujutava kunstiga, nad võtavad osa kunstilisest isetegevusest. Sellest kõigest aga ei piisa lapse igakülgeks arenemiseks. Ainult kooli ja kodu ühistööna võime saavutada oodatud tulemusi esteetilise kasvatusena alal. Tõelise esteetilise elamuse saab laps siis, kui ta hakkab aru saama muusikast, oskab vaadata maali, oskab lugeda raamatut. Ühe-kahe nädalatunniga koolis ei ole see kuidagi teostatav.

Eesmärgil teada saada peaaegu täisikka jõudnud noormeeste ja neidude muljeid ja meenutusi esimesest kokkupuutest kunstimaailmaga pöördusime sellekohase küsimusega ühe Tallinna keskkooli abiturientide poole. Alljärgnevalt mõned vastused.

«Juba väiksenä hakkasime emaga koos mulle raamatuid soetama. Ema õpetas mind raamatuid hoidma ja austama. Varakult õppisin ise lugema. Siis soovitas ema mulle toredaid lasteraamatuid lugeda. Hiljem hakkasin juba ise valima. Kirjandusteostest saab palju uut ja huvitavat teada ja muidugi endale eeskujusid valida. Päris tihti olen tähele pannud, et kui seisad mõne raske probleemi ees ja ei tea, kuidas momendil käituda, sirvid mõttes läbi loetud raamatud ja tuletad meelde, kuidas antud olukorras toimis raamatu kangelane.»

«Raamatud on minu käitumist mõjutanud kõige rohkem nooremates klassides, kus ma püüdsin igati sarnaneda oma raamatukangelasega. Sageli mõtlesin: Aga kuidas oleks tema käitunud (öelnud)? Hiljem tuli eeskujusid ikka juurde ja ma hakkasin valima iseloomu-jooni kõigilt natuke.»

«Mäletan esimesi raamatuid, mis ma ise lugesin. «Lumivalgeke ja seitse põialpoissi». Ma väga tahtsin, et see kuninganna, kes Lumivalgekesele mürgitatud õuna andis, ära sureks ja ma ei mõistnud, kuidas inimene võib üldse nii halb olla.»

Mõtetest nähtub, et kõige helgemad mälestused on seotud kirjandusega. Üksikud õpilased märkisid ka muusikat, kujutav kunst aga jäeti puudutamata. Meeldivad raamatud ning ühenduses nendega tekkinud mõtted ja tunded on paljudele igaveseks mällu sööbinud. Need on kujundanud lugejais õigeid arusaamasid elust, mõjutanud käitumist, aidanud lahendada mõnegi probleemi. Olgu märgitud, et laps läheneb loetule oma loomupärase õiglustundega, ta rõõmustab ja kurvastab koos raamatukangelastega. Tänutundega kõnelevad keskkooli lõppklassi õpilased oma emast, esimesest teena näitajast kirjanduseriiki.

Raamat astub lapse ellu veel enne, kui temast lugeja saab. Kõigepealt on ta ainult vaataja ja kuulaja. Lapsele näidatakse pilte, antakse selgitusi, loetakse valjusti ette. On väga tähtis, et raamatuga esmase suhtlemise perioodil tekkinud usaldus täiskasvanu vastu ei lakkaks ka siis, kui laps hakkab iseseisvalt lugema. Milline rõõm on väikesel lugejal kuulda isalt ja emalt, et neilegi meeldis loetud raamat (ka ühiselt vaadatud televisioonisaade või huvitav film). Lastele mõjub innusta-

valt, kui nende lemmikraamatut (lemmikfilmi) arutletakse ka kodus. See võimaldab ikka ja jälle tagasi pöörduda teose kangelaste juurde, vaagida tegelaste käitumist, kaaluda, mis väärriks eeskujuks võtmist jne. jne. Etteruttavalt olgu öeldud, et isa ja ema osa sel alal ei muutu tähtsusetuks ka lapse jõudmisel keskmisse kooliikka, s. o. ajal, mil kooli õppeplaanis eksisteerib iseseisva ainenä «kirjandus». Aktiivsemat osa etendab siin muidugi kool. On aga väga tähtis, et lapsed saaksid kodus isa ja emaga jagada muljeid koolis õpitavate kirjandusteoste üle. Osavõtt vestlusest või vähemalt lapse informatsiooni ärakuulamine annab kindlasti palju rohkem kui standardne lause «Kas kirjandus on juba õpitud?».

Mitte väiksemat tähtsust lapse ja nooruki isiksuse kujundajana ei oma muusika. Kodu osa lapse muusikahuvide suunamisel on harilikult küll, võrreldes kirjandusega, tagasihoidlikum. Muidugi mõista on eriharidusega õpetaja kompetentsem õpilase muusikalise kasvatussuunaja kui enamik lastevanemaist. Kuid loota ainult koolile ja õpetajale oleks eksitus. Kasvandikke on muusikaõpetajal selleks liiga palju, et piisavalt igaühega tegelda. Otstarbekas on maksimaalselt ära kasutada mitmesuguseid lastele korraldatavaid muusikalektoriume, kus muusika kuulamist saadavad vastava spetsialisti huvitavad ja lapsele mõistetavad selgitused.

Ühenduses käsitletavaga meenub mõned aastad tagasi Tallinna 10. keskkoolis Eesti NSV Riikliku Filharmoonia poolt korraldatud muusikalektorium. Lektorium toimus kolme kuu vältel kaks korda kuus, abonemendi hind oli 60 kop. Muusikaõpetaja ja klassijuhatajad nägid sõna tõsisel mõttes kurja vaeva, et saada igalt õpilaselt 60 kopikat. Õpetajate otsus oli range: haarata õpilaskond üritusega kaasa sajabrotsendilisel. Formaalne plaanitamine see ei olnud, sest lähtuti ainult kasvatuslikest huvidest. Muidugi võis kuulda hääli: kui laps ei ole musikaalne, milleks teda siis n.-ö. sunniviisil kontserdile saata? Jäädi siiski oma otsuse juurde ning kõik õpilased võtsid lektoriumist osa.

Lektoriumi eel valitses laste hulgas üsna suur kihinkahin. Osa poisse, eriti V—VIII klassist, suhtus üritusse halvustava, isegi iroonilise hoiakuga. Olukord paranes aga juba esimese loengkontserdiga. Edaspidi ei olnud

halvustavaid märkusi enam kuulda. Ka saalis valitses absoluutne vaikus, kõik õpilased kuulasid suure tähelepanu ja huviga. Nende kolme kuu vältel paranes koolis märgatavalt distsipliin. Muidugi ei tulnud kõik iseene-
sest. Lektoriumiga kaasnesid õpetajate selgitused kultuursest käitumisest, muusikalektooriumi olemusest jne. Pärast kokkupuudet ilusaga ei saa inimene enam nii kergesti inetult käituda. Ka lastevanemaid ootab selles löigus ees kasulik tööpöld. Ühelgi emal ega isal ei tarvitse kahelda kontserdi või teatrikülastuse suures kasvatuslikus mõjus lapsele.

Veelgi raskemaks peetakse kujutava kunsti tundmaõppimist. Kuidas siis algab lapse tutvumine selle kunstiliigiga? Juba üsna väikestena näevad nad illustratsioone muinasjuturaamatuis. Muinasjutu ettelugemisel juhitage tähelepanu ka illustatsioonidele, kuid mitte üldsõnaliselt. Lastele võib esitada küsimusi pildi sisu kohta ja selle tulemusena suurendada tunduvalt illustatsioonide osa laste silmis, õpetada neid pilti vaatama, pildi sisule kaasa elama. Huvitav on välja selgitada, mida märkavad nad illustatsioonil eelkõige, kuidas seostavad nähtut loetuga. Suunakem last jälgima ka neid detaile, mida ta ise ei märka. Vestlust on parem alustada küsimusega «Millest siin jutustatakse?». (Selle asemel et küsida: «Mida on siin joonistatud?») Järgmise astmena võime neile pakkuda reproduktsioone juba eraldi, ilma vastava tekstita. Niisugune tegevus mõjub lapse kujutlusvõime arenemisele väga soodsalt.

Sageli üllatavad meid oma fantaasiarikkusega väikelapsed, rääkimata siis nooremast koolieast. Lapsel, keda juba noorena õpetatakse tähelepanelikult vaatlema pilte, aru saama (neile jõukohases vormis muidugi) teoste sisust, areneb ka fantaasia kiiremini. Üks teadlane jutustab, kuidas seitsmeaastane tüdruk selgitas talle V. Vasnetsovi «Aljonuškät».

«See on niisugune ilus pilt — metsas istub kivil tütarlaps.» «Jah,» vastab teadlane, «väike Aljonuška istub seal väga-väga üksi.» «Ei-ei,» vaidleb tüdruk, «ta ei ole üksi. Vaadake, puudel istuvad ju väikesed linnukesed, nad laulavad, tema aga kuulab. Eks ole ju, ta eksis metsas ära? Läks, läks — ja eksis. Kleit on rebenenud, juuksed sassi läinud, Nüüd on ta väga väsinud,»

istus kivile ja vaatab vette. Aga teate, varsti tuleb veest kalake ja ütleb Aljonale, kus on tema kodu. Me ei näe veel kalakest, aga ta on juba siin, vees.»

Muidugi nõuab kujutava kunsti tundmine märksa suuremaid eelteadmisi kui teised kunstiliigid, mistõttu ei tohiks kasutamata jätta ühtegi võimalust nende eelteadmiste andmiseks. Paljud lastevanemad külastavad koos oma tütre või pojaga kunstimuuseumi ja -näitusi. Ei teeks paha enne külaskäiku lapses selle «asutuse» vastu pisut huvi äratada. Eesmärk on ju, et niisugune külaskäik kujuneks lapsele elamuseks, aga mitte muu seas sisseastumiseks. Selleks jutustame lapsele juba enne külaskäiku kunstnikust, kelle töid parajasti eksponeeritakse. Muuseumis, näitusel olles võime välja valida mõne kunstiteose, mida soovime lapsele lähemalt tutvustada.

Küsitlusel mainisid paljud õpilased suure uhkusega, et nad on vanematega koos külastanud isegi Ermitaazi ja Tretjakovi galeriid, aga muuseumi nimega nende mälestused piirdusidki. Niisuguse külastuse kasvatuslik efekt läheneb nullile.

Kui suudame kunstniku ühegi teose pinnal arendada lapsega vestlust, võime kindlad olla huvis kunstniku teistegi teoste vastu. Näiteks Tallinna Kunstimuuseumis J. Köleri teoste ees seistes võib lapsele mõne sõnaga kõnelda kunstniku poolt loodud isa ja ema portreest. Köler ise ütles, et need tööd ei ole määratud müügiks, vaid on maalitud selleks, et jäädvustada temale väga armsate inimeste näojooni. Just seetõttu ongi need portreed väga õnnestunud. Suure tõetruudusega on Köler maalinud raskest teotööst vaevatud eesti talupoegade kujusid. Tumedal pinnal äratav erilist tähelepanu nägu, mis on valgustatud. Üksikasjalikult on välja töötatud näojooned. Tagasihoidlik lihtne rahvuslik rõivastus muudab teose veelgi huvitavamaks. Kuni selle ajani ei olnud ükski kunstnik eesti talupoega kujutanud nii tõetruult.

Veelgi parem, kui saame lapsele jutustada midagi kunstnikust, kelle teostega tutvumine ees seisab.

Paljud lapsed on käinud Kadriorus ja näinud seal Amandus Adamsoni skulptuuri «Russalka». Laialdaselt teatakse ka sama kunstniku poolt loodud Lydia Koidula monumenti Pärnus. Kunstnikust ei tea aga lapsed

midagi. Koolides läbiviidud küsitlused näitasid, et üldse ei teata kunstnikku, kes on loonud need skulptuurid, rääkimata siis juba rohkemast. Kui palju sisukust lisanduks meie jalutuskäigule, kui tutvustaksime oma kasvandikule Adamsoni lapsepõlve ja ncorust. Võime jutustada, et kunstnik oli meremehe poeg ja kui ta oli alles väga väike, ei tulnud isa merelt tagasi. Seitsmeaastasena viidi Amandus Tallinna Toom-Vaestekooli õppima (kool oli ühtlasi lastekoduks orbudele). Juba kodus armastas poiss väga nikerdada. Seda tööd jätkas ta ka Tallinnas lastekodus. Pikkamööda kasvab poisis kindel soov saada kunstnikuks. Aga kuidas? Neljateistkümneaastane nooruk otsustab koolist põgeneda, pääseb salaja laevale ja sõidab Peterburi. Akadeemias ei võeta Amandust aga vastu, sest ta on veel liiga noor. Poiss peab Tallinna tagasi pöörduma. Üleastumisele järgneb ränk karistus. Elu lastekodus muutub nii väljakannatamatuks, et Amandus lahkub sealt ning asub viieteistkümneaastasena puutöökotta ametit õppima. Kolme aasta pärast viib tee uuesti Peterburi, kuid akadeemiasse ei võeta teda ikka veel. Soov täitub alles kahe aasta pärast. Amandus elab pööningukambris ja toitub esialgu teest ning kaaslaste poolt antavast leivast. Päeval akadeemias, õhtul raamatukogus — nii elas Adamson. Ja edu ei jäänud tulemata.

Umber taoline materjal lähendaks kunstnikku lapsele ja «Russalka» ei oleks talle enam ainult Kadrioru lahutamatu osa, mida on ilus vaadata, vaid juba midagi hoopis konkreetsemat. Hiljem aga, kohates sama kunstniku töid ka mujal, võetakse need vastu juba meeldiva üllatusena. Esmakordselt vaadeldavgi kunstiteos muutub kohe mõistetavaks.

Muuseumi külastades ongi soovitatav tutvuda iga kord vaid ühe väikese osaga, piirduda ühe-kahe kunstniku töödega. Enamaks ei ole laps realselt suutelinegi. Missugune kunstnik mingile vanuseastmele kõige enam sobib — selleski peaks lapsevanem varem selgusele jõudma. Vajaduse korral võib konsulteerida joonistamisõpetajaga.

Süsteemaatilised muuseumikülastused koos lapsega rikastavad ka ema või isa teadmisi kunstist; nad saavad teada, missugused kunstiteosed meeldivad lapsele. Huvitavaid tähelepanekuid võime teha juba kunstialbu-

mite vaatlemisel. Ärgem iialgi unustagem küsimast lapsepoolset suhtumist ühte või teise reproduktsiooni. Veelgi enam: küsitlegem päris üksikasjalikult, mis p ä r a s t üks pilt meeldib, teine aga mitte. Analoogiliselt toimigem ka muuseumi külastamisel. Laste esteetikaalaste huvide ringi laiendamisse tuleb suhtuda ettevaatlikult. Ülemäärane kiirustamine võib sageli kasu asemel kahju tuua. Üsna kardetav on minna *kuhjaga pakkumise* teele, unustades tagasisideme, s. o. lapse muljete teadasaamise kõige pakutava suhtes. Niisugune tagasiside aitab meil järk-järgult tundma õppida lapse huve, individuaalseid iseärasusi, annab häid juhtnöore edaspidiseks tegevuseks, võimaldab õigeaegselt, ette ruttamata minna üle järgmisele astmele. Niisugune vestlus aitab samuti kaasa lapse huvi koondumisele kunsti valdkonnas.

Muidugi seisab lastevanemate ees isegi hea tahte puhul tõsiseid raskusi. Kust saada materjali kunstnike kohta? Sel eesmärgil raamatukogus istumiseks ei jätku enamikul lastevanemaist aega. Kõige lihtsam tee on ajakirjanduse tähelepanelik jälgimine. Kunstimuuseumide ja -näituste uuemad väljapanekud kajastuvad ju alati ka ajakirjanduses, kunstnike juubelite puhul isegi väga üksikasjalikult. Nii on avaldatud kõigis vabariiklikes ajalehtedes hulgaliselt materjale Kristjan ja Paul Rauast, Ants Laikmaast ja paljudest teistest kunstnikest. Sellise materjali põhjal peaks lastele jõukohaste ja huvitavate vestluste läbiviimine olema täiesti mõeldav.

Laps kasvab, laieneb tema huvide ring, suurenevad teadmised. Koos sellega muutub komplitseeritumaks ka sirguva noormehe või tütarlapse kohtlemine. Eriti «rasketeks» muutuvad lapsed murdeikka jõudmisel. See asjaolu muudab keerulisemaks ka kasvatusprobleemid. Laps vaatab keskkonnale nüüd teisiti, kriitilisemalt. Paljud ettekirjutused, mis seni loomulikud olid, muutuvad nüüd küsitavaks. Eeskujud, mis siiani olid endastmõistetavalt vaieldamatud, vaadatakse nüüd uuesti läbi ja mõnikord heidetakse hoopis kõrvale. Kehtivatest normidest ja käskudest ei peeta enam kinni mitte üksnes nende käskude endi pärast, vaid valitakse, milliseid neist enesele juhiseks seada. Pettudes oma ideaalides, satub laps, kelle närvitegevus selles eas on niigi kõrgen-

datud, kergesti valele teele. Tekivad nn. kasvatusraskused. Isa, ema ja muidugi kooli ülesandeks on seda kõike ette nähes ära hoida kasvatusraskusi. Teid selleks on palju. Ühe neist moodustab kunstiline kasvatus. Küsimus on seda tähtsam, et murdeas tekib juba ilu teadliku mõistmise oskus ning just sellest ajast pärinevad muljed, arusaamad, tõekspidamised rajavad aluse hilisemale püsivamale huvile kunsti vastu.

Väga tähtis, ütleksin, palju tähtsam, kui seda tavaliselt arvatakse, on kunsti kasvatuslik osa selles nn. «raskes» eas. Hulgalsed näited tõendavad, et kirjandus, muusika, kujutav kunst muudavad jämedat käitumist, aitavad vabaneda halbadest harjumustest.

Alljärgnev lugu juhtus 15-aastase poisiga. Ta oli käitumiselt järsk, ülbe, alatine korrarikkuja koolis. Lohakus muutis ta väliseltki eemaletõukavaks. Maitse — äärmiselt vulgaarne. Eriti vaimustatud oli ta vargusestseenide «romantikast» filmis «Lähetuskiri ellu». Mingisugused kasvatusabinõud teda ei mõjutanud. Kord sattus aga poiss täiesti juhuslikult ruumi, kus toimus muusikaringi õppus. Parajasti jutustas ringijuht kaasakiskuvalt Glinka ooperist «Ruslan ja Ludmilla», illustreerides oma kõnet üksikute meloodiatega. Võib-olla esimest korda elus tunnetas poiss ilu. Märgates nooruki elamust, õnnestus ringijuhil taktilise lähenemisega lülitada ta ringi aktiivsesse tegevusse. Arenevad esteetilised tunded virgutavad teda olema tagasihoidlik, korralik. Käitumine muutus tunduvalt taktilisemaks.

Eriti hea on, kui laps ise näiteks joonistada või musitseerida armastab. Alljärgnevalt mõnede abiturientide meenutusi:

«Igaüks ohverdab palju oma huvialale. Tean noormeest, kes algkoolis ei paistnud silma millegi muuga kui halva käitumisega. Keskkoolis õppides tekkis tal huvi muusika vastu. Ta hakkas mängima kooli orkestris. Orkestris lubati mängida ainult tingimusel, et ta parandab oma käitumist. Ja tõesti, tänu muusikale on saanud temast korralik noormees.»

«Kalev on jõudnud alles viiendasse klassi, kuigi ta on juba 15-aastane. Ta käis tihti õhtuti tänaval hulkumas, oli sattumas halba kampa. Kuid nüüd, kui talle osteti kitarr, harjutab ta õhtuti ega tahagi enam õue minna. Ta hakkas koos sõbraga meisterdama elektri-

kitarri. Ja õhtud kaovad. Poissi aga ei ähvarda halb seltskond.»

«Üks minu endistest klassivendadest hakkas tegelema muusikaga, nimelt hakkas osa võtma kooli est-raadiorkestri tööst. Enne seda oli ta väga hooletu kõige vastu, tal ei olnud kindlat huviala ja poiss läks allamäge. Kuid siis märkas laulmise õpetaja, et poisil on annet, ja kutsus teda orkestrisse. Ta läks. Käis proovidel ühe korra, kaks ja lõpuks tekkis asja vastu huvi. Käitumine ja ta ise muutus silmanähtavalt. Kuna tal on hea lauluhääl, hakkas ta ka RAM-i noortekooris laulma ja tast on saanud hoopis teine inimene.»

Paljud õpilased armastavad koguda postkaarte. Siingi võiks jälgida, et kogumine ei oleks juhuslik ega kasvataks lastes pealiskaudsust. Võib näiteks koguda postkaarte kunstiteostest, süstematiseerida erinevate kunstnike tööd, soovitada lastel koguda andmeid nende kunstnike kohta jne. Taolist kolleksioneerimist tuleb heaks kiita. Igatahes laiendab see õpilaste silmaringi kunstivallas ja aitab kaasa edaspidiste töökspidamiste kujunemisele esteetika küsimustes.

Filosoofiakandidaat R. Sarap kirjutas: «Kui tihti võib igaüks meist tähele panna, et kokku puutudes iluga saab inimene nagu tiivad ning tõuseb kõrgemale argipäevast. Ainult inimesel on õnn näha ilu ja luua oma ümbrust ilu seaduste alusel. Ta on selle kätte võitnud raske töö protsessis, milles ta järk-järgult muutub looduse peremeheks. Õnnetu on inimene, kes ei saa kõrgemat inimlikku naudingut, mida annab ilu tajumine, — ta meenutab murtud tiivaga lindu, kes ei suuda lennata.»

On väga vajalik, et eelkõige lastevanemad teeksid kõik selleks, et üha vähemaks ja vähemaks jääks murtud tiibadega inimesi, et meie noorukite lend muutuks iga päevaga kõrgemaks ja kõrgemaks.

Tihti on nii, et noored ei mõtiskle oma elu üle. Küll aga unistavad vanemad laste tulevikust ja kahtlemata on kõigi emade ja isade soov näha ka oma täiskasvanud lapsi tublidena ja õnnelikena. Kunstiline kasvatus aitab lastevanemaid selle juures.

MUUSIKALINE KASVATUS PEREKONNAS

V. RELVIK

Nii mõnelegi lapsevanemale teeb muret, kuidas õpetada last viisi pidama või suunata lapse muusikalise maitse kujunemist. Ja mure on põhjendatud. Kes ei kurvastaks, kui halb hinne laulmises rikub lapse väga heade hinnetega tunnistuse, kui pisitüdruk või väike-mees, ise koolilaval kaasalaulmiseks võimetu, kuulab nukralt teiste laulu, või kui üliõpilasikka jõudnud nooruki muusikahuvi piirdub ainult džässirütmide ja tantsupõrandaga. Muusikalise kasvatus üheks tähtsaks eeltingimuseks ongi viisipidamise oskuse väljaarendamine ühelt poolt ja maitse kujundamine teiselt poolt.

Kuidas aga abistada last, kes ei pea viisi?

See pole sugugi kerge, sest laulma õppimine on tunduvalt raskem kui näiteks lugema õppimine. Ometi võib üht-teist saavutada, kui on teada, mis tingib lapse mahajäämuse muusikalises arengus, kuidas seda vältida ja kuidas luua soodsad tingimused lapse muusikaliste võimete arenemiseks.

Iga inimene on teatud määral musikaalne. Iseküsimus on muidugi, milline on tema musikaalsuse tase ja kui-võrd musikaalsus on arendatav. Kui laps pole viisipidaja, ei tähenda see veel seda, nagu ei hakkaks laps iialgi laulma. Meie töö niisuguse lapsega võib olla tulemusrikas, kuigi edu on aeglasemalt ja vaevanõudvamalt saavutatav kui mõne teise lapse puhul. Põhjus peitub siin järgmises.

Lapsed sünnivad erinevate arenemiseeldustega. Eri-nevused tulenevad närvisüsteemi sünnipärastest anatoomilis-füsioloogilistest iseärasustest, mida nimetatakse

algmeteks ja mis on teatud võimete kujundamise eelduseks. Näiteks on muusika alal paremate algmetega lapsel eeldusi sel alal rohkem saavutada ja kiiremini areneda kui nõrgemate algmetega lapsel. Kuid lapse võimekus mis tahes alal tegutsemiseks ei sõltu üksnes sünnipärastest eeldustest, vaid suurel määral lapse õpetamisest ja kasvatamisest, seega nendest tingimustest, milles laps üles kasvab. Lapse arenguks vajalike tingimuste puudumisel võivad isegi parimad algmed jääda välja kujunemata või koguni häebuda. Järelikult on peamine nõue laste muusikalisel kasvatamisel luua oma lastele soodsad arengutingimused.¹

Tähtsaimaks laste muusikalist arengut soodustavaks teguriks perekonnas on kodune musitseerimine — mängimine mingil pillil ja eriti laulmine, kui ka lapsed kaasa laulavad. Sest nii nagu laps vajab täiskasvanute eeskuju rääkima õppimiseks, nii vajab taseda ka laulmises. Kuid kahjuks on kodune laulmistraditsioon välja suremas. Lauldakse tavaliselt ainult pidupäevade või sünnipäevade puhul, ning siis juba selliseid laule («Meie kassil pojad», «Õllepruulija» jne.), mis ennem rikuvad laste muusikalist maitset, kui seda arendavad.

Nõnda ongi paljudes kodudes jäänud raadio ja televiisor laste ainsateks muusikalisteks kasvatajateks. Kahtlemata on sobivatel eakohastel saadatel oma kindel koht. On aga laps sunnitud kuulama päev läbi valjusti mängivat raadiot või televiisorit, võivad tulemused osu-

¹ Teaduslikud uurimused ja mitmete õpetajate kogemused kinnitavad, et muusikalises arengus mahajäänud laste, n.-õ. «jorutajate» lauluvõime arendamisel võib saavutada päris häid tulemusi. Näiteks katsetasid Vene NFSV Pedagoogika Akadeemia Kunstilise Kasvatuse Instituudi töötajad 41 muusikalises arengus mahajäänud I klassi õpilasega. Kolm aastat kestnud töö tulemusena hakkasid neist 40 õpilast laulma. Arenematuks jäi õpilane füüsiliste defektidega: deformeeritud kõri, sõlmekehed häälekurdudel, nõrgenenud kuulmine ja puudulikult arenenud kõnevõime. Eesti NSV-s on tuntuks saanud Võru rajooni Viitina 8-klassilise kooli muusikaõpetaja E. Lepp, kes on suutnud kasvatada kogu õpilaspere võimeliseks koolikooris kaasa laulma. Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudis tehtud eksperimendid algklasside õpilastega võimaldasid teha järelduse, et vaid 5—6% õpilastest on muusikalisel väga raskesti arendatavad. Ülejäänud õpilased, kui nendega küllaldaselt töötatakse, on suutelised arenema vähemalt nii kaugele, et suudavad viisi pidada teiste õpilastega koos lauldes.

tuda soovitle vastupidiseks. Lakkamatu helide kaos lapse ümber nüristab tema kuulmist, kurnab närvisüsteemi, kasvatab passiivset suhtumist muusikasse ja õpetab muusikat mitte tajuma, sest see on muutunud lapse tegevusele ja toimetustele vaid mürisevaks taustaks.

Kui laps pole enne kooli muusikaga aktiivselt kokku puutunud (ei ole laulnud kodus ega käinud lasteaias), siis tuleb ta I klassi enamasti muusikalise alaarenguga, n.-ö. «jorutajana». Sellisel lapsel puuduvad laulmiskogemused, pole arenenud tähelepaneliku kuulamise oskus. Ta ei suuda jälgida helisid ega eralda neid kõrguse järgi, ei oska kuulata iseennast ega kontrollida oma laulu täpsust. Nimetatud oskuste puudumine takistab puhtalt laulmist. Heade sünnipäraste eeldustega laps saab mahajäämusest kiiresti üle ja juba kuu või paari pärast on ta tõusnud tublide lauljate hulka. Halvem on aga lugu nendega, kellel pole häid muusikalisi eeldusi.

Et last kooliminekuks muusikaliselt ette valmistada, tuleb teda varustada kuulamis- ja laulmiskogemustega. Laulmine alaku juba tema esimesest eluaastast. Pole liialdus, kui nimetada ema hällilaulu lapse esimeseks muusikatunniks. Lapse kasvades lisandub lapsele laulmisele lapsega laulmine: esialgsest kuulajast saab kaasalaulja. Esimeseks ja parimaks õpetajaks on ema (või vanaema, vanem õde), sest isa madalat häält on lapsel võib-olla raske eeskujuks võtta ja jäljendada.

Lauldakse lihtsaid lastelaule ja mitmesuguseid laulmänge. Väga heade muusikaliste eeldustega laps hakkab juba 3—4-aastaselt (vahel isegi varem) ettelauldavatele laulukestele kaasa laulma ja neid iseseisvalt esitama. Jõuab laps selleni 6—7-aastaseltki, ei valmista talle samuti raskusi laulutundides kaasatöötamine.

Laulma õpetamisel pole sugugi ükskõik, millised on viisid. Liiga raskete laulude puhul võib edu jääda tulemata. Sellepärast alustame lihtsaimate viisidega. Esimeseks lauluharjutuseks on käo «kuku» (intervall väike tert, näit. sol-mi) jäljendamine. Püütakse võidu laulda käo moodi ja ära arvata, kelle kägu kukub kõige paremini. Jalutuskäigul kevadisse metsa valmistab lapsele rõõmu võidulaulmine ka tõelise käoga.

«Kuku»-motiivil sobib laulda mitmesuguse tekstiga laulukesi. Nende improviseerimiseks võib leida ideid

laste mängudest, ühistest tööddest, jalutuskäikudest jne. Näit. tütrekese nukumängu sobib põimida järgmisi laulukesti.¹

Nuku äiutamine.²

Äi - u , tu - du , nu - ku - ke - ne , äi - u , tu - du !
 Memm lä'eb met - sa mar - ju too - ma , äi - u , tu - du !

Nuku äratamine.

Är - ka , nu - ku , mär - ka , nu - ku , väl - jas kä - gu hüü - ab kük - ku !
 Met - sas hõis - kab lau - lu - lind , män - gi - ma ta kut - sub sind .

Mänguauto, võib aga teele saata laulukesega:

Sõi - du tee - me pi - ka , maan - teed möö - da ik - ka !
 Tuut - tuut - tuut ! Tuut - tuut - tuut !

Ühendame pallimängugi laulmisega. Täiskasvanu viskab lapsele palli, lauldes sealjuures:

Püü - a , püü - a , pal - li !

¹ Laulukesti lauldes ei tarvitse kinni hoida noodinäidetes esitatud kõrgusest. On lapse hääl madalam, lauldakse madalamalt, on hääl kõrgem, lauldakse kõrgemalt.

² Käesolev ja järgmised laulukesed on artikli autori koostatud.

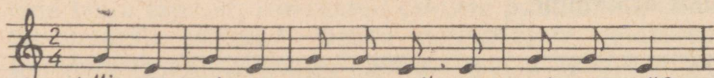
Mängukaaslastele palli tagasi visates kordab laps sama laulukest.

Vastavalt mängijate leidlikkusele muutuvad mängu jätkudes laulukese sõnad. (Võta, võta kinni! Ära vaata ringi! jne.)

Ka muusikalised mõistatused on lõbusad. Täiskasvanu esitab lauldes küsimusi, millele laps vastab samuti lauldes.

Näiteks¹:

Küsimus.

1. Mis on, mis on, ma-gus mait-sev met-sa all?
2. Mis on, mis on, ok-ka-li-ne met-sa sees?
3. Mis on, mis on, val-ge hõl-juv met-sa peal?

Vastus.

1. Maa-sik-ma-ri, maa-sik-ma-ri, ma-gus mait-sev met-sa all.
2. Kuu-se-puu-ke, kuu-se-puu-ke, ok-ka-li-ne met-sa sees.
3. Pil-ve-ke-ne, pil-ve-ke-ne, val-ge, hõl-juv met-sa peal.

Hea tahte ja leidlikkuse korral suudame ise kindlasti välja mõelda huvitavaid ja lastepäraseid tekste, võime kasutada ka luulekogusid, laulikuid. Nii oma lastega lauldes-mängides rõomustame lapsi ning samaaegselt arendame nende muusikalisi võimeid.

On laps «kuku»-viisil juba laulma õppinud, astutakse sammuke edasi. Nüüd lisatakse juba tuntud motiivile kolmas heli, astme võrra (intervall suur sekund) «kuku»-motiivi ülemisest helist kõrgemal. Ka sellise viisiehitusega laulukesi võib ise luua: tekste luulekogudest otsida või ise välja mõelda.

¹ Näide on toodud muusikalise kallakuga üldharidusliku kooli I klassi laulikust «JO LE MI».

Laulukese näide.

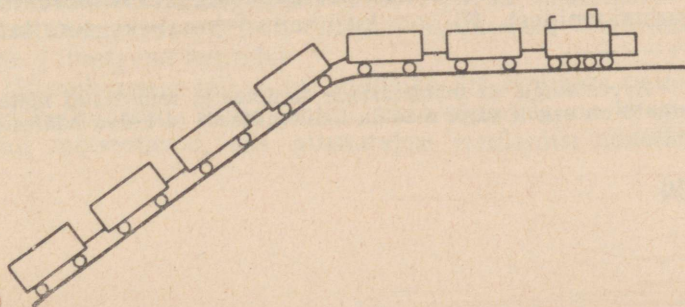

Kord-korralt muutuvad viisikesed, mida me lapsega laulame, ulatuslikumaks. Kui kooli astuv laps suudab koos teistega laulda lihtsaid kitsas ulatuses (näit. intervall kvindi ulatuses) liikuvaid viise, nagu «Poisid, ritta!», «Tiiu, talutütrekene» ja «Juba linnukesed väljas laulavad», on laps koolilaulmiseks küllalt hästi ette valmistunud.

Käib laps juba koolis, ent laulmine valmistab talle raskusi, tuleb kodus laulda koolis õpitud laule. Tihti-peale laulab laps halvasti sellepärast, et ta ei suuda nii kiiresti (laulmist on vaid 1 tund nädalas) lauluviisi omandada. Selleks aga, et laulda hästi, on aeglasemalt viise omandavatel lastel vaja õpitavat palju kordi laulda.

Lapsi kodus airates poleks halb arvestada ka seda, et näiteks nägemine ja liigutused võivad olla toeks kuulmismeelele. Lihtsaimaks viisi liikumise näitlikustamise mooduseks on viisikäikude kujutamine käega, kusjuures rõhtasendis labakäsi liigub üles- või allapoole vastavalt meloodias esinevatele käikudele. Lastele (kuni 8-aastastele) võib viisikäike ka piltnootidega üles joonistada. Jutustab laul jänesest, võib lauldavaid viisikäike kujutada paberile joonistatud jänkudega. Kui ka laps ise lauldavaid ja vaadeldavaid viisikäike käega õhus kujutab, siis piltlikult öeldes, on ta viisikäike «oma käega katsunud».

Piltnoodi näide laulu «Rongisõit» algustaktidest (Rong see sõitis tsuhh-tsuuh-tsuuh...).

Lapse muusikalistele võimetele avaldab soodsat mõju pillimängu õppimine. Eelistada tuleks instrumente, millel heli tekitamine ei nõua eriti peent kuulmist, näit. ksülofoni, metallofoni¹, klaverit, akordioni. Nendel instrumentidel saavad lapsed mängida lihtsaid palakesi ja ka ise kaasa laulda.

Ei tohi unustada, et kogu see tegelus peab olema lastele meelepärane ja lõbus. Muusikaline tegevus olgu mänguline, ilma kauakestvate tuupimisteta ja vanematepoolse kurjustamiseta. Laps ei tohiks iialgi kuulda sõnu: «Ah sina ei suuda ka midagi! Sa oled täiesti andetu!» Nii viisi kaotab laps usu iseendasse ja me ei saavuta midagi. Õpetamine nõuab tähelepanelikkust, heatahtlikkust, taktitunnet ja mis eriti tähtis — pikka meelt. Ainult järjekindlus ja püsivus viivad eesmärgile.

Toredaks näiteks laste kodusest muusikalisest kasvatamisest on lapsevanema V. R. kogemused.

Nimetatud perekonnas ei olnud emal pärilikke muusikaalaseid eeldusi. Selle tasakaalustamiseks seadis isa sisse igapäevase laulmise. Laulmisega alustati siis, kui lapsed polnud veel aastasedki, ja kaasa laulma virgutati neid niipea, kui märgati selleks huvi tekkivat. Nii harjusid lapsed mõnele viisikesele kaasa laulma juba umbes kaheaastaselt. Kuigi lapsed laulsid tihtipeale valesti, oli ka kordaminekuid ja isa püüdlustel oli ilmne edu. Õnnestunud laulmise puhul hüpatati või kiigutati last ning tunti üheskoos rõõmu edusammude üle. Kuna isa madal hääl polnud lapsega koos laulmiseks kõige sobivam, siis mängis ta viisi ka klaveril. Kuid peagi tuli abi vanemast tütrest, kes meeeldi laulis oma väiksema õega. Nähes vanema õe huvi laulmise vastu, tärkas nooremalgi soov laulda.

Mõnikord mõtles isa ise laule välja, mis meeldis tütardele niivõrd, et ka nemad proovisid sedasama teha. Vahel see õnnestuski. Sellised omaloomingulised laulukesed kasvasid välja tavaliselt laste mängudest ja tegevusest.

Kõnealuses perekonnas peetakse lugu muusikalistest traditsioonidest. Nii on kujunenud kombeks tervitada

¹ Arvestatagu, et mänguasjade kauplustes müüdavad metallofonid on sageli väga madala helikvaliteedi ja halva häälestusega.

ema sünnipäeva puhul vastava lauluga, mida eelnevalt salamahti harjutatakse ja sünnipäeval enne pidulauda istumist ette kantakse. Laupäevaõhtuti aga istutakse koos «kodusel kontserdil». Kes oskab, mängib klaverit, kes mitte, see laulab. Ega ühislaulgi puudu. Ka sellistele kodustele muusikaõhtutele eelneb sageli salajane õppimine, et «publikut» üllatada. Kombeks on saanud ka oma laulu lindistamine. Magnetofonilindile laulavad nii lapsed kui ka isa, vanaisa ja tädi. Oma laulu hilisem kuulamine, mida tehakse tavaliselt perekondlikel koosviibimistel, pakub lastele suurt lõbu.

Laste muusikalised võimed arenesid sedavõrd, et vanem tütar võeti juba kuueaastaselt kooli muusikaklassi klaverit õppima, noorem tütar niisama vanalt aga muusikakeskkooli ettevalmistusklassi.

Nagu ülaltoodust ilmneb, saab pideva suunamise teel ületada nõrku muusikalisi eeldusi. Suunamise puudumisel oleks käesoleval juhul varajane muusikaline areng olnud enam kui kaheldav.

Nii nagu laste lauluvõime arendamisel etendab tähtsat osa vanemate huvi laulmise vastu, nii on see ka laste **muusikalise maitse kujundamisega**. Vanemate eeskuju, nende oskus näha muusikas kunsti, mitte ajaviidet on laste muusikalisel kasvatamisel oluline tegur. Kuid eeskujust üksinda ei piisa, sest see muusika, mis on vanematele arusaadav ja huvitav, võib palju nooremale kuulajale raskeks ja arusaamatuks osutada. Last on vaja õpetada muusikat kuulama, tema muusikalise maitse kujunemist on vaja teadlikult suunata. Hea mängu- või lauluoskus võimaldab lapsevanemal muusikapalu ise esitada. Nende võimete puudumisel tuleb mõistagi piirduda heliplaadidega.

Helindeid valides on vaja arvestada põhimõtet kergemalt raskemale, lähemalt kaugemale, s. t. ettemängimisel-laulmises lähtutagu niisugustest paladest, mis on väikesele kuulajale kõige lähedasemad ja kõige kergemini mõistetavad. Need on lastele tuttavast maailmast — mängudest, vanematest, kodust, loomadest, lindudest jms. jutustavad helindid.

Mitmekesiseid võimalusi muusika kuulamiseks pakuvad heliplaadid. Kuna laulud, tänu sõnadele, on kergemini mõistetavad, siis alustatakse kuulamist nendest.

Järgnevad lühikesed instrumentaalpalad (mitmesugused tantsud, marsid, karakterpalad), seejärel stseenid lasteoperitest (laulud, tantsud), tantsud lasteballettidest, lastesüüdid, -kantaadid jne. Lapse arengutasemele vastavate heliplaatide muretsemine nõuab lapsevanemalt omajagu muusikatundmist, kuid abi võivad siin osutada lasteaia muusikaline kasvataja ja kooli muusikaõpetaja.¹

Instrumentaalmuusika mõistmine võib esialgu lapsele raskeks osutada. Sellepärast on soovitatav enne helindi kuulama asumist anda selle kohta selgitusi. Valmistudes esitama P. Tšaikovski klaveripala «Nuku haigus», jutustatakse lapsele lühidalt, et see helind kujutab väikese nukuema kurbust purunenud nuku pärast. On lapsel juba kuulamiskogemusi, võib kuulamise sisse juhatada küsimustega «Mis sa arvad, mida see muusika kujutab?», «Missuguse pealkirja paneksid sina sellele palale?». Helindi üle mõtteid vahetades areneb lapses teadmine, et muusika väljendab alati midagi. Helind võib otseselt kujutada kedagi või midagi (V. Rebikov «Karu», J. Jürme «Sepikojas» jne.), anda edasi tundeid, mõtteid, meeolusid (P. Tšaikovski «Nuku haigus», «Uus nukk»; R. Schumann «Unistus» jne.).

Küllap on igale lapsele kingitud raamatuid, millest ajapikku on moodustunud raamatukogu. Heliplaatki on lapsele kenaks kingituseks! Lapsevanema I. S. kodus on see tavaks saanud. Lapsed (tütar 13-aastane, poeg 11-aastane) armastavad kuulata oma heliplaate. Nende

¹ Lastele võib leida sobivaid laule ja klaveripalu nii eestkui venekeelsetest kogumikest: «Nõukogude Eesti heliloojate laule mudilastele klaverisaatega» (Tallinn 1964); «Nõukogude Eesti heliloojate laule lastele klaverisaatega» (Tallinn 1964); E. T a m b e r g «Seitse laulukest»; A. P ä r t «Viis laulu lastele»; V. T o r m i s «Viis laulu mudilastele»; E. A a r n e «Mõistata!» jt. Klaveripalu võib leida järgmistest kogumikest: R. T o b i a s «Kümme klaveripala lastele»; P. T š a i k o v s k i «Lastealbum»; H. L e m m i k «Kümme klaveripala lastele»; E. T a m b e r g «Seitseteist klaveripala lastele»; С. Ч е ш е в а «Музыка для слушания в детском саду» (Москва 1961); Н. Г р о д з е н с к а я «Слушание музыки в начальной школе» (Москва 1960); klaveripedagoogikas kasutatavad kogumikud jt.

Sobivateks heliplaatideks lastele on näit. E. Aarne lastelaulude tsükkel «Mõistata!», Saint-Saëns'i süit «Loomade karneval», tantsud Tšaikovski balletist «Pähklipureja», eesti rahvalaulud lastele jne.

plaadikogus leidub huvitavaid palu, nagu laulud Rober-
tino Loretti ja Eesti Raadio noorteansambli esituses,
instrumentaalpalad soolopillide ja orkestri esituses
(näit. tantsud ballettidest) jne. Laste armsaimaks palaks
on W. A. Mozarti «Väike öömuusika», mida ikka ja jälle
tahetakse kuulata. Raske on uskuda, et lastest, kelle
lemmikhelind esindab «tõsist» muusikat, võiksid kas-
vada kunagi noorukid, kes näevad muusikas ainult ker-
get ajaviidet. Kahtlemata on selles kodus mõeldud laste
muusikalisele kasvatusel.

Lisaks kodustele muusikakuulamistele nii heliplaati-
delt kui ka raadiost viime lapse võimaluse korral ka
kontserdile või teatrisse, kusjuures tuleks alustada las-
tele korraldatavatest erikavaga kontsertidest ja laste-
kooride ning lastemuusikakoolide õpilaste esinemistest,
lasteoperitest ja lasteballettidest. Esmakordsed kont-
serdi- ja teatrikülastused ärgu jäägu viimasteks, vaid
pangu alus vajadusele ikka ja jälle astuda teatri- või
kontserdisaali, et rikastuda kunstielamustega.

Kui lastes on suudetud huvi äratada laulmise ja muu-
sika kuulamise vastu, on pandud alus nende lauluvõime
arendamisele ja muusikalise maitse kujundamisele. See
on lapse suhtes suur teene, sest muusikalise kasvatusel
ülesandeks pole ainult muusika mõistmise ning lapse
muusikaliste võimete arendamine, vaid ka lapse tunde-
elu arendamine, lapse kasvatamine. Selle viimase nimel
avagem oma lastele helide kaunis maailm!

ATEISTLIKUST KASVATUSEST PEREKONNAS

V. RATASSEPP

Nõukogude inimesed on valdavas enamuses veendunud ateistid ega looda mingi jumala peale, vaid töötavad innuga parema ja helgema elu nimel. Just sellele toetuvad mitmed lastevanemad, kui nad väidavad, et nõukogude perekonnas on ateistlik kasvatustöö kaotanud mõtte.

Vestlustest lastevanematega on selgunud, et paljud ei ole kodus tehtavat kasvatustööd noorte ateistide kasvatamise seisukohalt analüüsinud. Väidetakse: «Meil kodus usklikke ei ole, seepärast pole meil vaja ka ateistlikku kasvatustööd teha.» — «Et keegi ei ole lastele jumalast ja usust midagi rääkinud, ei ole ateistlikuks kasvatustööks vajadust tekkinud.» — «Selleks et ateistlikku kasvatustööd teha, peaksin oma lastele eelnevalt piiblilugu õpetama.» Jne.

Toodud ütlused viitavad sellele, et pole mõeldud, miks on siiski tänapäeval nõukogude perekonnas vajalik ateistlik kasvatustöö ning milles see seisneb. Käesolevas kirjutises püütakse seda käsitleda.

Mõeldes ateistliku kasvatustöö vajalikkusest perekonnas, võib algul tõepoolest näida, nagu eeldaks see usklike perekonnaliikmete olemasolu. (Kui ei leidu teisi, olgu vähemalt usklik vanaema, kelle vastu saaks ateismipiigid suunata!)

Pahatihti näevad mitmed propagandistidki perekonnas tehtava ateistliku kasvatustöö põhiprobleemina võitlust uskliku vanaemaga või tädiga. Soovitatakse lapsed isoleerida usklikest vanavanematest või sugulastest,

lõpetada viimastega kontakt, hoida lapsi sattumast kiriku lähedusse jne. Laste isoleerimine ei ole muidugi õige vahend ateistide kasvatamisel. Sellega võidakse tuua pigem kahju kui kasu. Isoleerimine tuleb kõne alla ikkagi erandjuhtudel, näiteks siis, kui puututakse kokku usuhulluga.

Muidugi on vaja vahele astuda, kui lapselt nõutakse usukommete täitmist. Vastav selgitustöö usukombeid täitvatele vanavanematele kuulub kindlasti perekonnas tehtava ateistliku kasvatustöö valdkonda. Parimaid tulemusi usukommete vastu võitlemisel annab nõukogulike perekondlike traditsioonide juurutamine. See ei ole aga perekonnas tehtavas ateistlikus kasvatustöös peamine, vaid ainult üks oluline külg. Peamine on töö, mida tehakse mitte niivõrd usukommete, vaid usu enda mõju vastu. Usu mõju vastu tuleb seada lastes kujundatav õige maailmatunnetus, kindlad tõepärased teadmised ja veendumused.

Veendumuste kujunemine eeldab nähtustest arusaamist. Teaduslike veendumuste jõud, võrreldes religioosete «veendumustega», selles seisnebki, et need pole saadud palja, kuigi rangelt järjekindla veenmise abil, vaid põhjendamise ja tõestamise teel. «Teadmisel mitte-põhinev «veendumus» on tunnetusteoreetilises plaanis lähedane religioonile, sõltumata sellest, mis on nende veendumuste konkreetseks sisuks.»¹ Veendumuste kujundamiseks ei piisa seega üksnes emotsionaalsest elemendist, kuigi ka see on oluline. Veendumusi annavad emotsionaalselt antud tõepärased teadmised.

Laste ateistlik kasvatamine ei ole omaette valdkond, vaid on tihedalt seotud teadusliku maailmavaate kujundamisega. Ateism ise on ju osa teaduslikust maailmavaatest. Seepärast tuleb ateistlikku kasvatustööd vaadelda ühtse tervikuna koos materialistliku maailmavaate kasvatamisega ja kasvatustööga üldse.

On vaja arvestada, et ka usuühingud teevad kõik selleks, et leida oma ridadele täiendust. Usu mõjuga ja usklikega ning nende kommetega puutuvad lapsed nii või teisiti kokku. See kutsub esile vajaduse anda lastele sellekohaseid seletusi.

¹ L. V a l t, Maailmavaade, filosoofia, veendumused. — «Rahva Hääl» 1965, nr. 296, 16. dets.

Küsimusele, milles avaldub perekonnas tehtav ateistlik kasvatustöö, võiks üldjoontes vastata järgmiselt: see seisneb laste hästi korraldatud vaimses arendamises ning religiooniga seotud nähtuste seletamises ja religioosse propaganda kriitikas. Pole õige näha koduse ateistliku kasvatustöö sisu üksnes viimases.

Kuigi meie kodud on laste vaimsel arendamisel teinud edusamme, ei või veel saavutustega kiidelda. Seda näitab esimesse klassi astujate lubamatult ebaühtlane tase. Sageli ei ole õpilasel võimalik koolis ja ka elus tasa teha lünki, mis on tekkinud sellest, et last ei ole vajalikult arendatud kodus koolieelsel perioodil ega ka koolis õppimise ajal. Et laste intellektuaalse arendamise küsimusi käsitletakse ka käesoleva kogumiku teistes artiklites, siis peatutakse sellel siinkohal vaid põgusalt.

Õige maailmatunnetuse kujundamine algab siis, kui lapse armsaimaks küsimuseks on «miks?». Vastamist neile ja kõigile edaspidistele «miksidele» tuleb järelikult ära kasutada ka ateistlikuks kasvatustööks. See pärast on väga oluline, kuidas lapsevanem lapse taolisesse küsimustesse suhtub. Kui me ei anna lapsele vastust, ühmame vaid, et ära tüüta, ei tea, see on alati nii olnud vms., siis jätame kasutamata soodsa võimaluse ateistlikuks kasvatustööks. Veel halvem on aga see, et nõnda vähendame lapse aktiivsust meid ümbritseva maailmaga tutvumisel. Lapsel kujunevad mõtteloidus ja ükskõiksus elunähtuste vastu. Vaatlusvõime, huvi ja mõtlemise arendamisele pööravad õpetajad koolis rohkesti tähelepanu ning näevad sageli palju vaeva. Need omadused on ju vältimatuks eeltingimuseks materialistliku maailmavaate kujundamisel. Kodu peab siin koolile toeks olema. Teatavasti on eespool nimetatud iseloomuomaduste kujundamiseks suurimad võimalused just lastevanematel. Esimesed kogemused on alati kõige eredamad ja lapsevanem peab teadma, et just tema teha on, kas need saavad aluseks tõepärastele teadmistele või mitte. Unustada ei tule ka seda, et lapse küsimustele vastamisega, lapsele ülesannete andmisega, lapsega koos töötamisega ja üldse lapsega tegeldes arendame tema vaimseid ja sotsiaalseid vajadusi. Sotsiaalsete vajaduste hulka kuulub vajadus astuda kontakti oma taolistega ja saavutada teiste tunnustust. Nende hulka kuuluvad näiteks ka kõik moraalsed veendumused.

Teadlased on kindlaks teinud, et juhul, kui vanematel puudub vajalikult tihe kontakt lastega, võib lapsest (eriti koolieelses eas) kujuneda asotsiaalne inimene. Isiksuse kujundamise, kasvatamise ja hiljem ka enesekasvatuse põhiliseks teeks on aga mitmesuguste vajaduste kujundamine ning arendamine. See käib nii koolieelsete, koolilaste kui ka täiskasvanute kohta. Aluse sellele panevad lastevanemad ja see mõjutab oluliselt isiksuse edasist kujunemist.

Eelnevaga tahaksin rõhutada, et lapsel on vaja rohkem viibida vanematega koos. Lapses ei tule näha ainult töö segajat või tüütajat. Just üheskoos mitmesuguseid töid-toimetusi tehes on võimalik sobiva vestluse abil last arendada, vastata lapse küsimustele. Laps ju ei saa tekkinud küsimusi üles märkida, et neid isalt emalt viimastele sobival ajal küsida. (Koolieas võiks laps küll teda huvitava asja üles märkida ning hiljem kas vanematelt või õpetajalt seletust küsida.) Kui laps ise ei küsi, on passiivse võitu, tuleb teda suunata ümbritsevat jälgima. Lapsega koos töötades, matkates jne. tekivad küsimused loomulikult ja nagu iseenesest. Toome näite vestlusest ema ja lapse vahel, kui ema valmistab köögis perele einet. Ema palus oma lapsel, kes ei käinud veel koolis, tuua külmutuskapist piimapudel. See kattus soojas köögis udukorruga ja muutus märjaks.

«Ema, miks piimapudel muutus köögis märjaks?»
Emal oleks olnud lihtne seletada, miks see nii toimus. Seda ta aga ei teinud, vaid palus lapsel endal mõelda. Kui see midagi välja ei nuputanud, küsis ema: «Mille poolest külmutuskapist toodud pudel erineb pudelist, mis oli juba varem köögis?»

Laps: «Ta on külm.»

Ema: «Õhus olev veeaur muutub külma pudeli pinnal veeks niisamuti, nagu soe hingeaur peegli uduseks muudab.»

Laps: «Kust see aur õhku tuleb?»

Ema: «Mida me praegu köögis teeme?»

Laps: «Keedame suppi.»

Ema: «Vaata, ma tõstan paja kaant. Mida tuleb pajast?»

Laps: «Auru.»

Ema: «Mida tuleb veega teha, et see auruks muutuks?»

Laps: «Keeta.»

Ema: «Missuguse ilmaga kuivab pesu õues kiiremini?»

Laps: «Päikesepaistelise ilmaga, sest päike soojendab.»

Ema: «Mis teeb pesu märjaks?»

Laps: «Vesi.»

Ema: «Miks pesu kuivab päikese käes paremini?»

Laps: «Siis on soe ja vesi muutub kiiremini auruks.»

Väga oluline on jälgida, kas laps saab küsimustest aru. Kui arvatakse, et ta mõnest seletusest veel jagu ei saa, seletatagu lihtsamalt.

Võib tekkida küsimus, kas siin on tegemist ateistliku kasvatusena. Just taolised nähtuste seletused annavad ka ateistliku kasvatustöö seisukohalt kõige enam. Nooremas ja vanemas koolieas peavad arutlused olema muidugi kõrgemasemelised, ühiselt leitakse vastus mitmetele probleemidele jne. Vee aurustumise ja auru kondenseerumise nähtustega on tihedalt seotud pilvede tekkimine ja vihm. Pärast niisugust vestlust suudab laps seletada ka neid nähtusi. Lastele on väga huvitav, kui vanemad jutustavad, kuidas neile või nende vanematele usuõpetuse tundides seletati, et vihma saadab jumal. Tavaliselt käivad lapsed pärast sellist jutustust peale, et neile veel midagi jutustataks. Soovitatav on ka näiteks äikesest kõneldes jutustada lastele, milline seletus anti välgule ja müristamisele muiste: «Taevaisa tõreleb!» Seejuures võib tütrelt-pojalt küsida või lasta neil mõelda, miks ja millisel inimkonna arengutasemel selline arvamus võis tekkida ning miks ta on nii visalt püsinud. Võime märkida, et usumehed kasutasid ära inimeste teadmatust sisendamaks neile oma väärtust.

Lihtsad seletused ja mõtlemapanevad küsimused aitavad tunduvalt kaasa, et lastele ei jääks loodusnähtustest ettekujutust kui millestki seletamatust, arusaamatust ja imepärasest. Ühes kodus hakkasid taolised vestlused pojale nii meeldima, et ta palus isal välja mõelda mitmesuguseid küsimusi-mõistatusi. Seda tehtigi ja nii leiti uus vorm lapse arendamiseks. Väärtuslikuks on seejuures asjaolu, et see oli lapse algatus. Ema ja isa võisid nüüd öelda, et kui oled hea laps, anname sulle mõistatusi ka edaspidi.

Perekonna ühised jalutuskäigud, matkad, väljasõidud pakuvad samuti palju võimalusi vestlusteks. Kui on teada, kuhu nimelt minnakse — käik arhitektuurimälestise või ohvrikivi juurde, muistsete eestlaste linnusele vm. —, võib eeloleva vestluse teema juba ära määrata. Ühtlasi aga leitakse vastused ka kohapeal tekkivatele küsimustele loodusnähtuste kohta, seletatakse uusi mõisteid ja nii saab laps teada mõnestki looduses valitsevast seaduspärasusest. Neis vaatlustes-vestlustes selgub lastele loodusnähtuste loomulikkus ja nad ei hakka kunagi uskuma, et selle taga võiks olla midagi üleloomulikku. Seejuures jäägu aga kõlama perekondliku kasvatuse põhinõue: mitte spetsiaalselt laste jaoks, vaid koos lastega. Nii saavutame kasvatamisel alati enam. Kodu peaks tegema kõik võimaliku laste vaimsete vajaduste arendamisel.

Tavaliselt elab perekonnas vanaema või vanaisa või on perekonnal tuttavaid vanemaid inimesi. Nemad teavad palju tõestisündinud lugusid kirikuõpetajatest, jutustavad huvitavalt mõisas teolkäimisest, endistest kommetest, mäletavad revolutsiooni- ja sõjasündmusi jne. Kui isa ja ema ise hakkavad meenutama, on neilgi nii mõndagi rääkida, mida pandi tähele või kuuldi lapsepõlves. Sellele on vaja mõelda ja neid juhtumusi-sündmusi laupäevaõhtul või matkal lõkketule ümber istudes lastele pajatada. Lapsed kuulavad taolisi jutuvestmisi suure huviga, nagu öeldakse, «suu lahti». Seejuures pärivad nad ise üht-teist, andes jutustajale nõnda hoogu. Iga juttu saadab paratamatult jutustajapoolne hinnang ühele või teisele sündmusest osavõtjale kaasa-alamise või hukkamõistmise näol. Nii mõnigi mõttekatkend jäetakse aga lastele enestele lõpuni mõelda. Just sellistest jutuajamistest, kus lastele ei loeta õpetussõnu, vaid nad peavad ise mõtlema, kuuldot analüüsima-sünteesima, on kõige enam kasu teatud suhtumiste ja kindla ideelise suuna kujunemisel laste teadvuses. Nii toimus ju kasvatustöö ka minevikus. Siis kütkestasid noorte meeli vanemate inimeste vestlused heinamaal, talgutel, õitsil, rehetoas. Olgu veel kord rõhutatud, et kool ei saa niisugust kasvatustööd kunagi asendada.

Vanematepoolne kasvatuse toimub kodus alati, ka siis, kui lastesse suhtutakse ükskõikselt, neile ei pakuta ela-

musi. Ainult et sel juhul kasvatatakse lastest ükskõikseid, end kuidagi ühest päevast teise vedavaid inimesi, rääkimata võitlevate ateistide kasvatamisest. Kahjuks leidub veel perekondi, kus lapsed ei tea midagi oma vanemate ning vanavanemate lapsepõlveaegadest, ei tea sageli oma vanemate igapäevasest tööstki. Tegelemine üksnes laste materiaalsete vajadustega viib ajapikku selleni, et vanemad ei tunne oma lapsi küllaldaselt, kaotavad kontrolli oma lapse üle ega ole suutelised lapse arengut suunama.

Laste vaimsete vajaduste arendamiseks kodus on juba nimetatu kõrval veel palju võimalusi. Last tuleb kasvatada nii, et tal tekiks vajadus muusika, kirjanduse, kunsti järele.

Lastevanematel tuleb tihti ateistliku kasvatustöö küsimustega kokku puutuda. Kiriklikel matustel kuulavad lapsed vaimulikke laule, kirjandusteostes on mõned tegelased usklikud, kunstimuuseumides nähakse vaimuliku sisuga töid jne. Niisugustel juhtudel tekibki vajadus anda lastele mõnesuguseid seletusi ja hinnanguid, mida tuleb pidada ateistlikuks kasvatuseks, kui seda tehakse ateisti positsioonidel seistes.

Keskaja maalikunstnike tööd annavad näiteks hea ülevaate siis valitsenud maailmakäsitusest. Tolle aja maalikunst seisis peaaegu täielikult usu ja kiriku teenistuses. Kujutati pühakuid, piiblitegelasi, pilte usulegendidest. Nende töödega kaunistati pühakirja, kiriku-altareid, seinu ja lagesid. Kunstnikud olid seotud kindlate kujutusviiside ja tüüpidega ning valitses loodusvõõras, tardunud käsitlus. Anatoomia mittetundmine põhjustas abitust inimeste kujutamisel.

Renessanss lõi elujaatava kunsti. Vaimulik element hakkas järjest enam ruumi andma ilmlikule (portree, maastik). Leonardo da Vinci, Raffaeli ja teiste kõrgrenessansi kunstnike töödes tõusis esikohale meisterlik, suurejooneline vormikäsitlus. Leonardo da Vinci töös «Püha õhtusöömaag», mida peetakse kunstniku parimaks tööks, torkab silma haruldane elulisus.

Lastele tuleb selgitada, et nimetatud töid hinnatakse mitte nende religioosse sisu, vaid inimlikkuse, ilmekuse, loomupärasuse ja suure meisterlikkuse poolest. Vaimulik sisu ei kahanda nende väärtust. Võrreldes varakeskaja kirikukunstiga oli see tohutu samm edasi.

Jälgides mitmete kunstivoolude esindajate töid keskajast kuni meie päevini, saadakse teatav ülevaade ka religioosse maailmakäsituse pidevast taandumisest. Ühtlasi nähakse, kuidas kunst kajastab inimteadmiste kasvu ning inimese tunnetuslike võimete arenemist.

Vestlus kunstiteoste, samuti ka muusika- ja kirjan-
dusteoste analüüsimisel laabub edukamalt, kui laste-
vanemad on ise neis küsimustes vajalikult kompetent-
sed. Teisest küljest eeldab asjast õige arusaamine seda,
et lastega on tehtud vastavat eeltööd. Lastele on vaja
juba maast-madalast õpetada laule, kuulata nendega
koos muusikapalasid, lugeda kirjandust, vaadata koos
pilte ning mõtestada lahti nende sisu, arendada laste
fantaasiat ja mõtlemisvõimet. Sellise töö pinnal arenevad
vaimsed vajadused ja tekib sügavam huvi ka kunsti,
muusika või kirjanduse vastu. Näiteks vaimulikku
muusikasse suhtumisest saab lapsega mõtteid vahetada
ikkagi alles siis, kui teda on õpetatud muusikat, kaasa
arvatud ka tõsisemat, mõistma ja hindama.

Viimasel ajal arvestatakse järjest enam seisukohta,
mille järgi koolieelne iga mõjutab eriti olulisel määral
isiksuse kujunemist. Seda asjaolu tuleb vääri-
liselt hin-
nata ka ateistliku kasvatustöö aspektist lähtudes.

Järgnevalt peatume lühidalt perekonnas tehtava ate-
istliku kasvatustöö teistel olulistel külgedel. Kuidas
seletada lastele usukommete täitmist? Seda on sageli
raske teha, sest lapsed on elus üht-teist märganud. Usu-
kombeid ei täida meil ainuüksi usklikud inimesed.
Tuleb selgitada, miks on see nii ja miks usukombed
ikka veel visalt säilivad. Ei pääse ateistlikust kasvatus-
tööst ka need lastevanemad, kes väidavad, nagu poleks
see enam vajalik. Lapsed ise oma küsimustega sunni-
vad vanemaid seda tegema: «Mida kirikus tehakse?»,
«Kes on ristiema?», «Miks minul ei ole ristiema?»,
«Miks meie kuuske sisse ei too, Kati sai juba nääri-
kingitused kätte?», «Miks vanasti oli jõuluvana, nüüd
aga näärivana?» jne. Usukommete täitmist juhtuvad
lapsed nägema surnuaias viibides ja isegi tänaval, kui
mõni vananimene lööb kirikust möödudes risti ette.
Harvad ei ole meil ka kiriklikud matused. Nende ja tao-
liste küsimustega puutuvad lapsed varem või hiljem
nagunii kokku. Muidugi ei muutu nad sellest veel uskli-
kuks. Aga väär on vaade, et ateistlikku kasvatustööd

tuleb teha just usklikega. Kui me anname eeltoodud küsimustele põhjendatud vastused, kui seletame lastele, mis on usk, jumal jne., siis ongi see ateistlik kasvatus-töö. Vanematelt vastust mitte saades võib juhtuda, et laps pöördub mõne uskliku inimese poole, kellel aega jätkub. Mõned usklikud vanemad sunnivad oma lapsi kirikuski käima ning sisendavad neile religioosseid dogmasid. Kogudused aga püüavad levitada vaadet, et religioosse mõjutamise liitmine koolis tehtava kasvatustööga võimaldab saavutada täit edu kõrge moraaliga inimese kujundamisel. Räägitakse, et usk aitavat inimesel paremaks muutuda, et vanasti olevat moraal kõrgemal tasemel olnud, sest see oli religioosne moraal jne. Niisugused jutud võivad ulatuda ka laste kõrvu. Neile tuleb sel korral selgitada, et religioosne moraal ei ole olnud sugugi järjekindel ega õiglane, kuigi see on ajaloo vältel ka mõningat positiivset osa etendanud. Ajalugu on näidanud, et religioosne moraal, mis ühtedele ütles «Ära tapa!», lubas teistel silmagi pilgutamata korda saata kuritegusid. Tallasid ju meiegi kodupinda maadevallutajad, kelle rihmapandlal ilutses pealdis «Jumal on meiega». Tänapäeval peaks aga igapähele, kes mõtleb kuritegudele Vietnamis, selge olema, et õiglane viha on palju moraalsem kui kristlik õpetus oma vaenlaste armastamisest. Võtame näiteks selle, et ristiusk lubab inimesele tema heategude eest tasuta teises ilmas. Kui usklik teeb head, siis oma hingepõhjas, võib-olla isegi alateadlikult mõtleb ta, et jumal tema heategu arvestab ning teda pärast surma «vääriliselt meeles peab». Siin kipub humaansus vägisi egoismi varju jääma. Tuhat korda õilsam ja humaansem on teha head mitte sellepärast, et kunagi taevasse saada või et jumal karistab, vaid veendumusest, omaenda südametunnistuse ajal.

Kristlikust moraaliõpetusest kõneldes on soovitatav jutustada lastele ka sellest, kuidas usk saksa ristirüütelite poolt Eestisse toodi ja kuidas peks ning häbipingid kiriku ukse juures selle omaksvõtmisele kaasa aitasid. Peksmisega üheaegselt toimusid kirikus usutalitused ja lauldi vaimulikke laule.

Siin-seal juhtub veel nüüdki, et usklikud kasutavad perekonnas valitsevat ebakõla, samuti rasket olukorda või haigust soodsa pinnana usupropagandaks. Mõju

peavad avaldama ka piduliku meeleolu loomine usu-pühade ajal, lastele tehakse kingitusi või astutakse teisi tagamõttega samme.

Vanemate ülesandeks on lastele seletada, et nõukogude inimesed ei seo oma perekondlikke ja ühiskondlikke sündmusi kirikuga, sest nad ei usu jumalasse. Vanemate inimeste paljud lapsepõlvemälestused on seotud kirikuga. Lastevanemad peaksid taotlema, et nende lapsed võiksid oma lapsepõlvemälestustest, pidulikest perekondlikest sündmustest elu lõpuni rõõmu tunda. Muidugi tuleb teha kõik selleks, et ilmlikud kombetalitused oleksid võimalikult sügavalt läbi mõeldud ja hästi läbi viidud.

Perekonnas tehtavas ateistlikus kasvatustöös tuleb arvestada ka emigratsioonis elavate usklikte sugulaste või tuttavate mõju. Juhtub, et nad saadavad usulise sisuga raamatuid, lastele usulise sisuga mängu jne. Külalislugijatel aga, kes esinevad meie usukogudustes, on sageli lisaks piiblile laste jaoks kaasas ka närimiskummi!

Koduse ateistliku kasvatustöö hulka kuuluvad ka vestlused ning selgitused religiooni ja ateismi ajaloo vallast. Lastele võib näiteks jutustada, et usulahkused on väga palju ja need on sageli omavahel vaenujalal. Juba 1054. aastal panid õigeusu kirik (kreeka-katoliku kirik) ja rooma-katoliku kirik, mida juhtis Rooma paavst, teineteise kirikuvande alla.

XIII sajandil, kui saksa ja taani feodaalid ristisid eestlasi, said ristisõdijad paavst Aleksander III korraldusel kõik patud andeks tingimisel, et nad eestlastest «paganate» vastu kogu jõust võitlevad. Rahva ristimisel ei olnud tähtsust mitte usulistest kaalutlustest lähtudes, vaid see tähendas, et rahvas on alistatud. Suurepäraseks tõendiks selle kohta on Virumaa lõunapoolseima osa vanema Tabellinuse hukkamine taanlaste poolt. Vanem tapeti sellepärast, et ta ei suutnud takistada sakslasi eestlaste ristimisel ja seega alistumast sakslastele, aga mitte taanlastele.

Muidugi pole vaja lastesse sisendada lihtsalt niisama kõike negatiivset, mida usk on ajaloo vältel sünnitanud. Näiteid võib esitada siis, kui kerkib vastav küsimus või kui see tuleb kasuks väitluses noorukiga.

Jutustada tuleks ka usust kapitalistlikes riikides

tänapäeval, eriti maades, kus usk on laialt levinud (näit. katoliiklus). Ei ole haruldane juhtum, kus õde ei tunne enam venda, seepärast et too kosib teist usku kaasa. Prantsusmaal oli külakooliõpetaja sunnitud kogu oma perega teist elukohta otsima, sest ta ei käinud misal. Kohalike elanikega, kes olid katoliiklased, tekkis temal kui ateistil pidevalt arusaamatusi ja ebakõla.

Koduse ateistliku kasvatusel valdkonda kuulub selgitustöö ka selle kohta, miks meie maal on kehtestatud usuvabadus. Tutvustada tuleb ka riiklikult kehtestatud seadusi, mis puudutavad usu propageerimist: väljaspool kirikut on meil usupropaganda keelatud ning alaealisi ei tohi sundida kirikus käima ja usukombeid täitma.

Oluline on õpetada lastele, kuidas uskliku inimesega käituda ja suhelda. Esineb juhtumeid, kus nooruk asub vanemat usklikku inimest agiteerima ja temaga vaidlema vastu viimase tahtmist. Seejuures ironiseeritakse ja avaldatakse imestust, kuidas niisugune inimene meie ühiskonnas võib üldse veel eksisteerida jms. Sellisel juhul on lastevanemad ilmselt oma ülesannet ühekülgiselt mõistnud ja osa kasvatusel, muidugi ka ateistlikust kasvatusel, oma lapse juures tegemata jätnud või valesti teinud. Nii käitub vaid kasvatamatu inimene. Lastel käitumise kujundamisel on vaja sisendada ka seda, et on taktitu solvata usklike tundeid.

Teataval arenguastmel tuleb lapsele selgitada, et usk on olnud paratamatuks nähtuseks inimkonna arengu teel.

Usk andis inimesele siis, kui tal puudusid teised maailmatunnetuse võimalused (teadus, kunst), teatava teovikliku, kuigi moonutatud maailmapildi. Usk võimaldas seletada mitmeid raskesti mõistetavaid nähtusi ning suutis anda inimesele jõudugi tema raskes elus. Pole alust väita, et usk ei anna tänapäeval usklikele midagi, sest siis nad ju ei usuks.

Ateistlik töö usklikega nõuab igal erineval juhul sageli isesugust lähenemist. Edu saavutamiseks on vaja kõigepealt välja selgitada ja kõrvaldada need tingimused, mis antud juhul tekitavad inimeses vajaduse usu järele. Sedagi on kasulik lastele seletada, kui nad on sellest arusaamiseks juba küpsed. Tegelemist usklikega

tuleb lugeda ateismialase töö eriküsimuseks ning käsitleda omaette.

Mõnikord on kasuks, kui seletada neile lastevanemaile või vanavanemaile, kes lastele vaimulikku kasvatust tahavad anda, et sellega teevad nad lapsele halba. Sel juhul antakse lapsele moonutatud maailmapilt ja võib arvata, et normaalse arenemise korral laps seda kunagi mõistab. Tagajärjeks on pettumused. Noorukil tuleb ületada mitmeid psüühilist laadi raskusi, hinnata ümber vääropetusi ning -suhtumisi. Ette tuleb näha ka vastuolulisust, mis tekib kodu ja kooli erineva kasvatustöö tulemusena. Need vastuolud kutsuvad esile negatiivseid emotsioone (solvumised koolis klassikaaslaste poolehoiu puudumise tõttu, pahameel ja tülpimus pidevate määritsemiste ning usumoraali jutlustamiste pärast kodus jne.). Järk-järgult süvenedes võivad negatiivsed emotsioonid nõrgestada organismi, muuta ta vastuvõtlikuks mitmesugustele haigustele. Lapse hinge võib see kõik aga lüüa mõrasid, raskemal juhul esile kutsuda psüühilisi häireid. Seevastu tõhus ateistlik kodune kasvatus mõjub soodustavalt õpilase töötulemustele koolis ning aitab õpilasel leida õige koha elurõõmsas lastekollektiivis.

Lõpetuseks tahaksin öelda, et ateistlik kasvatustöö kodus ei peaks mingil juhul kujunema eriliseks ettevõtmiseks või kampaaniaks. Vaja on olla vaid teadlik sellest, kuidas järk-järgult kujuneb lapsel teaduslik maailmavaade, ja anda omapoolne osa lapse suunamiseks sellel teel.

KUIDAS SUHTUTE KEHALISSE KASVATUSSE TEIE?

V. MAANSO

Kui laps on õige-õige väike, nii et ta veel kõnelda ega kõndidagi ei oska, peame loomulikuks, et hangime koju raamatuid imiku tervishoiu kohta, otsime sealt hoolikalt, kuidas peame oma pisikest toitma ja mil viisil hindama tema füüsilise arengu näitajaid. Me ei unusta talle toitu andmast kindlal kellaajal, teda vanni tamast ega jalutama viimast. Eakohased kehalised harjutused on siis suureks rõõmuks mitte ainult väikelapsele, vaid ka vanematele ja nende tuttavatele.

Hoolitsus selle eest, et laps liiga vähe ei sööks ja et ta vähemasti nägu, jalgu ja hambaid peseks, jääb perekonnas tavaliselt püsima. Kuid huvi lapse kehalise tegevuse vastu raugeb sageli pärast seda, kui laps kõndimiskunsti on selgeks saanud. Mitmed vanemate ebaõiged seisukohad kehalise kasvatuse küsimustes viivad olukorrani, mida nägime Liina kodus.

Sel ajal kui teised lapsed kaunil sügishommikul kooli poole ruttavad, hüüab voodis lesiv Liina kärsitult: «Ema, ma ei taha enam kraadi!» Ja ema tõttabki köögist kohale, võtab kraadiklaasi, vaatab seda ja ta nägu muutub tõsiseks. Liina küsimusele, kas ta võib nüüd voodist välja tulla, kuuleme vastust: «Ei, tütreke, sul on jälle palavik, nagu ma arvasingi. 37,6. Peame hoopis arsti koju kutsuma. See on see asi, et jooksite võimlemistunni ajal ilma salli ja palituta väljas. Mis see õpetaja küll mõtleb, ise haritud inimene. Niisuguse ilmaga ei tohiks lapsi üldse välja lasta.» Ei aita siin Liina sel-

gitused, et kõik lapsed olid väljas ja kellelgi polnud palitut seljas, ema on ikka pahane.

Miks aga on nii, et Liina peab jääma voodisse, kui teised lähevad kooli? Kas Liina haiguses on tõesti süüdi võimlemisõpetaja? Või on Liina lihtsalt nõrgem kui teised lapsed?

Vastuse neile küsimustele saaksime, kui oleksime külastanud sama kodu eile ja paljudel eelnevatel ning järgnevatelgi hommikutel.

Juba mitmendat korda tuleb ema Liinat äratama, kuid ikka palub unine laps veel viis minutit, et end teki all soojendada. Kui aga kell on nii palju, et ülestõusmist pole enam võimalik edasi lükata, viib ema tütrekese palvel talle riided voodisse. Kleiti riidetatult jõuab tüdruk pesukausi juurde, kus toasoojale veele tuleb veelgi soojemat lisada. Nägu saab tõepoolest pisut märjaks, käekesed samuti. Hommikueine ajal pole Liinal isu, ehkki ema on võileivad valmis teinud ja kohvigi Liina puna-valgekirjusse kruusi valmis valanud. Pealegi on juba oht hilineda. Nii hammustab Liina püsti seistes vaid paar suutäit, paneb paksu kampsuni ja mantli selga ning ongi minekul. Ainult vormimütsi ei luba ema täna pähe panna, vaid ulatab tütrele talvemütsi ja seob ise salligi mantli peale. «Ega nüüd pole enam suveaeg, et võib paljalt õue minna, öösel oli kraad nullis,» ütleb ta ja, midagi meenutades, lisab samas: «Oota veel minut, ma kirjutan õpetajale kirja, et sa ei pruugiks täna võimlemisest osa võtta. Oled mul ju niisugune nõrgake.»

Nii ei teki Liinal hommikul seda ergast meeleolu ja lõbutunnet, mida teistele lastele pakuvad liigutused ja jooksmine. Öösel on hingamine pinnapealne, kopsudesse koguneb palju süsihappegaasi, seda aga ei ventileerita välja, ei asendata hapnikurikka õhuga. Sellega seoses ei intensiivistu ka südametegevus ega vereringe. Kodunt lahkumiseni ei siruta laps end kordagi korralikult välja. Et sellisel lapsel on vereringlus aeglane ja soojusregulatsioon loid, tundub talle küllalt soe pesuvesi ikka külmana. Toit ei maitse Liinale aga sellepärast, et seedetrakti verevarustus on halb. Hommikuse mitterõõmise tagajärjel ei nõristu kogu päeva jooksul seedemahlu ning lõuna ajalgi pole lapsel seetõttu õiget söögiisu. Laps riietatakse liiga soojalt — see omakorda

paneb ta kiiresti liikumisel higistama ja on eelsoodumuseks külmetamisele. Pole ka põhjendatud, et ema nõudis lapse vabastamist võimlemistunnist. Kehalisest kasvatastusest võib last vabastada pealegi ainult arst.

Miks peab lapse kehalise kasvataste eest hoolt kandma, ei vaja vist enam edasist tõestamist. Teame ju kõik, et kehaline kasvatus laiemas mõttes — lapse õige toitmine, hügieeniliste harjumuste kujundamine, karastamine — tagab lapsele hea tervise ning hoiab ära antud eale iseloomulikke kasvuraskusi ja kõrvalekaldumisi kehalise arengu tasemes vanusekaaslastega võrreldes. Kehaline kasvatus kitsamas mõttes — kehakultuur ja sport — kindlustab selle, et lapsed omandavad õigel ajal vajalikud ja jõukohased oskused töötamiseks, oskused ja vilumused jooksmiseks, hüpeteks, viseteks, ujumiseks, suusatamiseks jne., et lapsed võiksid vastavalt oma füüsilistele võimetele olla osavad, kiired, tugevad ja vastupidavad.

Kuivõrd kehaline tegevus ja karastamine tugevdab lapse organismi, olgu toodud järgmine näide.

Epp oli 8. eluaastani väga haiglane laps. Iga väiksemgi tuuletõmbus või paljajalu üle põranda minek tõi kaasa nohu, köha ja bronhiidi. Kui Epu vanemad nõustusid treeneri ettepanekul tütre basseini minekuga, vangutasid sugulased etteheitvalt pead: «Tahate oma last tappa!» Pärast kaheaastast ujumistreeningut oli aga tütarlapse tervis tunduvalt tugevnenud: suviseid köhahooe ei esinenud enam üldse ja IV klassis ei puudunud Epp haiguse pärast ainsatki päeva.

Ja ometi leidub, eriti linnas, Liina ema taolisi vanemaid, kes laste loomulikku liikumistungi püüavad pidurdada. Tänaval joosta pole viisakas, toas ei või hüpata, sest see segab allkorrusel elavaid naabreid, hoovil aga on ulakad poisid. Ka jalutuskäigul, isegi metsas, piiratakse tegevusvabadust: jooksult võib kukkuda põlve katki, ronides määratakse riided ära, ja ega ronimine tütarlapsele üldsegi sobi. Keksumänguga lähevad koledaks uued kingad. Suplemiseks on vesi alati liiga külm, suusatamiseks ja kelgutamiseks ilm liiga tuisune. Treeningutundidest ei või sellises kodus juttugi teha — ülearune füüsiline pingutus «paneab kasvu kinni» ja selle tõttu võib ka õppimine unarusse jääda. Et aga iga tegevuseta organ kängub (missuguseks muutub näiteks jalg

paarikuuse lahasoleku jooksul!), sellele need vanemad ei mõtle.

Lastevanemate hulgas on levinud ka teine, eelnevast siiski märksa parem arvamus: küllap laps leiab endale ise parajal määral kehalist tegevust. Nii esitasime kord ühele seitsmeaastasele küsimuse, kas ta hommikuti võimleb. Kärmesti vastas isa üllatunud tütre asemel: «Mis hommikuvõimlemist tal veel vaja on, iga päev jookseb ja tõmbab väljas, nii et küll saab!» Organiseeritud kehaline tegevus jäetakse neis kodudes täielikult kooli hooleks. Küllap seal saab selgeks kõik mis vaja. Vanemad ise ei saa ju ometi kõike vajalikku osata, ja kust selle õpetamiseks aegagi võtta.

Tõepoolest, kiirust ja jõudu, osavust ja vastupidavust arendavad ka laste endi organiseeritud liikumismängud, omapead veeskäimised jms. Kuid paraku mitte alati ei avalda suunamata kehaline tegevus soodsat mõju laste vaimsele arengule ja iseloomu kujunemisele, ei soodusta sisukat ja aktiivset puhkust. Laste ja noorukite ühistes mängudes ja sportlikes harrastustes puudub mõnikord vajalik sõbralikkus, mis asendub toorutsemise, tigetsevate vempude ja tarbetu ebaterve hasardiga. Suunamata, sihitu väljas jooksmine võib viia hoovist tänavale, igavusest ulakuseni ja siit edasi sportliku tegevusega ülepingutamine, mis juhtub siis, kui spordientusiastideks muutunud noortele anda täielik vabadus. Kas pole küllalt näha selliseid poisse-tüdrukuid, kes mängivad 4—5 tundi vahetpidamata palli, kes ei pöördu suusaretkelt tagasi enne, kui täiesti pimedaks läheb. Üleväsimus toob kaasa mitmeid tervisehäireid, nagu südametegevuse ebakorrapärasus, südame laienemine, valu südame piirkonnas, ülepingutatud närvisüsteemist tingitud halb uni, ülierutus või rõhutud meeleolu. Mitmed jõuharjutused, kus tahetakse kaaslasiga iga hinna eest «üle trumbata», võivad kahjustada arenevat lihaskonda ja luustikku. Tõsiselt kahju on ka nendest, pealinna lastest, kes omapead veedavad palavaid suvepäevi Pirital või Klooga rannas. Sageli muretsevad vanemad lapsi omapead mere või jõe äärde lubades uppumisohu pärast. Tegelikult on tunduvalt sagedasem oht, et lapsed jäävad tervistkahjustavalt kauaks vette, lähevad sinna pahatihti higistena ja,

soovides kiiremini pruunistuda, lesivad kaua kõrvetava päikese käes. Veest välja tulnult ei kuivatata end ega vahetata riideid kuivade vastu.

Kui perekonnas on kehakultuur ja sport õigel kohal ja seda harrastavad võimaluse piires kõik perekonnaliikmed, sirgub ka lapsest füüsiliselt tugev, osav, julge ning tahtekindel inimene. Tegutsemine koos vanematega äratab asja vastu huvi, teiselt poolt aga harjutakse liialdusi ja ülemääraseid pingutusi vältima. Nii kujuneb hoolitsus oma kehalise täiuslikkuse ja tervise eest ajapikku heaks harjumuseks.

Koolis on kehaline kasvatus paljudele õpilastele lemmikaineks, sest see võimaldab rahuldada liikumistarvet, toob vaheldust koolipäeva ja rõõmustab mitmete toredate võistlusmängudega. Ent samas on ka õpilasi, enamasti tütarlapsi, kes püüavad just kehalise kasvatusetundidest puududa, jääda pingil istujaiks ja pealtvaatajaiks.

Miks küll?

Kõige sagedamini on siin põhjuseks vähene suutlikkus, mis tuleneb puudulikest kehalisest ettevalmistusest, kartus muutuda toimetulematuse tõttu kaasõpilaste naerualuseks. Ja tõepoolest on piinlik, kui trel kuidagi välja ei tule, kui ei suudeta kõrgushüppes ületada meetritki, sel ajal kui teistele on lattu asetatud 1,20 m kõrgusele. Ebamugav ja solvav on rahvastepalli võistkonna valimistel jääda viimaste hulka rivisse, endal süda põksumas — kas nüüd valitakse või mitte. Endastmõistetavalt ei lähe too tüdruk või poiss ka pärast koolitunde teistega koos kulli mängima või palli lööma.

Me saame oma lapsest aru ega taha teda sundida. Pahandame kodus, et õpetaja on hindamisel ebaõiglane, ja püüame last lohutada, et sportlikud tulemused on suuresti sõltuvad füüsilistest eeldustest. Et kidura tervisega tütar või poeg endale liiga ei teeks, anname talle nohu või sõrmevigastuse korral kooli kaasa kirja, et õpetaja vabastaks ta kehalise kasvatusetunnist. Suusatamistunniks laseme lapsel kolm kampsunit pealekuti selga panna, et ta ei külmetaks. Nii osutamegi lapsele karuteene, eemaldame teda ikka enam ja enam kasulikust tegevusest, võtame talt ära palju häid sõpru ja tükikese tervist, kasvatame temas kollektiivsustunde asemel individualismi, tahtejõu asemel tahtejõuetust.

Tegelikult on enamik kooli võimlemistunnis sooritavaid harjutusi sellised, mis ei nõua niipalju füüsilisi eeldusi, kuipalju just oskuse omandamist harjutamise teel. Ometi üllatuvad paljud lastevanemad, kui nad kuulevad, et kehalise kasvatuses tunnis antakse samuti koduseid ülesandeid nagu eesti ja vene keeles, matemaatikas ja teistes ainetes. Enne kui me koos lapsega pahaname selle üle, et võimlemisõpetaja pani selle ainsa puuduva sentimeetri pärast kaugushüppes puuduliku, otsigem parem üles toosama õpetaja. Saame kuulda, et ka kehalises kasvatuses on oma kindel programm ja tuleb täita teatavad nõuded ning ka siin on kindlad hindamisnormid. Kuuleme ka seda — mida peaksime küll ise paremini teadma —, et laps pole harjutanud kodus jalahoogusid, mis on õieti kõrgushüppe eelharjutuseks, ning et seegi harjutusteseeria, mida õpetaja soovitas lülitada hommikuvõimlemisse selleks, et lapse käed ulatuksid ettekummardumisel põrandani, on hoopis unustatud. Ega ükskordükski tunnis päris selgeks ei saanud ja head lugemisoskust ei omandatud ainult nende väheste kordadega, kui õpetaja klassis lugeda laskis. Kehaliste oskusteni ei jõuta muidugi ainult laua taga istudes. Ainuüksi õpikutarkust omandades ei valminud ka heegeltehnikas linake ega õpitud käsitsema vineerisaagi. Paari nädalatunniga ei suuda ka kehalise kasvatuses õpetaja tagada meie lapsele head rühti ja kehahoiakut, kui me ise sellele kaasa ei aita. Ei saa muidugi eitada, et laste füüsilised võimed on erinevad, aga mitte enam kui vaimsed võimed. Füüsiliste võimete täiustamine harjutamise teel on isegi lihtsam kui vaimne arendamine, ehkki ka see nõuab üsna pikka aega ja järjekindlat tööd. Füüsiliste defektide või haiguslike nähtude korral suunab kooliarst õpilase kehalise kasvatuses eri- või ettevalmistusgruppide.

Kuid mida siis ikkagi teha oma nõrga nääpsukese tütreaga, oma tüsedusele kalduva ja füüsiliselt saamatu pojaga?

Otstarbekas on alustada hommikuvõimlemisest. Mida varem sellega alustame, seda tugevamaks kujuneb harjumus edaspidi. Koolieelses eas sobivad mitmed matkimisharjutused kindlal teemal. Näidates neid peegelpildis lapsele ette, jutustame sellest, kuidas pisike-pisike puu sirgub suuremaks (hingamisharjutused), kuidas

puude varjus jooksevad väledad põdrad (jooks) ja hüplevad jänkid (kükid). Lapsed tulevad metsa ja korjavad siin marju (ettekummardused). Talvel aga saevad mehed metsas puid («saagimine»). Puud laaditakse koormasse (küljepainutus ja sirutus), veetakse koju ja lõhutakse (raiumine). Heaks saatepalaks harjutustele on tuntud hiiretipsu lugu, kes läks putru keetma. Käte ringitamine tuletab meelde tuuleveski tiibu, ja kui Pee- duke on hommikul nii unine, et ei taha võimlemisega algust teha, ütleme talle, et veskiliste voor ukse taga on juba õige pikk. Kooliealisi tutvustab hommikuvõimlemiseks sobivate harjutustega tavaliselt kehalise kasvatuse õpetaja.

Laps tahab alati, et tema tegevust jälgitakse, ka siis, kui harjutuste ettenäitamine pole enam vajalik. Voodis laupäevaõhtust väsimust väljapuhkav isa ei innusta last. On hoopis teine asi, kui ta ise hoogsalt kaasa lööb (ega see, tõele au andes, meile endilegi kahjuks tuleks). Kõige enam vaimustuvad lapsed neist harjutustest, kus vanemad neid abistavad (akrobaatika alg- elemendid), nagu tiritammide kasvatamine, silda lasku- mine või salto. Ülearune pole ka kontroll kehalistele harjutustele järgneva pesemise üle.

Üsna varakult saab algust teha ka sportliku meele- lahutusega. Siingi pole vanemate osa väiksem. Väike- lapsele nii enesestmõistetavalt hangitud kummipall, tõukeratas ja kelk peaksid koolieas niisama endast- mõistetavalt asenduma asjalikuma spordiinventariga. Koolis kehtestatud nõue — igale õpilasele suusad! — pole kaugeltki liialdus. Ka hüppenöör pole ainult väike- laste mänguasi. Loomulikult ei saa spordivahendeid pidada ainult eakohasteks mänguasjadeks, millega laps tegeleb siis, kui tuju tuleb. Ei keldrinurgas seisvad suu- sad ega uhiuus treeningdress ja ketsid tee liialt hellita- tud lapsest veel spordimeest.

Peamine on see, et vanemad suudaksid lapsele sisen- dada enesekindlust, näidata, et temagi on suuteline sportlikuks tegevuseks, et lapse tulemused muutuvad iga korraga, ehkki aeglaselt, paremaks. Siis ei pelga ta enam kehalise kasvatuse tundi ega sportimist väljas- pool kodu. Vanematega koos julgeb liuväljale minna ka suurem laps, kes oma eakaaslastest ses osas on kaugele maha jäänud. Väikesed matkad, olgu need siis jalgsi või

suuskadel, ei tohiks ühelegi vanemale üle jõu käia. Ema või isa suusajälgedes julgetakse muidu ka kõrgena tunduvast mäest alla lasta; koolieas õhutab seda sageli soov oma osavust ja julgust demonstreerida. Meie tingimustes on üsna loomulik, et suusatamise ja ujumise aabitsakursus võetakse läbi koos vanematega ja et ka esimesed aerutõmbed tehakse koos just nendega. Koordinaatsiooni ja liikumist arendab sulgpall ajaviitemänguna. Ka päikese käes lebamise asemel võiks jõe ääres loopida rõngast või mängida võrkpalli: siin ei jälgi keegi spordimeisterlikkust ega naera välja kohmakust.

Ei ole vist küll lapsevanemat, kes ei rõõmustaks rohkete võimaluste üle, mida pakuvad meie lastele silmaringi avardamiseks ja huvialaseks tegevuseks ringid koolis ja pioneeride majas, muusika-, kunsti- jms. klassid. Kuid esteetiline kasvatus ja vaimsed harrastused ei tohiks kõrvale tõrjuda füüsiliste võimete arendamist. Sel juhul kui pearõhk klassivälises töös on muusikal, tehnikal või mõnel muul vähe liikumist või rohkete vaimset pingutust nõudval tegevusel, peaks laps leidma aega osa võtta rahvatantsu- või akrobaatikaringist, võrkpalli-, suusatamis- või kergejõustikutreeningutest, majavalitsuse juures tegutsevast spordiringist. Mõistagi ei ole eesmärk kasvatada igast noorest tegevsporlast, kuid süsteemikindlat ja järjekestvat kehalist tegevust, mille kindlustab osavõtt organiseeritud treeningutest, on vaja küll kõigile. Lisaks sellele leiab lapsevanem treeneris endale tavaliselt tubli abilise, kes ei huvitu ainult noore sportlikest saavutustest. Hea tunnistuse korral jagab ta kiitust, on aga karm, kui korrahinne pole hea või kui päevikusse on sügenenud märkus. Meelsasti kuuletuvad noored treenerile: tema poolt soovitatud raamat või ajaleheartikkel jääb haruharva lugemata, tema nõuandeid täidetakse ka siis, kui kedagi kuulmas-nägemas pole. Treener on enamasti suureks eeskujuks, temaga soovitakse sarnaneda. Tema järjekindel nõudlikkus sunnib ületama raskusi, lahti saama lohakusest ja kasvatama tahet. Kõige selle pärast ongi meil hõlpsam koostöös treeneriga kasvatada oma lapsi terveteks, elurõõmsateks, distsiplineerituteks ja praktilise tööga hästi toimetulevateks inimesteks.

On lapsi ja noorukeid, kelle huvid on väga juhuslikud ja ebapüsivad: huvi tekib küll kiiresti, kui aga

esimeste harjutuste järel selgub, et edu on visa tulema, kaob see niisama ruttu. Juba tahab seni innukas kergejõustiklane minna mängima värvapalli, kergekäeliselt soovitakse vahetada iluuisud lauatenнисereketi vastu. Aga kui sõber või pinginaaber on alustanud suusatamis-treeninguid, leitakse korraga siin õige koht ja kutsumus. Sellisele ebapüsivust kasvatavale huvide sageda-sele vahetusele peaksid vanemad vahele astuma. Ka siis, kui märtsipäike toob endaga kaasa kevadväsimuse, mistõttu treeningutundi mineku asemel jäädaks meel-samini koju, kulub vanemate ergutav sõna marjaks ära. Alati pole emal ja isal võimalik otsustada, kas soov tegevusalast loobuda on tingitud esialgse ebaeduga kaasaskäivast huvilangusest, tahtejõuetusest ja eba-järjekindlusest või pole noorel tõepoolest vähimaidki eeldusi vastaval spordialal tegutsemiseks. Õigesti toi-mivad vanemad, kes ka sel juhul peavad nõu treeneri või ringi hooldusõpetajaga. Sobivate eelduste puudu-mise korral on noore iseloomu kujundamise huvides soovitatav lasta tal treeninguid jätkata õppeaasta lõ-puni (kui treeninguist eemalejäämise põhjuseks pole tervisehäired). Enne lapse tegutsemise algust uuel spor-dialal on aga vanematel vaja vestelda kehalise kasva-tuse õpetajaga, et tehtud viga ei korduks.

Õeldu võib tekitada vastuvaidlusi: sageli on ju väide-tud, et noored ei spetsialiseeruks liiga varakult ühele kindlale spordialale, mis nagu tingiks organismi ühe-külgse arengu. Nimetatud vääratus võib juhtuda vaid siis, kui isa või ema (vahel ka vanem vend, õde või sõ-ber), ise hea sportlane, tahab noore organismi iseärasusi tundmata ja arvestamata teha lapsest samasuguse spordimehe. Koormust suurendatakse liiga järsult ja harva jõutakse loodetud tulemusteni. Harjutamine kog-enud treenerite käe all annab seevastu vajaliku füü-silise üldettevalmistuse, mille käigus tutvutakse pal-jude teiste spordialadega.

Oleme siiani kõnelnud nendest lastest, keda tuleb kehakultuuriga tegelema õhutada, neis spordi vastu huvi alles äratada. Paljudele lastele, eriti poistele, on aga omane hoopis teine äärmus: kiindumus ühesse või teisesse spordialasse hävitab huvi kõige muu vastu. Treeningutunnist ei puuduta isegi siis mitte, kui hai-gus on kallale kippunud. Kooli rekordiomanik kõrgus-

hüppes võib suhtuda halvustavalt kunstinäitusesse, süüdistada kirjandusõpetajat ülekohtus, kui see paneb läbilugemata teose eest puuduliku hinde, ja leida, et keemia ja füüsika on tema jaoks üleaarused õppeained. On esinenud isegi juhtumeid, et aktiivsed tegevsporlased saavad kehalises kasvatuses halbu hindeid, sest nad ei pea füüsilist üldettevalmistust oluliseks ja ignoreerivad teiste spordialade tehnikaelementide omandamise vajadust. Sellise liialdatud ühekülgsuse aluseks on sageli uhkus saavutatute üle, mida toidab vahel mitte ainult kaasõpilaste, vaid ka vanemate ja nende tuttavate imetus: «Mõtles ikka, Peeter tuli oma klassis kolmel alal esikohale!», «Meie ei osanud sel ajal üldse ujudagi, aga näe, tema teeb juba vettehüppeid!» jms. Lapse esikohadest pimestatud vanemad märkavad noore ühekülgsust ja üleaarust iseteadvust liiga hilja, ebaedu õpinguis alles siis, kui päevikusse tulevad puudulikud. Et parandada, mis parandada annab, langetatakse sageli otsus: treeningule enam ei tohi minna. Kummatis on seesugune lahendus väär, sest eemaldamine armastatud tegevusest ja regulaarsetest treeningutundidest ei avalda negatiivset mõju mitte ainult lapse kehalisele arenemisele, vaid vähendab ka vaimse töö jõudlust. Huvi õppetöö vastu langeb niisugusel puhkudel tavaliselt veelgi. Tekib opositsioon ja trots nii vanemate kui ka õpetajate vastu. Ülejäävat energiat on vaja kuskil rakendada, ja oleks naiivne arvata, et see suundub nüüd jäägitult teadmistes tekkinud lünkade likvideerimisele. Treeningukaaslaste asemele tekivad uued, sageli halvad sõbrad. Seevastu aitab hea kontakt lastevanemate, õpetajate ja treenerite vahel kindlustada head edasijõudmist koolis ja kõrvaldada juhuslikku ebaedu ning ajutist mahajäämist õppetöös.

Käegaloomist õppetöös võib noorele sisendada ka vanemate eitav suhtumine võistlustest osavõttesse, mida kohtame eriti siis, kui need toimuvad kodunt eemal. Mõnepäevane võistlusreis teise linna tekitab spordipoistes ja -tüdrukutes alati elevust, valmistab rõõmu ja innustab parematele tulemustele. Vanemad võivad sõna ja teoga aidata sõiduks valmistumisel, anda nõu, mida kaasa võtta, kuidas pakkida. Kui võtame võimaluse korral ise pealvaatajana võistlustest osa, on tekkinud usalduse tõttu ema-isa sõna mõjujõud ka siis suurem,

kui laps peab tegema midagi vastumeelset. Kõik saadakse õigel ajal korda, rahulikus meeolus on võib-olla ainult natuke närvitsemist võistlustulemuste pärast.

Aga teises kodus...

Ka Rein tuleb rõõmsas õhinas koju: «Kolmapäeval sõidame jalgpalliga Pärnusse. Õpetaja ütles, et saan kaasa põhikoosseisu mängijana. Algebra kahe parandasin ära ja...» Pilk emale vaigistab hoogu. Ema sünge nägu ei ennusta head. Nii ongi. «Nii kaua ajad seda palli taga, kui kõik on kahed. Pole kuskile minekut! Kust seda raha võetakse, tema muudkui aga sõidab!» riidleb ema.

Vahel aitab nutt ja palumine, teinekord jääb vanemate pahurus püsima ärasõiduhetkeni, kuid — õnneks harva — juhtub sedagi, et võistkond peab välja sõitma ühe põhikoosseisu mängijata või mängu ajal tõrjub palli varuväravavaht. Reiniu süüdistavad kaaslased egoismis, kohuse- ja kollektiivsustunde puudumises, paluda laskmises. Nii on võistlustest osavõtu keelamine noorele spordimehele rängaks ja mitmekordseks karistuseks, mida võiks rakendada ikka vaid neil juhtudel, kui see eelnenud süüteoga on ära teenitud. Normaalselt edasijõudva õpilase õpingud võistluste all tavaliselt ei kannata, pigem on võistlustele pääsemine suureks stiimuliks õppetöös. Juhul kui mahajäämus õpingutes on ilmne, kehtestavad ajutise võistluskeelu juba treener ja kool.

Eespool suutsime vaid põgusalt peatuda kehakultuuri mõjul lapse füüsilisele arenemisele ja iseloomu kujunemisele. Konkreetseid näpunäiteid leiavad asjast huvitatud lastevanemad rohkesti kirjandusest. Eestikeelsest teostest on kahtlemata kõige kättesaadavam 1965. a. ilmunud «Lastevanematele laste kehalisest kasvatuses», millega peaks lähemalt tutvust tegema küll iga lapsevanem.

KUIDAS ABISTADA LAST VENE JA VÖÖRKEELE ÕPPIMISEL

K. SOGRINA, L. SÖRMUS

NLKP programmis avaldatud moraalikoodeks näeb ette igakülgse ja harmoonilise isiksuse kujundamist. Ei saa olla mitmekülgne inimene see, kes ei valda vene keelt — rahvastevahelise suhtlemise keelt — ning mõnda võõrkeelt. Meie koolides õpivad lapsed üldiselt kolme keelt — emakeelt, vene keelt ja üht võõrkeelt (saksa, inglise või prantsuse keelt). Et vene keel on kõigi Nõukogude rahvaste vahel ühtseks suhtlemisvahendiks, ei kasuta me tema kohta terminit «võõrkeel». Kuid tema õpetamise ja õppimise meetodika ühtib põhijoontes võõrkeelte õpetamise ja õppimise meetodikaga. Sellest lähtudes on käesolevas kirjutises väljendatud mõtted vanemate osast laste abistamiseks vene keele õppimisel üldjoontes kehtivad ka võõrkeelte kohta ning ümberpöörduvalt.

Vene keelt peab kooli lõpetanu valdama sel määral, et ta võiks hästi töötada valitud erialal — kõnelda, lugeda erialast kirjandust —, saaks osa kultuurielust (kuulata radio- ja televisioonisaateid, lugeda ajalehti ja ajakirju).

Et õpilased omandaksid hästi vene keele, on vaja, et nad mõistaksid vene keele õppimise tähtsust ja õpiksid huviga. Töö edukus on kindlustatud, kui laps alustab tegevust soovi ja huviga.

Mõnikord esineb juhtumeid, kus lapsevanemad väljendavad mõtlematult oma arvamusi vene keele kohta. Nii näiteks kuuleme mõne lapsevanema suust: «Palju

seda vene keelt Eestis vaja on, mina olen ise ilma läbi saanud», või: «Vene keel on raske, minu lapse pea seda ei võta», või: «Mina vene keelt ei oska — last aidata ei saa».

Võib arvata, et selliseid väljendusi kasutavad vanemad ka laste kuuldes. See loob teatud eelarvamuse vene keele suhtes, jätab mulje, et on liiga raske ja nagunii ei tulda temaga toime. Näiteks ütlus: «Mina valdan vene keelt küll halvasti, lõpud on valed, aga minust saadakse ikka aru» kasvatab lapses ükskõikset ja hooletut suhtumist keele õppimisse.

Peamine osa huvi äratamisel vene keele vastu on koolil, eeskätt vene keele õpetajal. Õpetamise sisu, õpetatav materjal ja selle käsitlemise meetodid peavad tekitama huvi aine vastu. Selle vastutusrikka ülesande täitmisele saavad kaasa aidata lastevanemad oma tähelepanuga aine vastu, pideva suunamisega, kasvatavate nõuannetega koduste tööde täitmisel.

Kuidas saaksid lastevanemad abistada kooli huvi äratamisel vene keele vastu?

Huvi vene keele õppimise vastu tuleks äratada õieti juba enne kooli. Olles otnud hästi illustreeritud venekeelse raamatu, ütleme lapsele, et praegu ta vaatab ainult pilte, sest lugeda ta veel ei oska. Koolis aga õpitakse vene keelt ja siis võib ka juba lugeda.

Huvi äratamisel vene keele õppimise vastu tuleks toimida paindlikult, arvestades seda, mis lapsele võiks mõjuda: ühele huviala käsitleva venekeelse kirjanduse muretsemine, teisele võimalus kellegagi vene keeles kõnelda, kolmandale meeldib televisioonifilme vaadata jne.

Oleks hea soetada väike venekeelne raamatukogu, kuhu kuuluksid kõigepealt sõnastikud, nagu eesti-vene, vene-eesti, ortograafiline sõnastik, samuti ka populaarteaduslikud raamatud.

Raamatukogu täiendame järk-järgult perioodikaga: kuni IV klassini ajakiri «Vesjolõje Kartinki», vanematele klassidele ajakirjad «Tehnika Molodjoži», «Junõi Tehnik», «Filateelija», «Vokrug Sveta», «Znanije — Sila»; ajalehed «Pionerskaja Pravda», «Molodjož Estonii», «Nedelja» jne. Isiklik raamatukogu ergutab huvi lugemise vastu. Algul võiks lapsele anda väikesi ülesandeid: see on huvitav pealkiri — püüa see tõlkida; või loe seda pala ja katsu jutustada sisu eesti keeles:

otsi sõnastikust need sõnad, mis takistavad sisust arusaamist. Siin on ka hea võimalus õpetada sõnastikku kasutama.

Mõnikord võime paluda sõnastikust vaadata sõna, mille õigekiri meid ennast huvitab.

Seda kõike ei saa teha sundimise teel. Lapsevanem peaks ilmutama leidlikkust ning osavalt suunama lapse huvi vajalikule tegevusele.

Esialgul ei julge lapsed kasutada vene keelt väljaspool kooli. Et õpetaja tegeleb lapsega peamiselt koolis, siis peaksid lastevanemad kasutama igasuguseid võimalusi, et julgustada last vene keelt kõnelema ka väljaspool kooli. Kõikjal, kus on tarvis pöörduda kellegi poole vene keeles, laskem seda võimaluse korral teha lapsel (kaupluses müüja poole pöörduda, kellelki teed küsida jne.).

Vanemate ülesanne ei seisne loomulikult õpetamises, seda teeb õpetaja. Lastevanemad aga peavad käsikäes kooliga kasvatama õigeid tööharjumusi, huvi vaimse töö vastu ja järjekindlust.

Järelikult ei ole juttu lapse süstemaatilisest abistamisest ega ka aine sisulise külje kontrollimisest, vaid pidevast huvi ilmutamisest selle vastu, kuidas laps edasi jõuab ja oma koduseid ülesandeid täidab.

Lapsevanema kohus on eelkõige kasvatada iseseisvust koduste õppeülesannete täitmisel. Leidub ju õpilasi, kes ei suuda koduseid töid alustada, kui ema või isa pole kõrval. On oluline, et vanemate tähelepanu ja suunamine ei muutuks pidevaks hooldamiseks, sest see takistab iseseisvuse arenemist. Laps harjub sellise hooldusega, kaotab usu oma jõusse või muutub hooletuks. Hiljem võib olla selle tagajärjeks puudulik edasijõudmine, kuna õpilase iseseisev töö iga aastaga kasvab, tema aga ei ole nende nõuete täitmiseks ette valmistatud.

V-VII klassi õpilaste vanemate küsitlemise andmete kõrvutamisel õpilaste õppeedukusega selgus, et nende vanemate lapsed, kes ise ei valda vene keelt ega abistalapsi koduste tööde täitmisel, õpivad tavaliselt paremini kui need, kelle vanemad keelt valdavad.

See lubab oletada, et õpilased, kellel on võimalik koduste ülesannete täitmisel abi saada, ei tee tunnis ega ka kodus vajalikke jõupingutusi, vaid loodavad vanemate peale. Sellised õpilaste avaldused nagu:

«Kui ei tea, küsin ema või vanaisa käest», kinnitavad öeldut.

Vene keele õppimist alustab laps II klassis erikursusega, mida nimetatakse suuliseks kursuseks. Selle kursuse eesmärgiks on õpetada lapsi õigesti hääldama, s. t. kujundada õpilastel vene keele artikulatsioonibaas, panna alus kõnelemisoskusele, arendada kõnevilumusi, kasutades kõnelemisel õpitud sõnavara ja -vorme.

Erikursus hõlmab I ja II õppeveerandi. Selle aja jooksul ei anta mingisuguseid koduseid töid — ei lugeda ega kirjutada. Kogu töö tehakse ära tunnis. Seepärast seisavad paljudes koolides piltsõnastikud, liikuvad aabitsad ja raamatud, mis jagatakse õpilastele vene keele tunniks, sel ajal klassikapis.

Mispärast ei anta I poolaasta jooksul õpilastele koduseid töid?

Kui laps hakkab kodus iseseisvalt hääldamist õppima, võib tal kujuneda harjumus valesti hääldada. Hääldamisvigu parandada on aga raske. See on aega ja energiat nõudev töö, mida saab vältida, kui algusest peale omandada õiged hääldamisvilumused.

Et koduseid töid vene keeles ei anta, hakkavad vanemad muret tundma, kuidas laps edasi jõuab, kuidas teda kodus aidata.

Näiteks seati ühes koolis vanemate soovil sisse erivihikud, kuhu õpilased märkisid klassis läbivõetud sõnad eesti keeles. Kodus aga kontrollisid vanemad selle vihiku järgi, kas laps mäletab neid sõnu. Oletagem, et vanemad ise ei valda vene keelt. Sõnade kontrollimisel hääldab laps aga sõnu vigaselt (näiteks šabaaka, koska jne.) ja seda mitte 1-2 korda. Tulemuseks ongi vigaselt omandatud sõna.

Praktiseeriti ka sellist moodust: õpilased märkisid õpitud sõnade häälduse ladina tähtedega, et kodus õpitut korrata. Nii mõnigi õpilane hakkas vigaselt hääldama, sest II klassi õpilasele pole jõukohane vene keele sõnade õiget hääldamist ladina tähtedega edasi anda. Pealegi tooks see kaasa ka õigekirjavigu. Kui laps märgib näiteks sõna «собака» hääldamise — «s[a]baaka», siis võib ta ka kirjutada selle sõna hääldamise järgi.

Kõik see tooks kasu asemel ainult kahju, sest klassis läbitöötatud materjal on õpilase jaoks veel liiga värsket, mistõttu vale hääldamine juurdub kergesti.

Juhul kui lastevanemad ise valdavad perfektselt vene keelt, võivad nad õpilase sõnavara kontrollimiseks kasutada piltsõnastikku. Õpilased lõikavad raamatu piltsõnastikust välja nende esemete ja tegevuste nimetused, mida nad on õppinud tunnis, ning kleebivad oma piltsõnastikku (selleks kasutatakse joonistusvihikut). Sõnad õpilase piltsõnastikus on rühmitatud teemade kaupa, näiteks tegevus, maja ja mööbel, koolitarbed, nõud, riietus jne.

Võib esitada küsimusi piltsõnastiku piltide kohta: Mis sul on? Mis on nukul, karul, õpilasel? Mis on toas, klassis? jne.

Sõnavara kontrollimiseks võib kasutada ka õpikus¹ antud pildikesi, näiteks lk. 9, 24, 34.

Suulise kursuse jooksul peavad õpilased omandama 150—170 sõna ja vormi õige hääldamise, peavad oskama vastata küsimustele ja esitada küsimusi õpitud sõnavara piires, koostama iseseisvalt lühikesi lauseid ning jutustama pildi järgi.

Vaatamata sellele, et I poolaastal on ette nähtud suuline kursus, õpivad lapsed tundma trükitähti. Lastel peab tekkima õige seos hääliku ja tähe vahel. Selleks kasutatakse liikuvat aabitsat, mille abil koostatakse silpe ja sõnu.

Laotakse ja loetakse ainult neid sõnu, kus hääldamine ei lähe kirjapildist lahku. Vene tähestikus on trükitähti (a, o, k, T, M), mis kujult sarnanevad eesti tähtedega ja millel on ligikaudu sama häälikuline väärtus. Neid tuleks uute sõnade ladumisel kasutada.

Kõik mainitu ei tähenda, et lapsevanemad ei peaks huvi tundma selle vastu, mida laps on II klassis I poolaastal õppinud.

Lapse tööga tutvumiseks võib soovitada selliseid võimalusi: küsida lapselt, milliseid sõnu klassis laoti, kas ta oskab laduda neid sõnu ka kodus (juhu, kui liikuv aabits on kodus), missuguseid esemeid võiks ta vene keeles nimetada, mida võiks enda kohta öelda jne. Sealjuures tuletatagu lapsele meelde, et ta hääldaks õigesti.

Võiks soovitada järgmisi küsimusi. Kui laps on jõudnud õpiku 15. leheküljeni, siis võib tal lasta nimetada

¹ Н. Пентре, Картинки.

inimese kehaosi, seda korrata veel 41. leheküljeni jõudes.

Lk. 16, 24, 28 — Jutustada, mida ta teeb koolist koju tulles.

Lk. 16 Nimetada nagis rippuvaid esemeid.

Lk. 21 Mis on klassis?

Lk. 22, 23, 34 Mis on toas? Kes on toas?

Lk. 22 Milliseid mänguasju ta teab?

Lk. 18, 24 Nimetada laual olevaid esemeid.

Lk. 28, 35 Mida ta teeb pärast söömist?

Lk. 34 Mis on koolikotis?

Lk. 36, 37 Nimetada perekonnaliikmeid. Kes millega tegeleb õhtul kodus?

Lk. 44 Mida ta teeb enne magamaminemist? Jne.

Kui lastevanemad näevad, et I poolaastal on lapsel vene keele hindeks «3», tuleb kohe õpetajaga kontakti astuda. Lapsel ei tohiks olla madalamaid hindeid kui «4» ja «5».

Alates II poolaastast alustavad lapsed lugemist ja kirjutamist. Alustatakse lihtsamast ja minnakse järkjärgult üle keerukamale. Kirjutamist alustatakse nendest sõnadest, mille hääldamine ei lähe lahku kirjanpidist.

Järgmiseks etapiks on nende sõnade kirjutamine, milles esinevad tähed, mis on kujult lastele küll tuttavad, kuid millel on hoopis teine häälikuline väärtus. Ja lõpuks kirjutatakse ja loetakse sõnu, mis on tähtede kuju poolest lastele võõrad.

Nüüd on juba rohkem võimalusi laste suunamiseks ja abistamiseks.

Kõigepealt võib paluda, et laps näitaks, mida nad tunnis kirjutasid, või et ta loeks valjusti. Võib lasta ka jutustada. Mõnikord on pildi juurde kuuluv tekst ainult paarilausealine (tutvustatakse uusi sõnu). Sel juhul on soovitatav lasta lapsel seotult jutustada pildi järgi rohkem — nii palju, kui lubab olemasolev sõnavara.

Kui õpilasel on raskusi koduste tööde täitmisel, siis peaksid vanemad muret tundma mitte ainult selle üle, kuidas antud raskust kõrvaldada, vaid tegema kõik selleks, et laps õpiks raskusi iseseisvalt ületama.

Vanemate järelevalve on siiski vajalik ja see võiks

piirduda isegi ainult kontrolliga, kas kodused tööd on tehtud. Kui aga vanemad märkavad, et laps istub liiga kaua koduse töö kallal, siis peaksid nad selgitama, milles on asi, ja kui vaja, pöörduma nõu saamiseks õpetaja poole.

Suuliste koduste tööde täitmisel tuleks jälgida, kas õpilane õpib õigesti: kas ta enne loeb teksti ja alles siis õpib uued sõnad või vastupidi.

Enne uue pala juurde asumist peab õpilane ära õpima sõnad. Kõigepealt tuleks vaadata sõnadevihikust, (alates V klassist), kui palju nõutavate sõnade omandamisel on ära tehtud klassis (millised sõnaühendid, tähendused, vormid jne. on vaja omandada).

Sõnade kontrollimiseks võib õpilane kasutada järgmist moodust: katab kinni venekeelsed sõnad, kordab neid mõttes, kirjutab eestikeelse vaste, ja seejärel kontrollib teistpidi.

Üksiksõnade õppimisest ei piisa, neid tuleb osata kasutada sõnaühendis (näiteks nimisõna koos omadussõnaga või tegusõnaga, laused tegusõnade erinevate aspektide tundmiseks). Tihtipeale õpib õpilane sõnad ära, aga sõnadekontrolli kirjutab puudulikult, sest ta ei oska õpitud sõnu kasutada.

Alles siis, kui sõnad on õpitud, võib õpilane asuda pala juurde. Tekstis kasutab ta iga uut sõna lauses.

Lugemistehnika seisukohalt on tähtis nõuda palade valjusti lugemist. Tingimata tuleb pala ka ümber jutustada.

Kirjalike koduste tööde täitmisel võib küsida, mille kohta käib kodune harjutus. Pole ülearune kontrollida, kas õpilane on harjutuse eesmärgist aru saanud, võib näiteks küsida, miks on selle sõna lõpus «a», mitte «o», miks valis laps kahest antud tegusõnast just selle, mis pärast omadussõnal on niisugune lõpp jne.

Palju raskusi on õpilastel kirjutamisega. Kirjutamis-
oskuse parandamiseks võiks soovitada järgmisi enese-
kontrolli harjutusi: õpilane loeb lugemispalast või har-
jutusest lause, kirjutab selle peast ja seejärel kontrollib.

Kui õpilane on lohakalt koduse töö teinud, võib nõuda, et ta selle ümber kirjutaks. Poleks halb lasta õpikust või mõnest raamatust iga päev paar rida lihtsalt ära kirjutada, sealjuures rangelt nõudes vigadeta kirjutamist.

Eriti tähelepanelikud peavad olema vanemad nende õpilaste suhtes, kes on vene keeles tugevad. Tihtipeale ei tõuse nende hinne üle «kolme», eriti halb on kirjutamisoskus. Õpilane on veendunud, et ta oskab vene keelt paremini kui teised ja võib seepärast vähem töötada. Nii tekivad lüngad ja üldine mahajäämus. Vanemad tihti eriti ei muretse, nemadki arvavad, et laps valdab keelt küllaldaselt. Ei saada koguni aru, miks laps teistest maha jääb.

Selliseid õpilasi tuleks õpetada süstemaatiliselt töötama, eriti kirjutama, ja kindlasti kontrollida.

Juba see, et tunne huvi õpilase koduste tööde vastu, tõstab tema vastutustunnet. Vanemate tähelepanu õpilaste koduste tööde suhtes peaks olema mitte juhuslik, vaid järjekindel, juhendamine aga süsteemikindel.

Nagu artikli alguses märgitud, kehtib palju sellest, mis on öeldud vene keele kohta, ka võõrkeelte kohta, nagu huvi äratamine, iseseisva tööharjumuse kujundamine, süsteemikindel õppimine, rohke lugemine ja raamatukogu soetamine, võimalused õpitavas keeles suhtlemiseks. Kehtib ka kõik, mis on öeldud suulise kursuse ja koduste tööde sooritamise kontrolli kohta.

Erinevalt vene keelest piirdub laste kokkupuude õpitava võõrkeelega praktiliselt ainult tööga tunnis ja klassivälistes üritustes. Lastel puudub võimalus rakendada õpitut näiteks vestluses väljaspool kooli. Vanemas koolieas võimalused avarduvad, sest keelelise pagasi suurenedes hakkavad õpilased lugema võõrkeelset kirjandust, kuulatakse võõrkeelseid raadiosaateid, intensiivistub kirjavahetus vastava maa noortega. Enne kui selleni jõutakse, vajavad lapsed ka võõrkeele õppimisel vanemate ergutavat ning suunavat kätt.

Sageli kuuleme vanemalt: «Kuidas me saame oma lapsi abistada, kui me ise seda keelt ei tunne!» Esitatud väide on väga kaalukas, kuid ometi on rohkem võimalusi lapse abistamiseks, kui seda üldiselt arvatakse. Juhul kui vanemal puudub võõrkeele oskus, suudab ta ka selleta äratada lapses huvi õpitava keele vastu. Vestlused ja huvitavad faktid selle maa kohta ja rahva elust, mille keelt laps õpib, reisikirjelduste lugemine, reismuljete kuulamine, võõrkeelne raamat lapsele sünni-

päevakingiks — kõik see loob soodsa pinna aktiivseks keeleõppimiseks.

Keeleõppimise seisukohalt on väga oluline, et keelega tegeldaks iga päev. Parem omandada iga päev kaks uut sõna või väljendit kui ühel päeval korruga kümme. Vähem kui ükski teine aine talub võorkeel ebastabiilset, lünklikku õppimist. Vanemad saavad palju kaasa aidata, kui nad juhivad lapse tähelepanu vajadusele süstemaatiliselt, aste-astmelt omandada keelelist materjali, seda pidevalt korrata.

Kui keel on õpilasele raskeks õppeaineks, tuleb jälgida, et ta seda esmajärjekorras õpiks. On väär last halletseda: «Oh sa vaene laps, mida sa küll kõike õppima ei pea!» Paari ergutava ja julgustava sõnaga saavutatakse hoopis rohkem: « Tore, et tänapäeval saab koolis nii palju õppida. Peale emakeele veel kaht keelt! See pole kindlasti lihtne, aga kui sa pingutad, tuled toime!»

Võorkeele õppimise algastmel on lapsed uhked igale sõnale, igale lausele, igale salmikesele, mille nad on omandanud. Vanematepoolne huvi lapse edusammude vastu kasvatab lapses vastutustunnet. Kuid ärgu lasku tagu lapsega vaidlusse häädusküsimustes. Häädusõpetus jäägu pedagoogi hooleks!

Võorkeelne kõnelemisoskus kujuneb praktikas. On tähtis, et õpilasel kujuneks välja küllaldane automatiseerunud sõnade, väljendite, fraaside ning muutevorme tagavara, mille abil ta on suuteline oma mõtteid väljendada. Üksik sõna on kasutu, ta peab esinema lauses, kindlas seoses teistega. Sellest lähtudes suuname lapsi ka uute sõnade õppimisel.

1. Loe läbi uued sõnad, mis sa pead omandama, häälda ning aseta rõhud õigesti.
2. Korda võorkeelset sõna või ühendit mitu korda valjusti.
3. Kasuta tegusõnu erinevates pööretes ning nimisõnu erinevas käändes ja arvus.
4. Kontrolli sõnadevihiku abil, kas tunned kindlalt kõiki uusi sõnu. Kata kontrollimisel esiteks kinni emakeelsed sõnad, vaata, kas tead seda sõna võorkeeles. Siis kata kinni võorkeelsed sõnad.
5. Kontrolli, kas oskad uusi õpitud sõnu ja väljendeid õigesti kirjutada. Kui sa seda oskad, oled uued sõnad hästi omandanud.

Heaks mooduseks sõnavara omandamisel on ka sõnade sedeldamine. Õpitavad sõnad kirjutatakse sedeleile — ühele poole emakeelne, teisele poole võorkeelne sõna koos muutevormidega. Nimetatud mooduse suureks eeliseks on see, et sõnasedeleilt saab sõnu korrata ka trammis või autobussis, kusagil oodates jne. Õpilasel on kerge õpitud sõnadest eraldada sõnu, mis pole kindlalt omandatud, ning ka vanemal on ülevaatlik jälgida, mitut sõna omandatavaist laps veel kindlalt ei tea. Sõnu kirjutama õppides on näiteks kõik sedelid isa või ema käes, kes nimetab sõna eesti keeles, kuid laps kirjutab võorkeeles. Kui vanemal jätkub aega ning tahtmist, saab ta ergutada last sõnu kordama mänguvormis: lasta tõmata üksikuid sedeleid, paludes, et laps neil esinevaid sõnu lauseis kasutaks jne.

Sageli loevad õpilased võorkeelse teksti ainult kord läbi ning sellega kogu ettevalmistus järgmiseks tunniks piirdubki. Töös tekstiga tuleb see kõigepealt vaikselt läbi lugeda, et kontrollida sellest arusaamist. Kui tundmatud sõnad ja väljendid on omandatud ning koostatud nendega kas suuliselt või kirjalikult lauseid, tuleb, eriti keeleõppimise alguses, teksti korduvalt valjusti lugeda. Kui õpilane loeb konarlikult, liiga pikkade pausidega, siis ei taipa ta lause mõtet, ei mõista sõnade omavahelist seost. Sellest tulenevalt on vaja lugemistehnikat süstemaatiliselt arendada ja harjutamise teel täiustada.

Järgneb vastamine pala sisu kontrollivatele küsimustele, pildi kirjeldamine teksti abil jne. Vahetevahel tuleb last õhutada õpitust rääkima: «Jutusta mulle ka, millest selles lugemispalas juttu on! Kuidas sa seda võorkeeles ütled!», «Katsu, kas oskad õpitud pala kohta esitada 5—6 küsimust!» jne.

Koduseid kirjalikke ning suulisi harjutusi antakse õpilastele grammatika mõne osa või sõnavaralise materjali kinnistamiseks, s. t. koolis omandatud teadmiste rakendamiseks praktikas. Nende harjutuste täitmisel ilmneb selgesti õpilase suhtumine ülesandesse — hoolikus, tähelepanelikkus, oskus ning tahe ülesannet täita või pealiskaudsus, tähelepanematus, lünklikud teadmised mingi ainelõigu osas. Kõige selle reedab tähelepanelikule vanemale juba töö välimus. Kui harjutus on lohakuse pärast halvasti kirjutatud, kui seal esineb roh-

kesti mahatõmbeid, tuleb see lasta puhtalt ning korralikult ümber kirjutada. Kui töö ebakorrektsus on aga tingitud ülesantud õppematerjali mitteküllaldasest tundmisest, tuleb nõuda vastava materjali selgeksõppimist ning alles siis võib laps asuda harjutust kirjutama.

Üldreeglina eelnegu igale kirjalikule harjutusele alati materjali suuline läbitöötamine — äraõppimine või kordamine. Alles pärast põhjalikku suulist eeltööd võib asuda kirjalike ülesannete täitmisele.

Võõrkeelset kirjavahetust kui üht tõhusamat praktilise keele omandamise vahendit tuleks soodustada. Vanemad osutagu huvi saabunud kirjade vastu. Ka keelte mittetundmisel püütagu koos lapsega kas või sõnastiku abil aru saada võõrkeelse kirja sisust. Ergutatagu last kirjadele vastamisel rohkem kasutama sõnastikke ja õpikut, vähem lootma õpetajale või vanemate õdedevendade oskustele.

Laps peab pidevalt kordama omandatud sõnavara. Eriti tulemusrikas on õppematerjali kordamine enne uinumist, sest siis ei järgne õppimisprotsessile uut pingutust, vaid puhkeseisund, mille tulemusena unustamine on takistatud. Samal põhjusel ärgu lapsed vaadaku õhtul pärast õppimist liiga sageli ja kaua televiisorit. Unustamine on seda kiirem, mida rohkem järgneb uusi erinevaid muljeid.

Nii võõrkeeles kui kõigis teistes õppeainetes jälgigu vanemad pidevalt koduste ülesannete täitmist, teostuse korrektsust (puhtus, korralik käekiri). Enamasti on vanemate osa laste võõrkeele õppimise jälgimisel mitte kontrolliv (eriti kui vanematel puuduvad sellealased teadmised), vaid eelkõige suunav ning ergutav.

LAPS ÕPIB MATEMAATIKAT

A. TELGMAA

Matemaatika on alati kuulunud ja kuulub ka praegu kooli raskemate õppeainete hulka. Selle üks põhjus on fakt, et matemaatika on abstraktne, näivalt «kuiv» teadus, mis tegeleb rangelt ja täpselt määratletud mõistega. Matemaatilised arutlused on rangelt loogilised ja lühisõnalised, seepärast nõuab matemaatilise teksti lugemine ja matemaatika õppimine järjekindlat kaasamõtlemist. Iga inimese mõtlemisprotsessides valitsevad omad iseärasused, millest tingituna matemaatika õppimine mõnele inimesele raskusi valmistab. Sellest ei tule aga järeldada, nagu oleks matemaatika õppimiseks vaja erilisi andeid. Keskpärased võimed on piisavad selleks, et heal juhendamisel (või ka iseseisval töötamisel heade õpikute järgi) omandada mitte ainult keskkooli matemaatikakursus, vaid orienteeruda ka kõrgema matemaatika tähtsamates küsimustes. Arvamus, et matemaatika on ääretult raske ja «kuiv» aine, on enamasti tingitud sellest, et õppija teadmistesse on jäänud lünki, mille tõttu järgnev materjal käib juba üle jõu. Matemaatika õppimisel on esmaseks nõudeks järjekindlus. Kui õpilane mingil põhjusel koolist puudub (eriti pikemat aega), tuleb isal-emal muret tunda, et eelkõige kõrvaldataks matemaatikas tekkinud lüngad. Kui õpilane ei ole võimeline seda tegema iseseisva tööga, tuleb pöörduda abi saamiseks matemaatikaõpetaja poole, kes

annab vajalikke näpunäiteid ja kontrollib tehtud tööd.

Et kooliprogrammid on muutunud ning matemaatikaga otseselt mittetegelev inimene on suure osa kunagi õpitud unustanud, on loomulik, et suur osa vanemaid ei saa oma last juba V—VI klassis matemaatika õppimisel oluliselt aidata. Küll aga saavad nad selgitada oma pojale-tütrelle matemaatika tähtsust, selle aine õppimise vajalikkust ja kasulikkust. Loomulikult tuleb seda teha lapsele arusaadavas vormis. Selleks pole vaja korraldada erilisi «koduseid vestlusõhtuid» vms. Sobivat aega ja kohta jutu suunamiseks vajalikele rööbastele leidub ikka, näiteks lapse matemaatikavihiku või -õpiku lehitsemisel. Olgu rõhutatud, et sellised lühivestlused kodus võivad osutada lapse tööle suureks innustajaks.

Selline suunamine eeldab lapsevanemalt seda, et ta eeskätt ise oleks veendunud matemaatika tähtsuses ja õppimise vajalikkuses. Võib-olla mõtleb mõnigi isa-ema, et milleks õppida nii palju matemaatikat, minul pole elus muud vaja läinud kui arvude liitmist, lahutamist, korrutamist ja jagamist; oma korteri põrandapindala oskan arvutada, muud pole mul vaja. Niisugune mõte on muidugi väär, hoopis halb aga, kui nii ka oma lapse kuuldud räägitakse. See mõjub halvasti kooli autoriteedile ja vähendab õpilase vastutustunnet. On tõsi, et alles mõned aastakümned tagasi oli matemaatika kasutusala kitsam. Tänapäeval on aga olukord järsult muutunud, sest kaasaega iseloomustab **m a t e m a a t i k a r a k e n d u s a l a p i d e v l a i e n e m i n e**.

Matemaatikat ei kasutata enam mitte ainult sellistel matemaatika rakendusalaadel nagu astronoomia või füüsika, vaid ka arstiteaduses, bioloogias, majandusteaduses, keeleteaduses. Tootmistöö edukaks juhtimiseks ja planeerimiseks vajavad matemaatikuid ka tootmisettevõtted.

Võidakse arvata, et kuigi kvalifitseeritud matemaatikute järele on nõudmine suurenenud, ei tähenda see veel, et iga inimene peaks matemaatikat hästi tundma. Tõsi küll, kõigil tööaladel pole seda ühte viisi vaja, ometi on tänapäeval ilma matemaatiliste teadmisteta raske toime tulla. Oma lapsesse hoolitsevalt suhtuv isa-ema soovib, et tema pojast või tütreast saaks vähemalt

keskmise (kui mitte kõrgema) kvalifikatsiooniga töötaja. Vastavaid teadmisi pole võimalik omandada matemaatikat tundmata. Täiesti möödapääsmatult peavad matemaatikat tundma füüsikud, astronoomid, keemikud.

Matemaatika tähtsus ei seisne mitte ainult tema rakenduslikus väärtuses, seepärast ei saa ka mööda minna matemaatika osast inimese vaimsete võimete arendamisel. Matemaatika õpetamisega arendatakse lapse loogilist mõtlemist. Matemaatika õppimisel harjub laps end lühidalt ja täpselt väljendama ning oma järeldusi põhjendama.

Matemaatika õppimine toimub põhiliselt koolis, kus tööd suunab ja juhendab õpetaja. Tähtis osa on täita matemaatika kodustel ülesannetel. Kodused õppeülesanded kinnistavad omandatud teadmisi, kuid nad on ka kasvatuslikult olulised, õpetades lapsi ratsionaalselt jaotama oma aega, ühendama tööd puhkusega, kasvatama enesekontrolli harjumusi. Edukast kodusest tööst tunneb laps rõõmu. Õpilane, eriti nooremas koolieas, tuleb lahendatud ülesandeid sageli oma isale-emale näitama. Tihti ei tee laps seda hoopiski selleks, et tööd kontrollitaks, vaid et isa-ema jagaksid tema töö rõõmu. Lapse töösse tuleb vanematel suhtuda tunnustavalt. Kui mõnes ülesandes peaks leidumagi viga, siis ei ole õige seda lapsele kätte näidata, vaid tuleb taktitundeliselt öelda, et ühte ülesandesse (või tulpa) on sattunud viga. See tuleb lapsel enesel leida. Selline lähene mine küsimusele sunnib last ülesande lahenduse veel kord läbi vaatama. Vea avastamine lahendaja enda poolt on väärtuslikum kui vea kättenäitamine. Õeldu on tähtis tegur enesekontrolli harjumuste väljakujundamisel.

Tuleb rõhutada, et enesekontrollil on esmajärguline tähtsus matemaatikaülesannete lahendamisel. On loomulik, et arvutusse võib sisse lipsata viga, seepärast on tähtis, et laps harjub oma tööd kontrollima ja tekkinud vigu avastama. Vigade korral ülesannetes ei tohiks isa-ema lapsega kurjustada, hoopis lubamatud on aga sellised väljendid nagu: «Sinu pea ei võta üldse matemaatikat!» Nii võib laps kaotada usu oma võimetusse ja huvi õppimise vastu. Tekivad lüngad, mis põhjustavad omakorda raskusi edasisel õppimisel,

ja ongi saanud alguse õpilase allaminek matemaatikas.

Tihti on õpilasel raskusi tekstülesannete lahendamise-
sega: ta kas ei oska lahendust alustada või teeb seda
valesti. Talle tuleks jõudumööda selgitada ülesandes
peituvaid seoseid. Kui isa-ema on selleks võimelised,
siis on soovitatav lahendada mõni analoogiline ülesanne
ja alles siis lasta ülesannet uuesti uurida.

Millises järjekorras tuleks täita koduseid õppeülesan-
deid? Täpset retsepti on võimatu anda. Ühe vea eest
tahaksin siiski hoiatada. Sageli täidavad õpilased kodu-
seid õppeülesandeid ainete «meeldivuse» järjekorras.
Seega hakkavad need õpilased, kelle jaoks matemaatika
on «ebameeldiv» õppeaine, seda kodus õppima viimases
järjekorras, kui suur osa energiat on kulutatud teiste
ainete õppimisele, kui aju on juba väsinud. On arusaad-
dav, et sellisel juhul ei saa õppimise tulemused olla
head ja nii mõnigi lihtne küsimus võib jääda arusaama-
tuks. Seepärast tuleks matemaatika kodused ülesanded
lahendada esmajärjekorras. Kui aga koduseid ülesan-
deid on vaja teha mitmes matemaatilises õppeaines
(näiteks matemaatikas ja füüsikas), siis on soovitatav
vahepeal tegelda mõne teise ainega, näiteks ajaloo või
mõne keelega. Selline moodus toob õppimisse vahel-
dust.

Pahatihti alustavad õpilased kodust tööd kirjalike
matemaatikaülesannete lahendamisega, satuvad aga
varsti raskuste ette. Teadmata ja selgitamata raskuste
põhjusti, jätavad nad ülesande kergekäeliselt lahenda-
mata. Lahenduse mitteleidmise põhjus võib aga peituda
selles, et õpilane pole veel kindlalt omandanud ülesande
lahendamiseks vajalikke teadmisi. Seepärast tuleb enne
koduste ülesannete lahendamist ära õppida teoreetiline
osa, läbi vaadata õpikus lahendatud näidisülesanded
ning klassis tehtud töö. Raamatuga töötamine on ka
omaette oskus, sest nii õpib laps lugema matemaatilist
teksti, analüüsima loetut, mõistma raamatus antud joo-
niseid, graafikuid ja skeeme ning tegema järeldusi.
Sel viisil õpitakse kasutama raamatut kui teadmiste
allikat.

Sageli muudab lahenduse arusaadavaks hilisem
tagasitulek ülesande juurde. Seepärast on soovitatav

teiste ainete õppimise vaheajal tegelda raskusi tekitanud ülesandega.

Kui aga kõigile pingutustele vaatamata ei õnnestu ülesannet lahendada, tuleb koolis sellest õpetajale teatada.

Üldiselt märgitagu, et lapse abistamisega ülesannete lahendamisel tuleb kodus olla ettevaatlik, sest koolis õpetatakse kindla meetodika järgi, mille mittetundmine võib viia vastuoludele koolis ja kodus esitatavate nõudmisteh vahel.

Lapse kasvatamisel tuleb arvestada seda, et inimestel on erinevad matemaatilised võimed. Neidsamu matemaatilisi mõttekäike omandab ja neidsamu ülesandeid lahendab üks õpilane märksa kiiremini ja edukamalt kui teine. Matemaatilised võimed avalduvad õpilase oskuses teisendada leidlikult mitmesuguseid matemaatilisi avaldusi, leida ülesannetele originaalseid lahendusi. Võimekas õpilane saab kerge vaevaga aru matemaatilistest arutlustest. Matemaatiliste võimetega kaasneb tavaliselt ka huvi matemaatika vastu. Kui see lapse juures avastatakse, siis tuleb last igati ergutada. Kui vanemad ise ei saa last abistada, siis pöördu tagu matemaatikaõpetaja poole, et ta suunaks õpilase osa võtma matemaatikaalasest klassivälisest tööst. Kui aga koolis pole matemaatikaringi, siis palutagu õpetajat individuaalselt lapsega töötada. Õpetaja ei ütle sellest ära, sest igale matemaatikaõpetajale on uhkuseks leida ja arendada võimekaid õpilasi.

Soodustavalt tuleb suhtuda õpilase soovi lahendada matemaatikaülesandeid, mis ei kuulu antud klassi matemaatikaprogrammi. Tuleb võimaldada õpilasel muretseda matemaatikaalast kirjandust.

Pärast 8. klassi lõpetamist võib matemaatika vastu huvi tundvaid õpilasi suunata matemaatikaklassidesse, kus saadakse märksa tugevam matemaatikaalane ettevalmistus kui tavalises keskkoolis. Nendesse klassidesse võetakse õpilasi vastu konkursi korras eksamite alusel.

Matemaatikaalased võimed avalduvad tavaliselt varases eas ja on oluline, et neid võimeid arendataks järjekindlalt. Igasugune vaheaeg matemaatikaga tegelemisel ei tule kasuks. Seepärast on soovitatav, et nooruk vahetult pärast keskkooli lõpetamist astuks ülikooli. Kui ta aga pärast keskkooli lõpetamist töötab, ent kavatseb

matemaatikat õppida, siis on vaja, et ikkagi tegeldaks matemaatikaga — võetaks osa ettevalmistuskursustest, lahendataks ülesandeid, loetaks matemaatilist kirjandust. Sellise ettevalmistuse korral tulevad üliõpilased oma õppetööga edukalt toime ning ülikooli lõpetamise järel saavad neist kvalifitseeritud matemaatikud.

Sisukord

Oleme loonud perekonna. (<i>H. Randmäe</i>)	3
Vanemate tõelisest armastusest ja hoolitsusest. (<i>E. Tomas- son</i>)	14
Head kombed saab laps juba kodunt ellu kaasa. (<i>I. Sotter</i>)	22
Imiku kasvatamisest. (<i>S. Alumäe</i>)	30
Väikelapse kõnest. (<i>V. Noor</i>)	40
Mäng ja töö koolieelses eas. (<i>E. Hiie</i>)	49
Kooliealise töökasvatusest. (<i>H. Isok, A. Kõverjalg</i>)	68
Murdealise enesekasvatuse suunamisest. (<i>H. Tiits</i>)	76
Meie laps astub pioneeriorganisatsiooni. (<i>H. Ojasild</i>)	85
Lapsed ja kollektioneerimine. (<i>O. Nilson</i>)	98
Minu lapse sõbrad. (<i>R. Selg</i>)	103
Kui last on vaja karistada. (<i>J. Sõerd</i>)	111
Loodusearmastuse kasvatamisest perekonnas. (<i>I. Riisalo, M. Rute</i>)	118
Kunstiline kasvatus nooruki isiksuse kujundajana. (<i>S. Öis- puu</i>)	131
Muusikaline kasvatus perekonnas. (<i>V. Relvik</i>)	140
Ateistlikust kasvatuses perekonnas. (<i>V. Ratassepp</i>)	150
Kuidas suhtute kehalisse kasvatusse teie? (<i>V. Maanso</i>) . . .	162
Kuidas abistada last vene ja võõrkeele õppimisel. (<i>K. Sog- rina, I. Sõrmus</i>)	173
Laps õpib matemaatikat. (<i>A. Telgmaa</i>)	184

СОВЕТЫ РОДИТЕЛЯМ

На эстонском языке

Составил Лео Вилланд

Художественное оформление Э. Сепп

Издательство «Валгус», Таллин, Пярнускес шоссе, 10.

Toimetaja M. Lõokene. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja E. Sagris. Korrektorid H. Kahur ja V. Leibak.

Laduda antud 4. IV 1968. Trükkida antud 10. X 1968. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 2—Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 12. Tingtrükipoognaid 10,1. Arvestuspoognaid 10,15. Trükiarv 10 000. MB-08907. Tellimise nr. 1288. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 42 kop.

42 kop.

A
29484

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00870263 3